

HARRY OCH MOA

Människan lever inte av ord allena.

Handskrivet brev

"Johannesdal 3 november 1929

Min älskade kära hustru. Jag älskar dig med mitt levande blod, så länge det går genom mitt hjärta, sedan vila det i det döda, men också levande kretsloppet i det stora livet, det grönskande livsträdet som aldrig dör.

Om du vill dö vill jag dö, om du vill leva vill jag leva, jag och du, du och jag, en tanke, ett blod, en gemensam lag.

Adjö älskade kära. Kvinna och livsmoder.

Harry . "

(Originalen på Kungliga Biblioteket)

(Johannesdal ödetorp i Sorunda nära Ösmo, där Moa har bott sedan 1910, och där Harry skulle ha stannat en vecka i maj 1928, men där han - som det framgår av brevet fortfarande är kvar.)

Harry Martinson var 25 år gammal när han skrev brevet till sin 14 år äldre make Moa Martinson . Flera utdrag av Harrys brev till Moa:

"Johannesdal den 10 juli -1929 (handskrivet brev Kungliga Biblioteket)

Jag var orolig, nedstämd och ängslig hela dagen igår, men lugnade mig något idag när jag fått ringa.

Älskade! Johannesdal är dött utan dig, först när du är här ser jag blommorna, ser jag solen. Jag måste skriva, skriva, skriva för att dämpa min längtan.

Lev väl Älskade Moamin. Min kärlek och mina tankar äro hos dig Älskade!

Din Harry

P.S. Jag skall skriva kärleksdikter till dig Älskade! Men inte av detta halvironiska pjösk varav litteraturen är full. Nej! hängivna, brusande stormande oden. Du! Du!"

(Originalen Kungliga biblioteket.) (Moa ligger på denna tidpunkt på vilohem i Nynäshamn)

"Johannesdal den 31 juli 1929

Älskade Moa min kära!

jag sitter och ser bilden av dig, som jag ritade på väggen i vintras efter din skugga, och jag älskar dig, älskar mer än någonsin. Jag kysser bilden fastän den är något dårligt tecknad, men den är något av dig älskade och jag kysser den, kysser den. Väl att vi tecknade den älskade, så jag har något av dig här.

Krassen i stubben är röd som det mörkaste blod och sammetsmjuk, och i den rabatten dit du flyttade krassen, blomma sex hjärtröda, i stora rabatten en art, spräcklig som pärlhöns.

Jungfrukjolsklängena klättra nu över fönstret och allt växer så att jag tycker att jag själv växer. Vännen när man älskar har man alltid mycket att skriva om. När jag låg i Bombay eller London eller New Orleans och skulle skriva var det med nätt nöd man fann något att tala om. Men när man älskar, vännen, ja då kan man sitta på havets kalaste klippa, ja till och ned på det öde Rockhall och skriva brev efter brev om stenen, ständigt om stenen och vad ens hjärta

tänker om den; och stadigt finner man nya virvlar i urgraniten och ständigt nya band i porfyren. Så är det älskade när ens hjärta är varmt....

Ajö till nästa gång Älskade Kära.

Harry."

(Rockhall = Rockall obebodd brittisk ö 35 mil väster om Yttra Hebriderna i Atlanten.)

(Originallet på Kungliga biblioteket.)

Harry har rest till Motala för att värva prenumeranter till den feministiska tidningen "Tidevarvet", som Moa skriver artiklar i, och där Harry också kommer att skriva.

"Motala den 9. augusti

För första gången på alla resor runt jorden har jag hemlängtan. Men så har jag också någon att längta till. Dig, du min älskade. Jag läste nyligen en artikel av G.B.S (Bernhard Shaw förf. anm.) Han sade att det 35-50 årskvinnan som bär upp tiden. Dessutom äro de de enda med verkligen rent kön. Jag vet att han har rätt..... Tusen tack för brev du älskade, älskade, du min enda på jord.

din Harry"

(Originallet på Kungl. Biblioteket.)

Detta brev har avsänts från "Epidemin" Epidemiska Sjukhuset i Göteborg, där Harry har lagts in därför att han spottar blod, han har diagnostiserats för dubbelsidig tuberkulos och enligt röntgenbilderna är båda lungorna angripna.

"Epidemin den 18 november 1930

Min älskade hustru och ende vän i världen!

Tack för brevet i korsbandet.

Jag längtar älskade, till dig. Din röst vill jag höra, din själ vill jag förnimma nära, ditt kött vill jag känna. O liv, vad stort du blev för mig - när en själ andas för mig, med mig, när en blygd står öppen för mig, och detta allt mig tjusar. Moa heter min älskade. Helga om hon vill heta så, hon är min älskade - hon den enda. Och roligt och ljuvligt är att dväljas i hennes skog (oläsligt) i hennes själ, älska hennes kropp. Finna henne som ett bergstups eko och som en källa.

Moa heter min välsignade. För henne vill jag sjunga höga visor. Esoterisk kärlek, i frustande brunst. För bättre älskad varelse än du finns inte, Moa. Du Guds välsignade människobarn".

(Originallet på Kungl. Biblioteket)

Moa svarar med en dikt till Harry hösten 1929

"Min älskade och jag

I ljusa sommarnätter då klöverna dofter,

talas vi om skaparens storhet.

I skymningstimmar och ofta då stjärnorna

stå klara mot rutan, gråta vi i varandras famn,

någon gång har vår lycka intet namn.

I livets underliga ögonblick hata

vi varann.

Kärlekens ögon är skarpa.

Ofta välsignar vi kärlekens skarpsyn

och älskar varandras svagheter.
 En lång lång rad av dagar kommer,
 Vardagar, som liknar gråa pärlor på ett snöre.
 Då räknar vi kopparslantar och köper billig mat.
 och är glada över att kunna hålla lampan med olja.
 Våra filter är tunna och trasiga och skogen skövlad
 runt om....
 Vi älskar varann till hat. Orden faller bittra och dånar
 i tystnaden som domen. Tills den tomma lampan
 tvingar oss ut på obanade vägar efter olja efter föda.

När jag var 11 år gammal hade jag ett par eländiga skridskor inhandlade hos det som på danska hette en marskandiser - en som säljer begagnade saker (skrot). De skulle skruvas fast under pjäxorna och de föll hela tiden av. Dessutom var jag kroniker med tunna ben och eländig balans. På isen gjorde jag inte mycket annat än att falla. Men så kom det plötsligt en man svepande på sin skridskor, tog mina händer och armar i ett stadigt grepp OCH sen löpte vi ut på isen och svängde och seglade i tio minuter, och jag föll inte, jag bara rörde mig snabbt och säkert - som i en dröm.

När Harry träffar den blivande författaren, senare akademimedlemmen, Arthur Lundkvist, 1926, frågar Lundkvist Harry om han inte skall försöka skriva prosa om sina år som sjöman, Harry berättar ju så mycket och så intensivt. Men Harry anser att det går för mycket papper åt till prosa, därför vill han hellre skriva dikter. Då skaffar Arthur en rulle omslagspapper som han klipper i bitar - och Harry försöker skriva prosa. Men både han och Arthur är överens om att "*det blir inget vidare*".

Harry knackar på dörren till Moas torp den 8 maj 1928.

1932 utkommer Harry med prosaromanen "Resor utan mål" och nästa roman som kommer 1933 hör till det mest mästertliga som skrivits på svenska.

(Harry skriver under de elva åren sju böcker och tre diktsamlingar som alla kommer ut på Bonniers och bygger upp en nobelpriskandidat: Spökskepp, dikter 1929 Nomad, dikter 1931 Resor utan mål, självbiografisk roman, 1932 Kap Farväl självbiografisk roman 1933, Natur, dikter 1934 Nässlorna blommar, självbiografisk roman 1935 Vägen ut, självbiografisk roman 1936 Svärmare och harkrank, prosa 1937 Midsommardalen, prosa 1938 Det enkla och det svåra, prosa 1939.)

Moas skriver under samma tid sex romaner och en diktsamling som kommer ut i massupplagor i en tid då TV inte finns. 1954 skriver Folket i Bild-förlaget om återutgivningen av romanen "Mor gifter sig" att 91.000 böcker har sålts på en vecka! 1933 Kvinnor och äppelträd, roman 1934 Sallys söner, roman, 1935 Rågvakt, roman, 1936 Mor gifter sig, roman, 1937 Drottning Grågyllen, roman, 1937 Motsols, diktsamling, 1938, Kyrkbröllop, roman, 1939, Kungens rosor.)

Den finska författarinnan Märta Tikkanen kallade ironiskt boken om sitt såriga äktenskap med en alkoholist för "*Århundradets kärlekssaga*".

Frågan är om inte Harrys och Moas förhållande faktiskt lever upp till just den titeln: "*Århundradets kärlekssaga*".

Två människor från samhällets absoluta botten, två människor fysiskt svårt märkta av sin eländigt fattiga barndom och ungdom möts och ett särdeles förtroende uppstår som räcker så långt in i deras hjärtan, jag hade närapå sagt långt in i deras själar (skulle Harry ha sagt), förtroende och en kärlek som tycks kunna flytta berg. Under 11 års äktenskap skriver både några av de mest läsvärda böcker som författats på svenska.

Moa och Harry har växt upp som samhällets mest misshandlade styvbarn.

Moa kommer från slummen i industristaden Norrköping, dotter till en ogift fabriksarbeterska. Moa är barn i ett brutalt elände som knappast är fattbart i dag, hennes osentimentala skildringar har affinitet till Charles Dickens skildringar av Londons slum 1850. Harrys barndom, föräldralös, 8 år gammal går han under klubban hos fattigvården i Jämshög för 5 kronor till lägstbjudande bonde och blir ett utackorderat barn, som 10-åring arbetar han fjorton av dygnets timmar som dräng på bondgårdarna i Jämshög i Blekinge). (Det är ingen tillfällighet att man kallar dem båda "oäktingar")

De hade båda gjort sig bemärkta som begåvade elever i dåtidens folkskola. Men ingen hade gett dem en chans. De har förhindrats av tunga fysiska jobb och för Moas del av fem barn i ett torp ute i ödemarken. De har hungrat efter poesi och litteratur, världslitteraturen var den föda de längtade efter.

Harry får Nobelpriset. Moa kommer ut i enorma upplagor och tävlar med Vilhelm Moberg om att bli Sverige mest lästa författare. Jag sitter med gråten i halsen när jag läser hennes bitska satiriska skildringar av industrislummen i Norrköping och inser att hennes romaer förändrade detta land. (Något mer tandlöst och förvrängd än TV-serien "Mor gifter sig" från 1972 finns nog inte.) Moa beskrev för första gången i svensk litteraturhistoria våldtäkt i hemmet. Jag skall av vissa skäl citera de samtida manliga författare som två generationer barn och ungdomar har fått läsa (i utdrag) i skolan: Eyvind Johnson, Arthur Lundkvist, Gustav Sandberg, Joseph Kellgren, Erik Askklund, Ivar Lo Johansson. De utnämndes till "proletärförfattare". De rosades och berömdes för sin revolutionära samhällssyn, tre av dem hamnade i Svenska Akademien.

Samtliga av de ovannämnda demonstrerar en anakronistisk syn på kvinnan. Hade deras förakt för "kvinnan" istället handlat om förakt och hat mot båda könen hade man kallat det ren rasism. Jag påstår att det var de manliga kollegornas gruppträck som fick Harry att lämna Moa. Så mycket mera bittert som hon hade ställt upp med mat och husrum och omsorg för de unga kollegorna, även när både Moa och Harry var mycket fattiga.

Jag tycker man skall fundera på de illojala kollegornas problematiska manlighet, de flesta av dem var - som många av tidens söner - barn av diktatoriska fäder och svaga osjälvständiga mammor.

Omvärlden - läs litteraturkritikerna - utsatte sedan Moa för spott och spe.

Moa var stark och tog inte livet av sig, vilket hon funderade på när Harry lämnade henne. Hon överlevde och skrev ännu bättre böcker efter Harry, även om vissa manliga litteraturkritiker fortsatte sin nedlåtande behandling av henne.

MEN: Hade hon överlevt om hon hade läst det infama nidporträttet av henne som Svenska Akademien belönade 1987? Något mer insinuant, simpelt, tarvligt och idiotiskt, där Moa bl.a. anklagas för att ha drivit sin förre make i döden, har nog inte producerats under namnet biografi.

Litteraturkritikerna och författarna skrev att Harry lärde Moa att skriva. Hon hade börjat skriva redan som 10-åring, innan Harry än hade fötts, hon hade skrivit 300 tidningsartiklar, satirer och essayer, hon hade fått en roman upptagen som följetong, Harry skrev sin första dikt 1925 och fick sin första dikt publicerat 1927 då Moa var 37 år gammal.

Det visuella intrycket är slående: Ser man på spaltmetrarna i en rad vänstertidningar under tjugotalet, fyller Moa helsidor medan Harrys få smådikter vistas i nedre vänstra hörn. (Den avundsjuka författaren Ivar Lo Johansson kallade det för "Moas små artiklar".)

När statsminister Tage Erlander på Bokens Dag 1954 utnämnde Moa till "Landsmodern" gjorde han det bl. a därför hennes böcker hade haft så stor politisk betydelse:

Dels skildrade de på ett oerhört konkret sätt nöd och fattigdom som endast låg trettio år tillbaka i tiden, dels väckte de med sin empati för fattiga och svaga, inte bara hopp och tro på politisk förändring, de uppmanade till förändring.

Priset till journalisten Sonja Erfurth visar med all tydlighet:

1 Att Akademien aldrig brytt sig om att läsa Moa Martinsons författarskap, det som förändrat det politiska/könspolitiska landskapet i Sverige.

2. Att medlemmarna – precis som när det gäller anmälningarna mot våldtäkt – fullständigt struntat i att ta reda på fakta. Mycket allvarligt.

2

HUR DE MÖTTES:

Harry har aldrig beskrivit hur han och Moa träffades, men det har Moa gjort i sin självbiografiska bok "Jag möter en diktare",

(Moa vilseledar visserligen medvetet sina läsare: diktaren i boken är inte alls poet, utan en yrkesman som tätar båtplankor med tjära: "diktar" från det tyska ordet dichten = täta)

Ur Jag möter en diktare:

"Då kom ett brev i mitten av april.(1928) På kuvertet stod det fröken Helga Johansson.

(Helga var det namn Moa var döpt till, men hon hade tagit namnet Moa och använde det som signatur för sina tidningsartiklar)

Jag hade kommit till Fogelstad (Nordens första Kvinnohögskola belägen 20 km från Katrineholm) som änka. Harry Martinson trodde tydligen att om man blivit änka, då skulle man kallas för fröken! Jag fann adressen lite rörande: En rotlös människas försök att komma underfund med de bofastas etiketter. På Fogelstad kallade alla mig för Moa. Det var från Harry Martinsson som jag totalt glömt bort och aldrig haft en tanke på att höra av mer. Han skrev och frågade om jag ville sända honom respengar så han kunde ta sig från Göteborg. Han hade nu en bra kostym och ville inte ha den förstörd på en "luff" (tiggartur) den långa vägen upp och inte heller skulle skorna hålla. Och så undrade han om han kunde få bo på mitt torp åtminstone en vecka.

Jag hade träffat Harry när jag rest ned till på redaktionen i Göteborg, jag trodde jag skulle få jobb på Arbetare-Kuriren. Tyvärr var det jobb jag erbjöds närmare arbete som redaktörens hushållerska, och det tackade jag bestämd nej till. Men uppe på redaktionen träffade jag även Harry och en kompis till honom, de stod och värmdes sig vid kaminen.

Harry hade en jättekeps på huvudet, långt neddragen mot ögonen, en yllehalsduk virrat om halsen. Det var hål i hans byxor, bara huden lyste igenom, hans ansikte var blekt som på en död och han såg på mig med trötta grå ögon och nickade – men om det var åt mig, väggen eller kaminen var inte lätt att avgöra. Men när den unge mannen fick höra mitt namn, såg han upplivad ut, tog i hand och sa det var roligt att se mig. Han och hans kompis livnärde sig på den tiden på tiggeri och bodde på ungarlshotellet Slafen.

Jag hade nys läst en dikt av Harry om Sacco och Vanzetti i Brand....

(Anarkisterna Sacco och Vancetti hade mot sitt nekande dömts till döden i USA i 1921 för två mord de inte hade begått. Arbetarrörelser i hela världen protesterade däribland 50.000 svenska arbetare på ett massmöte på Östermalmstorg augusti 1927.

250.000 människor gick i en tyst massdemonstration i Boston.

De båda avrättades i elektriska stolen den 22 augusti 1927.

Sällan har ett justitiemord väckt så mycket upprors känslor som avrättningen av Sacco och Vancetti. I Sverige bildades Sacco och Vanzetikommittéer i hela landet och alla små vänstertidningar skrev jättelika artiklar både före och efter avrättningen i flera år. Joan Baez och Woody Guthrie gjorde världsberömda sångar om Sacco och Vanzetti. 50 år senare, 1977, förklarade guvernören i Massachusetts officiellt att Sacco och Vanzetti var oskyldiga.)

"Harry såg glad ut när jag citerade dikten. Harry hade nys läst en dikt av mig i Arbetarekuriren och han tyckte den var bra."

Moa kände redan sedan länge Harrys kompis, Isidor Knös, en ung arbetslös lungsjuk anarkist och poet som hjälpt henne att få framträda på en konferens för arbetslösa. Alla tre begav sig till det nybyggda, stora konstmuseet vid Götaplatsen och tittade på Harrys mest uppskattade målare, Ivar Arosenius. Konstmuseet fungerade som värmestuga för de två arbetslösa uteliggare. Moa blir road och kan inte låta bli att skratta när Harry på stående fot deklamerar en dikt om en skulpturgrupp i vit marmor:

*"Tänk om ej sagan fanns!
Vad vore livet utan sagan?
En sol förutan glans,
en värld av ve och vardagsklagan.
Hell dig du sagosång, som klingar genom
vardagsröken."*

Nästa dag träffas de alla tre hos redaktionschefen på Arbetarkuriren som bjuder på middag: Får i kål.

"Jag gav Harry en tvåkrona till "Slafen" (Ungkarlshotell i Göteborgsstadsdelen Haga nära Järntorget) så slapp han gå i trasiga byxor och tigga ihop till Slafen ute på gatorna. Innan jag gick stack han en lapp i min hand. Det var en vers där det stod att jag var en tamarisk i öknen? En tamarisk? Var det en kaktus med röda taggar?

Jag ville inte att den bleke luffaren skulle dikta vers om mig där jag var en kaktus, även om taggarna var röda.....

När Martinson 22 år senare kom in i Akademien skriver Moa:

"När jag kom hem från Göteborg sände jag honom Kiplings "Sju hav" och uppmuntrade honom att fortsätta med diktning och söka som aldrig så enkelt jobb. Ett brev kom som svar. Sen hörde jag inte mer av honom, glömde honom, mitt liv var upptaget av annat än diktning. Hemma hade mannen haft tremens delirium och det som väntade mig fick mig totalt att glömma bort Göteborg.... Men tre månader efter min mans självmord kom alltså detta brev!"

Brevet kom bara tre månader efter att Moas make, stenarbetaren Karl Johansson, hade tagit sitt liv: Han hade stoppat en dynamitgubbe i munnen och tänt på. Hans äldste son fann delar av hans hjärna hängande i ett träd.

När maken hade dött stod Moa plötsligt in för en ekonomisk katastrof: hon kunde inte betala hyran för odetorpet Johannesdal. Det förfallna torpet ägdes på denna tid av Sorunda

kommun, eftersom den ursprungliga ägaren, Moas svärfar, hade sålt det till kommunen. Det hade varit betingelsen för att få lov att komma till tidens torftiga ålderdomshem: Fattigstugan i Sorunda. (Finns ännu i dag som samlingsplats för Sorundas Hembygdsförening) Men när Moa befann sig i extrem ekonomisk nöd kom en av hennes redaktörer, feministen Elin Wägner på "Tidevarvet" till hjälp. Hon initierade en penninginsamling till Moa i Vänsterpressen som resulterade i en för tiden jättelik summa på 3200 kr. När Harry skrev "fröken" på kuvertet till Moa måste han ha hört att Moa hade blivit änka via insamlingen.)

"Brevet överrumplade mig.

Jag tänkte noga efter om jag då vi råkade på något sätt hade givit honom anledning att skriva så här. Det kunde jag inte ha gjort. Med mindre den ensamma tvåkronan tagits som invit. Jag visste inte vad jag skulle svara. Efter ett par dagar skrev jag att jag inte skulle komma hem för än i början av maj. Att min stuga var urusel och att endast ett rum var beboeligt, men att mitt i sommaren kunde man ju vara där. Några respengar sände jag inte. Jag glömde brevet timmen efter att jag sänt det.

Jag reste hem till torpet strax efter, jag trodde aldrig han skulle bry sig om det, så kyligt och obestämt brevet var.

En månad senare åkte jag till Stockholm för att få pengar från Brand. Där stod Harry uppe på redaktionen.

Jag kommer ut till dig om några dar, sa han.

Jaså?

Ja, du skrev att jag fick komma och om någon vecka är det nog varmt.

Senare satt jag med redaktören och resonerade hit och dit om vad jag skulle göra:

Jag har lovat sa jag. Han ger sig snart av igen, han som är van vid städerna trivs inte med skogen.

Martinson kom halv åtta en morgon i maj och knackade på min dörr. Han hade gått vilse, runt runt, till slut hade han övernattat i en lada."

(Det var en nödlögn från Harrys sida. Han hade av lättförklarliga skäl inte orkat gå en hel mil från Ösmo Järnvägsstation till Moas torp i Sorunda. Av utmattning hade han gått in i skogen i Vansta efter ungefär 4 kilometer till Vanstas nedlagda såg och sovit över där, men det sade han inte till Moa. Hans övernattnings i ruinen bör inte ha bättrat på utseendet av hans ytterkläder.)

När jag uppskrämd över knackningen så tidigt fick se honom frågade jag utan att hälsa, varför han kom på den tiden av dan, han skulle ju komma kvällen före. Jag hade haft en bädd i ordning åt honom, sa jag.

Ja, han hade kommit med sista tåget på kvällen men tagit fel om vägen till Ösmo och sovit i en såg på natten. Det var också ett sätt, du som rest över hela världen och inte hittar hit. Har du varit inne och frågat någonstans?

Jo han hade frågat om vägen på flera ställen. Det blev jag inte glad för att höra.

"Det är första gången någon väntar på mig och har en bädd i ordning", sa han med ett avväpnande leende.

Blek och mager var han fortfarande men uppsnyggad i ny hat som skrek mot en ytterrock som luktade barmhärtighet. Under armen en brungul portfölj med några dikter. Det var hela bagaget.

Hans försök att komma snyggt klädd grep mig och gjorde mig förbittrad mot det obestämda som kallas samhälle, som måste förödmjuka en människa till det yttersta för att hon skall få något att skylla sig med som inte direkt pekar ut henne för nästan.

Jag kokade kaffe och frågade om Göteborg och allt jag kom på för att lätta upp stämningen. Jag visste inte hur jag skulle ställa mig, han verkade så helt främmande i min miljö. Ångest och olust steg upp i mig, vad skulle grannarna säga?

Tja det är som det är, något slott har jag ju inte, svarade jag på hans anmärkning om att jag bodde påvert.

Jag har ingenting; jag är glad för att få stanna här en tid, log han och fick en långvarig hostattack som varslade om något allvarligare än en tillfällig förkylning.

Du ser så förfärlig ledsen ut, jag som trodde du skulle bli glad att jag kom nu när du är ensam, du som jag, sa han och djupa bitterlinjer kom plötsligt fram kring hans mun och han såg förfärligt ledsen ut. Både hans lungor var angripna."

Hur chockad Moa blev när Harry fick sitt första hostanfall bara några minuter efter ankomsten vid köksbordet i hennes kök i det bruna omålade gamla torpet, berättar Harriet Thurgren, Moas barnbarn. Det Moa hörde, krävde ingen speciell medicinsk kunskap: det var den karakteristiska hackhostan som två av Moas klasskamrater hade dött av, den som leder till upphostningar av blod i slemmet från lungorna, den som just talade om att Harry hade tuberkulos.

Moas barn bodde inte hemma, de jobbade som drängar hos bönder i Sorunda, den yngste som vallpojke, herde, men alla tre kom alltid hem på helgerna.

Två av Moas fem söner hade drunknat ute på isen den näraliggande sjön Styran för tre år sedan, Manne och Knut, när de bara var åtta och nio år gamla. Skulle hon nu låta sina tre överlevande söner komma i beröring med någon som hade en ytterst farlig och smittsam sjukdom?

Harriet Thurgren, berättar att Moas mamma Kristina, Moa närmsta förtroliga, blev upprörd när hon fick höra att Moa misstänkte tuberkulos. Kristina hade under hela sitt liv sett så många lantarbetare på de stora gårdarna runt Norrköping, i Finspång och i Sörmland dö av lungsot som den kallades. Under Kristinas uppväxttid (1860 - 1880) dog ibland samtliga medlemmar i mångbarnsfamiljer av sjukdomen, efter att ha smittat varandra. I de fattiga slumområdena i Norrköping där Kristina bodde med sin Moa under hennes uppväxt var tuberkulosen den vanligaste dödsorsaken. Fabriksarbetarskorna/väverskorna och deras barn dog i mängder.

(Även idag dödar en aktiv tuberkulos mer än hälften av sina offer om den inte behandlas. I en undersökning från cirka 1916 visade det sig att hälften av de som skrivits in på sanatorium avled inom fem år. "I början av 1900-talet dog ungefär en miljon européer varje år av tuberkulos. Tuberkulos var fattigdomssjukan som i första hand drabbade de fattiga, trångbodda och hungrande. Sjukdomen är särskilt smittsam om människor lever tätt inpå varandra. Den som är undernärd och allmänt försvagad löper extra stor risk att smittas." Källa Riksarkivet)

Vad hade Harry för symtom? Det vet vi från hans sjukjournal från Göteborgs Epidemisjukhus. Han hade långvarig hosta, ett par månader i taget, han hade nattsvettningar, han hade förlorat i vikt, var blek och kraftlös, Sjukjournalen är visserligen från 3/11 1930 men det står att han hade varit kraftlös och hade magrat sedan början av 1928. När sjukjournalen skrevs spottade han blod - några matskedar i taget.

Harriet Thurgren, Moas barnbarn, säger i en intervju att "Harry orkade ingenting när han kom till Moa", jag tar fasta på ordet kraftlöshet. Det finns nämligen en sjukdom som ger en ännu värre kraftlöshet: malaria. Harry hade även malariarecidiv, stod det i sjukjournalen. Malaria är en tropisk sjukdom med ett mycket dramatiskt förlopp. Moa beskriver chockerad ett av Harrys malariaanfall i ett brev till författaren Erik Ask Lund 1930, utan att veta att hon

just skriver om malaria. Harry hade smittats av parasitbärande malariamygg 1927 på en flod i Gambia den sista korta period han orkade åka ut som sjöman.

(Malaria: Svår frossa och plötslig feber är det vanligaste symptomet. I malarian går febern i cykler. Mellan feberattackerna som varar i några timmar mår man relativt bra. Cyklerna orsakas av att parasiterna som kommer in i blodet vid bett av malariamyggor spränger de röda blodkropparna och släpper ut toxiner och antigener som kroppen reagerar på. När parasiterna sedan tar sig in i blodkropparna och kroppen rensat bort föroreningarna i blodet försvinner symptomen tills parasiterna spränger blodcellerna igen. Eftersom malarian förstör röda blodkroppar orsakar parasiterna anemi (blodbrist) blekhet hos den infekterade. (Folkhälso myndigheten.) I indiska delstaten Gujarat 1987, såg jag (själv frisk på profylaktisk medicin) människor insjukna med häftiga feberanfall, som just gjorde dem fullständigt kraftlösa.)

Harriet Thurgren relaterar till sin far: Harry var i så dåligt skick när han kom till Moas torp i Sörmland att han inte kunde utföra något vanligt utomhusarbete. Enligt sjukjournalen hade Harry inte bara dubbelsidig tuberkulos utan även början till koldammslunga.

(Det finns tre sorters stendammslunga:

1. Stendammslunga orsakat av stendamm
2. Asbestlunga på grund av asbest - och - då tågans och skeppens ångmaskiner ännu eldades med kol fanns
3. koldammslunga, ett annat ord för lungfibros som är ett tillstånd med inflammation och ökad mängd ärrvävnad i lungorna. Ärrbildning är kroppens sätt att reparera vävnadsskada, inte bara i lungorna utan i hela kroppen. Det är jämförbart med ett ärr i huden efter ett sår. Vid lungfibros sker onormal ärrbildning i lungblåsorna. När ärrvävnad ersätter normal lungvävnad, försämras gasutbytet mellan lungorna och blodet. Lungorna blir styvare och mindre rörliga, och ytan som kan användas till gasutbyte minskar. Om en person har lindrig lungfibros är det inte säkert att han märker det på andningen, men ju mer fibrosen utvecklas, desto svårare blir det att andas. Medibas, kunskapsstöd för hälso- och sjukvård):)

Harry hade haft en dröm om att bli matros, men han hade örfilats så brutalt av en bondsön på en gård dit han var utackorderad så han hade fått fel på balansnerven. Kring 1918 hade de flesta båtar i handelsflottan fortfarande både ångmaskin och segel. Men Harry kunde inte klättra i master, han blev yr, han fick bli eldare i stället.

Ur novellen "Fina kol". En novell med den titeln publicerades i S-T i nov 1929: *"Ingen har skrivit sången om Fina kol, men alla eldare har sjungit den ändå med slejsar och glödspett och räkors klang mot blänkande ståldurkar – ordlösa, hojtande stenkolsoden i långa passad färder"*.

Arbetet i maskinrummet raserade hans hälsa, han skrev om det i kapitlet "Hårt" i "Reser utan mål"

"Ett hårdfyrt fartyg förföljer en även i sömnen. I nervsjuka drömmar upplever man arbetet; står och eldar och eldar, fortsätter sin vakt i sömnen. Arbetsdrömmen är den värsta av alla skräckdrömmar. Och drömmens saklighet är rena helvetet, det att man tycker sig arbeta fullkomligt sakligt: Fyrar i drömmen, slappar i drömmen, efterlämnar vid uppvaknandet en känsla av förföljelse och förtvivlan.... En holländare led så svårt av denna dröm, att vi gång på gång måste hindra honom i att begå självmord. En annan nervdröm är att man gång på gång vaknar upp med en känsla av att ha försovit sig och försummat sin vakt.

Jag har kämpat med dessa drömmar i Mosambiqekanalerna och kring de Västindiska öarna. Till de hårdfyrate skeppen kring nollans latitud kommer också något annat: Krampen. Eldarkrampen. man väcks ur sömnen av ett genomträngande stön, som snart övergår i ett skrik.

Man rusar upp och rycker dämpskärmen från lampan:

"Vad i helvete nu? Drömmar du så svårt?"

*"Nej! Nej! Hjälp mej! Lägg mej på bordet och försök massera mig!" D'ä krampen!"
Man masserar så gott man kan , drar i ben och armar och frotterar hårt med en filt, knyter en handduk till en ögla, träder kamratens fot genom ögla och dra ögla längs benet.
Smörjer med Sloans. Kamraten ligger törnkrönt av svett. Han gråter av smärtan..."*

(Om eldare under Harrys tid på sjön.

Jag har i mina tre sjömansfilmer intervjuat eldare som gick ut på sjön som tonåringar på tjugotalet om deras tunga hälsovådliga jobb. I Per Erikssons bok "FriscoPer" (brigadledare av den svenska frivilligbataljonen i inbördeskriget i Spanien) beskriver han det dödligt utmattande arbetet i det heta maskinrummet. Ångmaskinen var en drake som hela tiden måste matas med kol, arbetet bestod till största delen av att skyffla kol in i den öppna glödande luckan. Vem som helst kan räkna ut att det inte är särskild lämpligt att växla mellan 35 grader i maskinrummet och den kalla fuktiga syrefattiga luften i de trånga kajutorna. Sjömannens boningar på handelsflottan var för det mesta knappast människovärdiga före andra världskriget.

I den lilla fackföreningstidningen "Eldaren" (utkom 1914 - 1932) fanns det dödsannonser nästan varje vecka med fotografier av avlidna eldare - Många blev inte gamla. Varje vecka samlades det i samma tidning också in till en hjälpfond för tuberkulosdrabbade. Just den här lilla tidningen blev aktuell för Harry när han började skriva dikter 1925. Tyvärr kunde redaktören inte bjuda på annat än en krona och en smörgås "Eldaren" var fackförbundet Eldareunionens organ, en av Sveriges minsta fackföreningar, 1923 hade fackförbundet 2479 medlemmar. Jag hänvisar även till konstnären Torsten Billmans träsnitt från tiden, de ger en god uppfattning om arbetsmiljön i maskinrummet.)

Moa skriver att Harry inte hade många hyror på handelsflottan från och med 1923.

(Sonja Erfurth, hängiven Harry Martinsonbeundrare som skriver hagiografi om Martinson på fyra band går igenom hans sjömansbok och nämner samtliga hyror och skriver efter detta: Martinson var sexton år när han seglade ut från Göteborg och tjugotre år när han gick i land för gott. 6 år arbetade han som nämnt ombord på fartyg. Ungefär lika lång tid luffade han på landsvägarna i Sverige, Norge och Sydamerika)

(Ingmar Holm, litteraturkritiker: *"Bahia och Pernambuco växer till livsstilar, resenären kan ha haft på sin höjd två veckors erfarenhet av dem vardera. Till och med båtarnas tonnage, som anges i reseböckerna, återspeglar en festligt vital uppprojicering: s/s Poljana får 12000 ton, s/s Fern-moor 13 000, s/s Ionopolis 14000 – knappt en enda båt i hela den dåvarande sv handelsflottan kunde tävla med sådana bjässar – i verkligheten var de ganska ordinära atlantkutor"*. Se SCBs statistik över den svenska handelsflottans bruttoton 1920 <https://www.scb.se/H/SOS%201911-/Sj%C3%B6fart%201911-1988/Sjofart-1920.pdf>)

Litteraturkritikern, Ingvar Holm, som är en stor beundrare av Harry Martinson visar här en nedlåtande attityd, den intellektuelles kylighet mot "diktaren": Enligt Holm bredde Harry på om sina resor. Det är möjligt. Men de syner som mötte den unge Harry i Latinamerika, USA, Indien, Belgien, Finland fastnade som på en film och den filmen gjorde Harry storartad litteratur av med tuberkulosdöden hängande över sig .

Harry Martinson har för Ingvar Holm berättat om varför han fick mönstra av sin första båt, en liten motordriven skonert Willy (130 ton):

"Orsak den gången, brist på värmande kläder. Det var en fruktansvärd dyrtid och en uppsättning sjökläder för en vintersegling på Nordsjön hade jag inte kassa till. Jag hade mönstrat fullkomligt utblottad och då jag väl med ett förskott jag fick vid mönstringen i Göteborg hade gjort rätt för mig och mitt logi återstod inte så mycket att jag ens kunde köpta kojkläder... En filt kostade en månadshyra. En hel månad fick jag hölja mig i några gamla säckar när jag sov, och jag fick ligga på hårda kojbotten, för jag hade inte råd med madrass. När jag väl tjänat dessa dyrbarheter återstod att skaffa vinterkläder för Nordsjön. Jag avstod från det experimentet för det var för sent på hösten, och jag skulle ha frusit mig fördärvad innan jag hunnit tjäna till de kläder jag hade tänkt köpa i England"

(Om arbetslösheten på tjugotalet: Samtidigt som Harrys hälsa efter de första tre fyra åren började försvagas, steg arbetslösheten bland sjömännen. 1920 fanns det flest arbetslösa sjömän i Göteborg, under tjugotalet lades många båtar i handelsflottan upp i väntan på bättre tider. Moas man var också arbetslös, en stenarbetare utan jobb, och hon beskrev arbetslösheten och dess svältliknande konsekvenser i tidningsartiklar från och med 1922 i de socialistiska och syndikalistiska tidningarna Brand, Arbetar-Kuriren och Arbetaren. ("I slutet av första världskriget höll vi på att svälta ihjäl" skrev Moa.)

Inom sjömanskrået finns det ett engelskt uttryck "An able-bodied sailor" - i översättning något liknande habil/vid god hälsa. Snart var Harry inte längre "able-bodied". Han fick som så många andra arbetslösa "gå på luffen" eller i klartext: tigga. Moa skriver att det under början av tjugotalet varje dag kom ca 10 tiggare förbi hennes ödetorp Johannesdalen som låg en mil från närmsta tågstation, Ösmo. - "Några fick sova över på våra golv". Hans Swärd, professor i Socialt Arbete vid Lunds Universitet, skrev i Socialvetenskaplig tidskrift en artikel vid 100-årsjubileet av Harry Martinsons födelse att Harry även när han var frisk knappast ens hade hyra/jobb på sjön halva året.

3

HARRY BARNDOM OCH UNGDOM

Den Harry som kom till Moa den 8. maj 1928 hade i likhet med Moa aldrig fått gå hela den sexåriga folkskolan. Bönderna hade tvingat Harry att ljuga, så han fick ledigt från skolan och kunde jobba som dräng under många skoldagar. Harrys alter ego brottas i "Nässlorna blomma" med att tro att han hycklar och ljuger när han uppger falska orsaker till att han måste stanna på bondgården istället för att gå i skola, han hade verkligen ingen anledning till att känna skuld.

Moa har enligt skoldagboken från Holmblads lilla skola i Norrköping, skolkat under de perioder när mamman var havande och blev lämnat av Moas styvfader, för då orkade inte mamma bry sig om Moa. Styvfadern lämnade familjen varje gång Moas mamma blev gravid, och bodde ihop med andra kvinnor, som "Minna i parken".

Harry skriver i sina brev att har haft ett stort öde. Ett tungt öde är en mera korrekt beskrivning. Innan han ens var 14 år gammal hade han sju gånger gripits av myndigheterna, arresterats och återförts till det ställe han rymde ifrån.

Hans liv som barn och pubertetsyngling har klaustrofobiliknande, ja Kafkaliknande drag: En ung försvarslös människa försöker fly från outhärdliga omständigheter, men varje gång grips han av myndighetspersoner som tvingar honom tillbaka in i ett hårt meningslöst arbete eller till ett pennalistiskt straff. Man lyssnar aldrig på Harry, vare sig hans drömmar eller idéer respekteras, allt det han vill göra med sitt liv, förhindrar man resolut. Harrys motgångar börjar när han är sex år, efter att hans alkoholiserade far dött av tuberkulos. Pappans handelsbod har gått konkurs. Harrys tidigaste barndom har präglats av faderns brännvinsupande och våldsamma humör: familjen tvingades ibland fly barfota i natten genom ett snöigt Jämshög i Blekinge.

(1929 skriver Harry brev till förläggaren Tor Bonnier, han presenterar sig själv som son av en sjökaptän. Det stämmer inte speciellt väl med verkligheten: Pappan, Martin Olofsson, var fårklippare i Australien. Han kom hem efter att ha informerats om ett stort arv i Blekinge, öppnade handelsbod, men alkoholiserad som han var begick han fyra våldsbrott, det ena värre än det andra, varje gång resulterade det i fängelsevistelser - Båtförare Sven Jonsson ryckte han av skägget, nästa gången dömdes han för våld mot polis, tredje gången för hemfridsbrott, fjärde gången hade han brutit benen på en Jöns Nilsson i Nyteboda genom att svänga honom runt så hans ben slog mot spisen.

När han kom ur fängelset for han till USA, där han arbetade som spårvagnsförare i San Francisco, sågverksarbetare i närheten av Seattles och kock i ett läger i skogarna vid Columbia River. Han återkom till Sverige obotligt sjuk i tuberkulos. Han avled 1910, när Harry var 6 år gammal.

Källa Lars Ulvenstam som tagit reda på vid vilka domstolar Harrys pappa dömts och var domerna verkställda. "Harry Martinson ett utkast" s 17 - 18 - 19)

Hans mamma försöker sedan i ett år att försörja familjen med en matsservering i grannbyn, men även den går konkurs. Mamma Betty blir havande med sitt åttonde barn som nu efter mannens död har avlats utan för äktenskap. Förmodligen orkade hon inte med den stigmatisering som ett barn fött utanför äktenskap skulle leda till. Hon flyr till Kalifornien i USA, men hon tar inte de tre yngsta barnen, däribland Harry, med sig.

Nu blir det en långvarig process om de övergivna barnens hemortsrätt. Familjen hade nyligen flyttat från en socken till en annan, från Jämshög till Örkened kommun i Blekinge. Ingen av kommunerna ville ta hand om barnen utan de hänvisade till varandra. (se parallellen till Moa i nedanstående: Ingen ville att Moa skulle födas där hennes mamma befann sig.) Till slut dömdes Jämshög att ta emot de tre små barnen. Syskonen skingrades och placerades i olika fosterhem.

Ur "Nässlorna blommar", Harrys självbiografiska roman om sin barndom:

"Så gick barnen under klubban till minstbjudande, det vill säga den som ville ha barnen för minst möjliga kommunala ersättning fick ta dem. Martin klubbades bort till ett ställe som hette Vilnäs. Kommunen skulle betala fem kronor i månaden och för denna summa påtog sig Vilnäsfolket att uppföstra honom, hålla honom i skola, klä och föda honom, hålla honom i syssla och för övrigt på alla sätt taga vård om hans öde intill nästa årsstämma. Av socknen fick han ett blommigt knyte som innehöll ullstrumpor, träschor och tvålv. Vänliga själar visade honom på en stig som försvann in i en skog... de andra barnen skickades med respektive knyten i väg åt ett annat håll..." (Moa kände från sitt arbete i kommunstyrelsen i Ösmo väl till hur barn i denna situation behandlats och hade skrivit artiklar om det innan Harry kom till Moa.) *".....Men på morgonen sprang han vidare mot Kalifornien. Ingen, ingen kunde hejda honom... det hängde bara på att han tog fel på avtagsväg till Kaliforniens fjärran länder, han sprang hela förmiddagen och eftermiddagen och vilade ibland bland stenar..."*

I Vilnäs förstår man barnets otröstliga längtan till sin familj, man är snäll mot den lille pysslingen, men man har inte råd att ha honom kvar.

De bönder som sedan tar emot Harry ser till att pojken arbetar alldeles för mycket: upp till 14 timmar om dagen.

"Nässlorna blommar", Harrys självbiografiska roman (Harry är vid tillfället 10 år gammal):

"Martin s sysslor voro av olika slag. Förutom ladugårdens skötsel hade han vintervedshuggningen. Han sågade och klöv björkved och murade upp den till tre vedstäckar på stallgården. De blevo så höga att han måste ha stege för att lägga toppen. I flera veckor, innan träet började oxidera, lyste de som vetebröd..."

I läseboken stod beskrivit om tjusningen att åka i hölass... han avskydde höfångens torra kliande famntag om sin kropp i solhettan. Att slänga upp dem på lasset var som att slåss med jättespindlar. I hela världen fanns det inget som var så påhängigt och torrslött som just hö.....

Vid höstsådden fick Martin köra harv och ringvält. Särskilt ringvälten tyckte han om. Den försonade mycket med sitt förfärliga skrammel. Han körde upp och ner, fram och tillbaka. De unga ovana hästarna liksom flydde från skramlet men hade det ändå alltid med sig.

Tjohej! Äntligen rörde livet sig en smula. Han satt inne i järnvrålet och sjöng: "Bakom trevliga gardiner, sitta vi vid lampan då"....

- Var har du varit?

- Höstat löv.

- Du har så fan heller. Men här ska du ha (örfil) och här ska du ha (örfil) och här ska du ha (örfilarna smällde)... Så fick Martin sitt livs första stora stryk och till sist en spark i ändan.

Martin tjöt och grät. Wilhelm tog honom i örat och ledde in honom. Hellvig och Gunvor kom ut och undrade.

- Jo han har obstruerat, sade Wilhelm, såna herrar får man böja när dom är små. Så ledde han Martin upp på vinden, medan Gunvor pinsamt log. Hon såg klarögt upp på den vid sitt öra vid Wilhelm fängslade sockenspillran

- Nu lägger du dig sade Wilhelm. I kväll blir det ingen mat. Och i morgon förstår du, imorgon! - Du skulle ha haft frisöndag hade jag tänkt - men i morgon ska du hösta löv"....

Verkligheten kom alltid emot honom i form av ting (arbetsting, redskap) befallningar. Den närmsta verkligheten var av tyngande trä: Hans egna träskor. Hans hat till träskor övergick allt förstånd.

Verkligheten satt konkret på hans egna ben och följde med vart han gick: stora inflammerade ankelsår som han ständigt sparkade upp så de lyste färska och blodiga, det var skälet till att han hatade träskor, träskorna var det första hårda svepskälet till att han hatade verkligheten. Hela begreppet fick verklighet fick gärna formen av en förbannelsens klossträsko... om somrarna släpptes fötterna liksom på bete. Då läktes anklarna. Då sjöng fågeln i skog, då var det frid om fötterna. I slutet av september var det åter träskotid och medio oktober var träskosåret redan uppsparkat och lyste i hösten, strumpan hängde fast om kvällerna. Den grimaserande Martin satt korsfäst vid sina egna strumpor och vågade knappt påbörja avklädningen av fruktan för smärtan. Oj. Oj. Oj. Aj. Aj.

Där ute föll den första snön. Man skall få gå med stora kullriga klumpar under träskorna och för varje steg känna man var fattig. Knuff. Dung Aj, aj! Knuff. Dung"

Under 4 år skickas Harry runt till i allt fem bönder - var och en skickar arbetsdjuret Harry vidare: "och så står de där med sina ajöhänder" Skriver Harry i "Nässlorna blomma". För Harry var skolan den fasta punkten i hans tillvaro, det stället han tilläts fantisera. Harry skriver i "Svärmare och Harkrank"

"I motsats till en hel del barn har jag älskat skolan. Och det hade ju sina skäl, det var en fristad och denna fristad gjordes än mera levande genom Stav (Harrys lärare hette Karl Johan Staaf)

Han kunde få kartan att grönska på väggen. Typiska för honom var en anmärkning som "Kartan hänger, barn, men landet hänger därför icke. Bättre att tänka sig ett golv än en vägg när man ser därpå..... Han ville att vi skulle stå på jorden, som han sade, "framför allt i terrängmedvetandet, barn. Ofta byggde han upp lektionerna till torn av svindlande fantastik, varefter han skickligt återförde alltsammans till balanserade dimensioner... När han talade om havet hörde man mycket tydligt hur han plaskade...."

Karl Johan Staaf får Harry att hungra efter det skrivna ordet. Han läser allt vad han kan få tag i - det är minst sagt udda - som Moa får han aldrig kvalificerat hjälpa att välja. Han läser allt från Allers Journal till de böcker han får av mjölnaren på "Gasta utdömda väderkvarn"

Ur "Nässlorna blomma":

*"Martin började läsa "Sibiriens dödfält (kolportageroman på 1200 sidor) "Hans andra hustru" (2000 sidor), "Den tappra Juan Moreriras liv och strider", samt "Bruden från Orienten" 1.400 sidor
Samma månad fyllde han tio år"*

12 år gammal hamnar han på ett ålderdomshem där han bor i två år bland friska sjuka och döende gamlingar. Han fäster sig starkt vid den moderliga föreståndarinnan - Det blir en av hans smärtsammaste upplevelserna när hon dör av spanska sjukan 1918.

Martin har en förmåga att förebrå sig själv, karakteristiskt för det misshandlade barnet: Barnet Harry tror att han är en ond person eftersom det fysiska våldet mot honom själv leder till att han hämnas på dem som stå ännu lägre: djuren. Martin skriver att han plågar korna i stallet.

(Ingvar Holm: ett inslag i Nässlornas blomma, är författarens uppgörelse med Martin på grund av hans påstådda "inställsamhet". Mycken plats ägnas åt denna hans rättegång mot sig själv. Naturligtvis är det dock inte kritiken mot ett barn som är kärnan i vidräkningen..... M håller domedag med sig själv. I romanen hånar han barnet för dess "själviska jagyrrel"..... Denna reaktion får i Nässlorna blomma en negativ och kritisk beskrivning: "Falsk och feg som Martin var blev avsmaken och rädslan genast förvandlad i ett inställsamt flin".)

Därefter börjar Harrys flykt:

14 år gammal flyr han från Tollarps gård i Arkelstorp där han är vaktar kor. April 1918 flyr han till fots från Arkelstorp de 300 km till Göteborg, där han tas in på Majornas barnhem - juli 1918 rymmer han från Majornas barnhem - Augusti återförs han av en myndighetsperson till Majornas barnhem. Därifrån återförs han till Ålderdomshemmet i Jämshög, varifrån han genast rymmer. Oktober återförs han åter till ålderdomshemmet i Jämshög - förmodligen av fjärdingsmannan.

Året därefter, 1919, kommer han som femtonåring in på Skeppsgosse kåren i Karlskrona, där pojkar sen 1685 har uppfostrats till sjömän under militäriska former. Harry kallas som yngst "kanin" och utsätts för fysiska straff av de äldre pojkarna. Harry vill bli matros men en av bondsönerna har örfilat honom så mycket att han har fått fel på balansnerven. Livet på kasernen för de 400 barn/ungdomar är fullt av olika former av pennialism.

Efter fem dagar rymmer Harry. Han upptäcks och återförs och får tio dagars vaktarrest. Veckan efter får han åter arrest, och två veckor senare "skildes nr 155 Martinson efter slutad bestraffning från kåren på grund av dåligt uppförande". Sen slår han sig fram med tunga jobb i torvmossar under sommaren, vid upptagning av sockerbetor (i oktober) medan han vandrar Skåne runt.

Tretton år gammal får han arbete på torvmossan Vakö Myr. Han skriver om det i "Vägen ut": "I juni fick han börja på Varpinge torvmossa. Man tog in kuparpojkar där...- Jo sade "direktören" Alltid behöver jag väl kuparpojkar. Vi har stora beställningar, järnvägen har börjat köpa torv nu i kriget och kolbristen och det är fint torkväder... Ingenjören kom ut och skrev upp. Martin låg på knä i torvmossan och kupade ruta efter ruta. - Den här duger inte. Ingenjören pekade på en av kuporna. Hans röst lät på samma gång sträng och vänlig. - Den var med de första, innan jag blev van, sade Martin skyggt. Sen dess har jag gått runt med

linjen ett helt varv. Dom här är nog bättre kanske.- ja det gäller att utnyttja torkan, sade ingenjören. I en torvkupa skall det vara tvärdrag så det sjunger.

Så det sjunger som om dej, tänkte Martin. Ingenjören hade sjungande dialekt. han kom från Gotland. han skrev upp Martin och gick . Vid nästa torvlinie stannade han igen och sjöng på gutska. Martin hörde honom genom solblåsten, hans ingenjörsstämman frambars genom "den utmärkt goda torkvinden"

*det tillkom så många nya verkligheter det året: surrogat, konjunktur, ransonering, folkhushållningskommision. Alla lärde sig orden emedan de voro tvungna... Själva kriget kom i bakgrunden. Dess verkningar på det neutrala Sverige kom i förgrunden. Fräckt myste gulaschen samvetslös i branschen **bondsmör**. Barnen genomskådade dem fortast. De vuxna sist emedan de fått smörstarr i ögonen...."*

Om oktober ur "Vägen ut"

"De lågo i betfälten i ösregnen. Det var en gråtarhöst av värsta sort. Endast de som varit inställda på det värsta hade garderat sig något och köpt oljerockar. Kvinnorna hade gamla kappor och paraplyer som vore fastsatta på käppar. När de tagit upp ett stycke satte de sig på huk under paraplyerna och blastade. Samtal förekom inte. Det var inte råd med. Arbetet betalades ackordsvis, ett visst per "rutan". Det lät mycket innan man började, men en ruta var oändlig. Det sega våthårda lerdjupet sög sig fast i betorna. Aldrig hade Martin kunnat tro att en sockerbeta kunde sitta så fastsugen. Så måste det vara att dra ut flodhästtänder...."

1921, 17 år gammal arresteras Harry i Lund åter på grund av lösdriveri. Men han lyckas få hyra på sin första båt 1920.

Hur fann sig den unge Harry Martinson i sitt liv som tiggare? Han har beskrivit detta i sin bok "Bollesagor" som gavs ut efter hans död, den består av överblivet material från boken "Vägen till klockriket". Till synes handlar den om den medelålders evighetsluffaren Bolle som vandrar genom Sverige 30 år före Harry. Enligt sociologen, professor Hans Swärd, finns det emellertid inget tvivel om att Bolle är Harry själv under hans ungdoms tiggareperiod.

Harry avslöjar sig när han beskriver den ömsesidiga attraktionen och den förbjudna början till ett förhållande mellan luffaren och en ung bonddotter. Harry har fått tillfällighetsjobb på gården och jobbar tillsammans med den unga kvinnan.

Om man går till Nordiska Museet fotoarkiv till fotografierna av medelålders luffare från tjugotalet löses gåtan: så anfrätta original i så förfärliga kläder skulle nog ingen bonddotter vilja ta i med en tång, värre bör det ha varit under den epok som Harrys "Vägen till klockrike" handlar om. (Bollesagor skildrar moderna människor, vars hattar har framställts av konfektionsindustrin.) På fotografierna på Nordisk Museet ser man hur de ursprungliga originalen måste ha luktat och vilka parasiter de bar på.

Även Harry är visserligen i långa perioder full av löss. han talar väl om Skolgatans Härbärke i Göteborg där man lägger hans kläder i en ugn på natten, så lössen dör!

Men det var inte alla nätter han hade pengar till ett ungarshotell. Hans situation påminner lite om våra dagar hemlösa pensionärer:

"De hemlösa som "stolpade nattvakt" räknade klockslagen med hopp om att natten skulle ta slut och Kafé Grand på landsväggsgatan (ligger i kvarteret Haga, gatan mynnar ut i Järntorget i Göteborg) skulle släppa in de frusna. En stor portion gröt och en franskrödssmörgås med ost kostade 35 öre, men mest blev det kaffe."

Harry och hans kamrat Isidor Knöös hade alltid samma platser vid kaminen, där de satt rökande för att döva hungern. *"Hade man en hård brödbit i fickan och nöp av en bit så stor som ett teskedsblad och rökte efteråt, så hjälpte det till att hålla humöret uppe."*

När man räknar de många långa milen som Harry tillryggalade som luffare, blir man imponerad.

I Bollesagor beskriver Harry hur han bemöts av invånarna i olika län och socken, när han genomkorsar landet från söder till norr och norr till söder för att tigga till maten.

(För Bolle = Harry ser Sverige ut som ett jättelikt fotavtryck hälen i Skåne - fotvalvet i Östergötland och framfoten i Norrland).

Sveriges invånare bemöter honom med begränsad kärlek, mildt sagt. Husrum uppnår han sällan. Han skall vara glad att bönderna ännu inte börjat sätta hänglås på sina lador. Fram till hösten går det att övernatta i höstackar och rishögar. De enda individer som tar emot honom med upphöjd tystnad och aldrig döljer sin fägring, är träden som blir hans trygghet och stora kärlek hela livet. *" Bolle fick en känsla som han hade haft många gånger förr då han suttit uppflugnen på än den ena än den andra höjden i Riket...En enkel och föraktad luffare, tänkte han, som är ansatt av länsmän och fjärdingar "*

(fjärdingsmän agerade som lokal poliskonstapel och en av hans uppgifter var att jaga iväg tiggare eller arresterade dem för lösdriveri allt eftersom socknen låg i närheten av en arrest)

"tadlad av de flesta, kan han ändå få in hela landskap i ögat. De nekar honom inte sin bild....ögat tänkte han, är vår största gåva....."

Han sörjde mycket över att många av de luffare som befolkade vägarna var slöa eller blev slöa. Av all den hätskhet de samlade upp genom den eviga misstron och det ständiga tadel de mötte, blev de blinda för allt vackert, för blommande ängar, för moln och fåglar...."

(Ur "Vägen till Klockrike") *"Det finns ingen frihet på vägarna, bara ständiga anpassningskrav in för rädslan, ens egen och andras. Människornas tryck var för starkt, i sin tunga obestämmdhet, ett tryck på sinnena. Vägarnas glädje fanns bara bitvis, några guldmeter väg, tolv steg eller ett stenkast i taget, sedan borta..."*

Bollesagor:

"Samtal med arrendator:

- *Varför går ni så här?*
- *Varför bor ni så här?*
- *Det behöver jag inte deklarerera för er!*
- *Varför ska då jag deklarerera?*
- *Jo för att ni kom hit och bad om en smörgås.*
- *Som ni aldrig tänkte ge.*

Nej där hittade ni rätt. jag har aldrig gett en luffare någonting, och kommer aldrig att göra... jag skall slå armar och ben av dig din satans luffardrummel!!!"

....

"Ni är en lat och kringflackande lus.

Ni är en närig och fastsittande lus.

Vet hut!

Ja vet hut!

Gå genast så jag slipper se er.

Ja tack jag går genast, så jag slipper se er..... Kommen upp i Härjedalen träffade han på annat. Han träffade skrålande busar som hade druckit jäsning och nu sökte efter någon som de uppsluka kunde, eho det nu var. Och han blev rädd för dem, han sprang för dem....Han

sprang och de förföljde honom, ömsom skrattande och ömsom rytande. Geografin lärde han springandes. De förföljde honom bortom Sånfjället.....

Rädd för att han skulle möta björnar flydde han från andra som var lika starka som björnar. Han flydde mot Funäsdalen, mot Fjällnäs, där det fanns ett ödemarkspensionat fullt med fröknar, som gav honom smörgåsar och romantisk tolerans.

Därefter flydde han in i Norge... Han gav sig inte frid att vila på en sten förrän han kom in i Guladalen i Norge. Då hade han flytt, tyckte han, ändå från Stora Tuna, tiggat slarvigt, halvsvultit sig, sovit illa och oroligt om nätterna och bara väntat på dagningarna då hans flyktlust skulle få sträcka ut och frossa mil, frossa flykt undan allt och sig själv.

Nu släppte det. Nu började han skrika. Det lossnade dubbelt. han skrattgrät där han satt på en sten och såg på sina magrade ben....."

När Moa och Harry börjar få ordentligt betalt för sina böcker på trettioalet köper Harry en stillbildskamera. Hans många fotos finns ännu kvar i Harriet Thurgrens källare: hundratals bilder på träd och växter, en bild på en halv häst - men aldrig någon människa.

Moa skriver i ett brev till den unga författaren Erik Asklund 1930 "*Harry har lidit så ont, så förfärligt ont.*" I samma brev beskriver hon hans tillstånd när han kom till henne:

"Den första gången jag såg honom avklädd, den goda välsignade människan, såg hur skinnet stramade över de utstående revbenen, såg de magra lemmarna, så ville jag gå ut och mörda någon".

Vem var det då Harry träffade den 8 maj 1928? Han skrev: "*Vi drabbade samman med våra ödens fulla bredd.*"

Kvinnan, huvudpersonen i vår bok: Moa Martinson.

4

MOA, BARNDOM OCH UNGDOM

Moa hade haft en ännu fattigare barndom än Harry. Hennes mamma, Kristina Schwartz blev havande utan att vara gift. Från att ha varit en dokumenterad respektabel vacker och hårt arbetande 19-årig piga, blev hon med en gång en utstött paria.

Havande i sjunde månad tog hon sig ensam hem de 8 milen från Motala till föräldrahemmet i det lilla soldattorpet i Vårdnäs Socken 28 km söder om Linköping.

Men när man i socknen fick reda på att en gravid ogift piga har vandrat hem till sina föräldrar, förbjöds hon att stanna. Greve Melker Henrik Gustaf Falkenberg på Brokind slott (1841 - 1906) var kommunordförande i Vårdnäs socken och fick alla ledamöterna på sin sida när han föreslog att Kristina skulle jagas ut ur socknen tillbaka till Motala innan hon födde sitt barn. Hon fick inte förlöses hemma hos föräldrarna för då skulle barnet komma att mantalsskrivas i Vårdnäs med evt. kommande utgifter för socknen.

Som tur för Kristina var hennes far den enastående tjuriga och motspänstiga soldaten Nils Erik Schwartz. Porträttfotografiet av honom från 1880-talet visar en beslutsam, bitsk person.

Om sin morfar skriver Moa i den lilla novellen "Fjäderbrevet": En knekt skulle uppehålla stram hållning, en stram livsstil, vara hel och ren och hålla uniformen i ära." Porträttet berättar om en kärv trosvisshet: Nils Erik Schwartz har alltid levt upp till det som förväntades av honom. Detta att vara hel och ren och sköta sig med heder, tycks vara en genomgående tråd i familjen. När han fick besök av sju rotebönder som krävde att han skulle jaga iväg sin dotter, visade han dem på porten: de hade inte hållit sitt löfte om att förnya hans ruttna golv. Moa föddes hemma i en säng på soldattorpet i november 1890 och inte i ett landsvägsdike. Prästen krävde att Kristina skulle komma till den ståtliga Vårdsnäs kyrka och genomgå den förnedrande kyrktagningen för ogifta mammor och därmed bli ett avskräckande exempel för menigheten. Men soldaten Schwartz drog på sig full uniform och tog den nyfödde med sig till ett husförhör där han visste prästen var inbjuden, och krävde han att hans barnbarn skulle döpas. Morfar fick bönderna med sig, så Moas mamma Kristina slapp att stå vid skampålen i kyrkan. Moa döptes till Helga Maria Schwartz.

Morfar och mormor tog hand om spädbarnet, medan Kristina sökte plats hos en bonde i socknen. Men när Moa var ett år gammal dog plötsligt morfar och mormor blev blind under en eldsvåda.

Så nu fick Kristina ta sitt ettåriga spädbarn och ge sig av till Bersbo Koppargruva 3 mil söder om Vårdsnäs. Gruvan ägdes av baronen Theodor Adelswärd på slottet Adelsnäs i Åtvidaberg. Porträttet av honom visar en kylig kalkylerande herre, han kommer att bli finansminister i Karl Staafs regering 1911.

Gruvan lades ned 1902. Men en del av de gamla arbetarbostäderna är fortfarande kvar mitt ute i skogen, putsen har för länge sedan fallit av murarna, det träfjällade gruvtornet står kvar långt ute i skogen, nu ska det renoveras tack vare idogt arbete av hembygdsföreningen. Under jorden arbetade gruvarbetarna på 13 timmar för sextio öre om dagen.

Mamma Kristina utackorderade Moa till en kvinna som gjorde mat till gruvarbetarna sen gav Kristina sig åter iväg för att söka plats som piga.

Moas första minne var gruvarbetarnas ben och stövlar när hon tillsammans med andra spädbarn satt under borden i matserveringen. "*De trampade oss på händerna*", kommer Moa ihåg.

Men vad betyder det för ett spädbarn, ett år gammalt, att bli uppriven från en hemmiljö och lämnas till ett anonymt ställe med många människor som inte har kontakt med barnet?

Frågan har aktualiserats 2018, när det blev känt att den amerikanska presidenten, Donald Trump, låtit arrestera ett stort antal emigranter vid USA:s södra gräns och skilt små barn, även spädbarn, från sina mödrar. I flera månader kunde vi se alla från kvinnliga amerikanska TV-ankrar till före detta presidentfruar sitta och gråta i TV-rutan just på grund av denna grymma brutala behandling av små barn. Enligt all barnpsykologi, (som då tyvärr inte ens var ett begrepp), är en sådan söndring något av det mest allvarliga som kan hända ett spädbarn: att bli skilt från sin vårdare. Spädbarnet lever ännu i symbios med sin förälder/vårdare och kan inte skilja på jag och du, du/den som har vård om barnet, utan lämnas i ett tillstånd av yttersta förvirring och förtvivlan. Vi vet att matsserveringen dessutom var en usel inackordering, där barnen inte fick tillräcklig näringsrik mat: Moa fick värsta graden av Engelska Sjukan, på grund av brist på kalcium blir benmassan mest av brosk vilket leder till att barnets lårbensknötar, knän och underbensknötar böjs utåt eller inåt till extrem "kobenthet", barnet slutar gå. Moa blev så undernärd att hon slutade gå när hon var tre år gammal.

1893 kom Kristina tillbaka och hämtade henne och tog sig de åtta milen in till Norrköping, hon sökte jobb vid Norrköpings väverifabriker och i början fick mor och barn bo på golvet hos Kristinas syster i fattigkvarteren.

Det syns på tidiga foton att avloppen i dessa kvarter inte var övertäckta, skiten forsade kring folks fötter, barnadödligheten var enorm, tuberkulosepidemier var vanliga, kolera och tyfus hade förekommit ett par decennier tidigare.

(Det nya industrilandskapet i Norrköping skilde sig på ett avsevärt negativt sätt från den bondebygd som Harry växte upp i. Just under 1890-talet var inflyttningen till Norrköping enorm, en lågkonjunktur hade förbytts i en ny högkonjunktur. Folk strömmade till från landsbygden på jakt efter arbete. Norrköping var rikets fjärde stad, en fabriks- och arbetarstad, en delad stad, med väldiga klasskillnader. Av de ca 45.000 invånarna arbetade 10.000 inom industrin, och av dessa ca 60 procent inom textil och beklädnads. Ur de stora inkomsterna kunde rika industriherrar bygga allt större industrier längs Motala Ström.

Nya stora bostadshus i Jugendstil uppfördes i de fina kvarteren i Norrstan. Här fanns nya parallägenheter, med vattenklosett och el. Men det var bara de som hade gott om pengar, som hade råd med att flytta in där.

Arbetarna och deras familjer bodde i stort sett i två lägenhetstyper: ett rum med kök - eller ett rum utan kök, istället gjorde man mat på kakelugnen - rummen kallades spiselrum. Nattetid upptogs hela boendeytan av sovplatser, många sov på golvet. Vatten fanns på en pump på gården. Sköta hygien, vårda sjuka, ge skolbarnen ro att göra läxor, allt sådant var mer eller mindre ogörligt. Man levde på existensminimum. För 90 procent av befolkningen var det gemensamt utedass på gården som gällde, kring dassen härjade råttorna. Dödsorsakerna var först och främst tuberkulos, syfilis och undernäring. Spädbarnsdödligheten var lika hög som i de mest förhärjade U-länder i dag: Vart tionde barn dog, bland ogifta mammor dog vart sjätte barn. Mellan vart fjärde och femte dödsfall anses ha berott på dålig uppvärmning och kronisk fukt, i bostäderna likaväl som på arbetsplatserna. Statistiken över dödsorsaker har tagits ur "Kroppens tunna skal" Karin Johannisson)

Varje morgon strömmade 6000 väverskor till fabriker. Mamma Kristina fick jobb på Dominikus Brücks ylleväveri på Slottsgatan 6 i Norrköping, på samma adress som Kulturkvarteren "Hallarna" i dag ligger.

(Ur "Systrar, kamrater!" Arbetarrörelsens kvinnliga pionjärer av Anne-Marie Lindgren och Marika Lindgren Åsbrink:

Klockan var strax före 6, en morgon vilken som helst kring förra sekelskiftet. Svart rök steg från fabrikeras höga skorstenar, fabriksvislorna tjöt och ett dovt trampande av oräkneliga skor fyllde gatorna kring Motala Ström. "Bullparaden" drog genom staden: de kom gående i tusentals.

"Bullan" är gammal Norrköpings slang för textilindustrin. Det kommer från ordet "surbulle", och "surbullar", ibland bara "bullar" var en vardaglig beteckning på textilarbetarna. Den syftade inte på deras humör utan på den speciella lukten, en frän syrlig doft av textilfibrer, olja och kemikalier, som utmärkte hela fabriksmiljön och bet sig in i kläder, hud och hår. I strömmen av människor fanns många unga kvinnor, de som Kata Dalström brukade kalla "mina bleka små textilflickor". De utgjorde en mycket stor del av textilens arbetskraft, och de var mycket riktigt ofta både bleka och magra; man åt sig inte riktigt mätt på en bomullsspinnerkas lön. Där fanns också de riktigt gamla, de som närmar sig 70 och jobbat i textilen sedan ungdomen; pension var ett okänt begrepp och det var bara att kämpa på vid maskinerna så länge orken räckte. Där fanns de som ännu var nästan barn, 12-13-åriga hjälparbetare som just slutat skolan, flygflickor, lapparpojkar, skiftarungar; för 125 kronor om året gjorde de ofta fulla dagsverken på uppemot 11 timmar, ibland mer.)

Moa skriver "En industristad" (Ur Svenska Turistföreningens årskrift 1956)

Min mor var ylleväverska och stod på fabrik sammanlagt i 12 år. Lönen var usel. Hon blev sjuk av oljelukten, bullret gjorde henne döv och gav henne en fruktansvärd huvudvärk. Väverskorna kom strömmande i skaror bleka, med oljeglans i huden genom Norrköpings gator, hem till hyblen fulla av vägglöss.

Ur Moas roman: Vägen under stjärnorna.

"De var pigor som hade rymt från herrgårdar, bondgårdar, skogstorp. De hade kommit med röda kinder, klara ögon och röda hårda händer. Nu skulle ingen husbonde kommandera med dem, ställa orimliga krav eller tränga sig på dem. Men efter ett år var kinderna inte längre röda. Det hade kommit ett ångestdrag i ögonen, som inte längre var klara. "

Det är nu Moa binder sig hårt till sin mamma. Mamman tar nämligen på sig stor pengaskuld för att bota sin dotter som sitter på golvet oförmögen att stå på benen. En läkare ordinerar ägg, grädde och salta bad, man höllde koksalt i en badbalja. Maten är givetvis för fin och dyr för Kristina som går på samma kost som sina medsyster på fabrikena: kaffe, vetebröd, sill och potatis eller när det vill sig riktigt illa: gammalt rågbröd uppblött i ekollonkaffe. Men Kristina kämpar i flera år för att få Moa på benen. Moa blir inte bara frisk, hon får en självkänsla kopplat till sin kvinnliga identitet, som inte är många av tidens kvinnlig författare förunnade.

(Hennes samtida kvinnliga författare kommer - bortsett från arbetarförfattarinnan Maria Sandel - från borgerliga hem, där mödrarna nästan undantagslöst har varit underordnade män som "äger dem" i kraft av ekonomiska förhållanden och tidens brist på jämlikhet: Ebba Witt Brattströms Doktorsavhandling "Skrift och Drift på trettioalet)

Men Moa identifierar sig till 100% med sin mamma som har en stark rättviselidelse och vågar göra uppror. I allt Moa skriver hyllar hon sin modiga handlingskraftiga mamma, hon beskriver henne som en vardagens hjältinna, mamman som har empati och hjälper människor som har det ännu värre och fattigare än hon själv. Kristina ger Moa sitt moraliska kompass, ett kompass som ska visa sig att vara starkare än Harrys. Det inser Harry som skriver till Tor Bonnier i ett handskrivet brev: *"Moas rättviselidelse är större än min."*

(Orsaken till att jag tror jag kan förstå Moas spädbarnstid: 1944, Innan jag ens fyllt två år tvångsgreps jag från min mamma från ett flyktingläger av de svenska myndigheterna, medan min mamma låg i koma och därför inte kunde förhindra det. Min pappas protester kördes över. Jag sattes på ett jättelikt barnhem för föräldralösa flyktingar nära Eskilstuna, där barnen bands till sina sängar. Jag hade som Moa engelska sjukan (med från Danmark) och slutade både gå och tala. Men när mina föräldrar fick ut mig från barnhemmet hade min mamma fullt upp med min nyfödde lillebror som var i ett ännu värre tillstånd efter vistelsen på ett stockholmsk spädbarnshem, hon räddade honom i sista stund. Min pappa som var en storartad pedagog fick mig på fötter. Jag älskade honom högt och såg honom som mitt stora ideal.)

Moa författar tre självbiografiska romaner om sin barndom: "Pigmamma" "Mor gifter sig" och "Kyrkbröllop". Huvudpersonen - flickan Mia - är den samma som Sally i "Kvinnor och äppelträd" .

Ur "Kvinnor och äppelträd":

Sallys styvfar har fått en plats på landet:

"Nu skall man åka långt bort, Beda blir det svårast att resa ifrån. Hur ska det gå för Beda? Hon som har oskuldssjukan, det är en hemsk sjukdom, den vackra Beda som har gett Sally slantar så ofta och kysst henne och talat om sagor, tänk om hon dör?

- Hon har inte haft en karl, säger alla granntantarna, det är därför hon är sjuk, hon har sår över hela kroppen..... Sally pryder hela Bedas förstuga med pappersblommor"..... Du klär för lik din tokiga unge, skrek tantarna, ta bort eländet med detsamma!.... Sally sitter på nedersta trappsteget utanför Bedas ingång. Nu hörs Bedas bror gorma därinne: Ni måste hämta en riktig doktor, ser ni inte att hon kolar av, ni med er förbannade oskuldssjuka. När jag får tag i kvacksalvaren från Barnö, ska jag vrida huvudet av honom...

Bedas bror skickar Sally efter en riktig doktor i Norrstan, Sally får honom att följa med hem till fattigkåken. Väl inkommen till patienten konstaterar han med en gång att Beda har fått syfilis:

"Och Beda hade ju dött, och rummen där hon bott stod tomma, man hade varit där och skurat och rökt och dom hade sprutat lysol i hela huset och på gården och på dassen, och Bedas föräldrar hade måst flytta, värden hade levt som en galning och Bedas bror hade klått upp värden och skällt på alla käringarna..."

I förordet till "Mor gifter sig" skriver Moa:

I varje fall är allt i denna bok sant, även om en del allt för trista saker utelämnats. Jag försökte i början kamouflera litet, men det gick inte. Enda resultatet blev att jag skrev "gamla Övägen" istället för Daxbergsvägen. Det kom hundratals brev från Norrköping. "vi vet var gården ligger och det är Daxbergsvägen det skall stå"... Nej kamouflera i en biografi är ingen idé, men utelämna det svåraste kanske man har rätt till, om man anser att det kan skada någon som aldrig förnärmat en eller menat illa."

Romanen "Mor gifter sig" är lika osentimental och barsk som den förstnämnda, den handlar om en impulsiv och temperamentsfull liten flicka som försöker sno sig med de medel som står till buds på botten av samhället. Boken utkommer i elva jätteupplagor, "Mor gifter sig" får från trettioalet och många decennier framåt ett unikt genomslag: den handlar om en individ vars uppväxt så många kvinnor har kunnat identifiera sig med, lika viktig som "Pippi Långstrump" och "En rackarunga" av Esther Blenda Nordström, med det förbehållet att Moas flicka växer upp i en eländig, brutal omgivning som tyvärr var alldeles verklig. Massdistributionen sker i en tid när inte TV fanns. Romanen är finurligt skriven, den identifierar sig med den barnsliga egoistiska Moa, som är svartsjuk på andra fattiga mödrars spädbarn därför Moas mamma hjälper dem. På ett annat plan finns den vuxna Moas humoristiska kommentarer om Moas barnsliga reaktioner. I dag har "Mor gifter sig" betydelse som dokumentärroman, den beskriver en nöd som vi fjärmat oss ljusår ifrån. Ur "Mor gifter sig":

"Skolan hade varit en gammaldags statarstuga... vi var trettio barn, salen var sex meter lång och fem meter bred. Min första lärarinna hatade jag från första dagen.... Tuberkler frodades oerhört på bruket. Familjen som bodde i skolhuset hade två barn angripna av tuberkler, den ena i lungorna, den andra i höften. Flickan som hade lungsot var med ibland för hon var skolpliktig. Hon var inte vit i ansiktet, hon var gul och skinnet satt smetat på kindbenen på henne.

Hon orkade aldrig leka med oss. På lektionerna när hackhostan satte åt henne, satt fröken och såg envist irriterat på henne och hade två eldröda fläckar på halsen. Vi vände os om allihop och försökte också se så irriterat som möjligt på stackarn som hostade. Jag måste säga att ingen av oss var ädel, ingen tänkte på den gula kraken, så hon led av att störa lektionen och den kinkiga fröken som fick sina röda fläckar på halsen vid minsta buller av barnen. Vi gjorde som "fröken", vi stirrade på henne för hennes evinnerliga hosta....

Efter en sådan där uttittning var flickan ofta borta et par dar. På våren samma termin dog hon.... Fröken hade två röda rosor med som hon lade på det lilla utmärglade skelettets grav. Rosorna var lika de röda fläckar som steg på frökens hals då flickan hostade."

Det andra barnet som dog i tuberkulos hette Alvar:

"Så var det Alvar. Han kunde aldrig något. Han lärde sig aldrig att läsa rent. Hans kläder var så erbarmliga, alltid för små. Alltid var det knappar borta, så skjortan hängde fram i gylfen."

Men som tur är får Moa träffa sin stora kärlek, lärarinnan på Holmsta skola då just utanför Norrköping, i Mias ögon är hon en fulländad varelse.

Den lilla skolbyggnaden där Holmsta Skola fanns, finns fortfarande kvar, den är berömd i dag därför att Moa var elev där. Hennes nya lärarinna hette i verkligheten Johanna Törnlöv.

I "Mor gifter sig" berättar Moa om sin häftiga förälskelse i fröken Törnlöv:

"Den nya lärarinnan var en slank, lång människa i fyrtiårsåldern. Håret var brunt och krusigt, kortklippt som på en man (så tidigt som 1897) En snövit bena var dragen mitt i huvudet.

Om lärarinnan var vacker eller ful? jag tror att hon var mycket vacker. För mig var hon den vackraste jag sett. Lärarinnan bad mig vara välkommen, tog mig i hand och såg forskande på mig med sina allvarliga ögon, jag skulle på fläcken ha gjort vad som helst hon bett mig om men hon bad mig bara gå och sätta mig. Jag stirrade hela tiden på henne från bänken. Tänk att nästa morgon får vända hit igen och nästa och nästa.....

Skolsalen var rätt rymlig, men till den grad medfaren och nedrökt. Hela sjok av kalk var borta från väggarna. När jag stod vid kartan över Jerusalem och Nasaret så ville pekpinnen fortsätta ut på väggen bland kalksprickorna och peka ut nya Kristi lidandes städer, så lik en karta var hela väggen.... Så mycket lusiga ungar som gick i den skolan. Lärarinnan tog alltid första törn, när hon såg att någon var för överfull med ohyra. Dränkte deras hår med sabadillättika och hade ett ombyte åt dem, som hon skaffat på ett eller annat sätt. Hur många små lusiga stackare hon än tog ned i sin tvättstuga och gjorde rena, så nog fick de ett rent linne eller skjorta, och de gamla lades i kokande vatten.....

Det skulle ju komma en nykomling till, sade lärarinnan med sin ljuva, fullkomliga röst. Ty hos den man älskar är allting fullkomligt.

Är du där Hanna? Ropade hon utåt korridoren, vars dörr till skolsalen stod öppen.

En liten figur kom fram i dörren.

Lilla Hanna, aldrig glömmet jag dig.

En liten figur steg över tröskeln och ställde sig innanför dörren med ögonen nedslagna.

Hennes hår var nästan vitt och så hårt flätat att en liten svans stod vågrätt ut från nacken.

Ansiktet var vitt som en blomma som solen skiner på, som en blomma som tänker bli skär.

Det lyste av ansiktet, ett litet magert ansikte. Hon hade en kofta på sig som man häktade

fram till med omkring trettio hakar. Först häktade man foderlivet med femton häktor och

sedan själva koftan utanpå.... De nakna fötterna stack fram, små och vita under kjolkanten...

ingen av de andra barnen var barfota och det här var ju Hannas inskrivningsdag. Händerna

höll hon hårt, hårt knäppta över det som skulle vara mage, om det funnits någon

tillstymmelse till den på den snäva kjolen. Jag minns att knogarna var vita, så hårt höll hon

händerna knäppta. Hela figuren var kanske en meter lång.

Kom fram, Hanna, du har en ny kamrat som du kan sitta hos.

Men Hanna rörde sig inte ur fläcken. De andra barnen makade sig närmare och viskade. De

kände henne. Hon var från fattigstugan på Vilbergen. Kvast-Minas Hanna, som brukade

traska med till torget och springa med kvastar i husen, när fruarna som köpte var så fina, så de inte ville ta kvasten med sig.

Jag satt och såg på Hanna medan ungarna viskade och lärarinnan satt och väntade på

henne. Så steg jag upp som i trance.....Jag gick emot henne, tog henne i handen som hon

motsträvt gav mig, skrattade och pratade hela tiden som om jag inte alls varit i en skolsal

med en obekant lärarinna utan ensam med Hanna. Jag tog henne till min bänk, viskade åt

henne, då såg jag lärarinnans leende, ty hon såg på oss båda och log."

När Hanna en dag inte vågar säga till när hon inte kan hålla sig, men kissar på sig, vidtar en dramatik utan dess like. Mia/Moa rusar till fattigstugan, hon är säker på att Kvast-Mina har slagit ihjäl sin Hanna.

I fattigstugan är det revolution, de flesta invånare är inblandade, Kvast-Mina har verkligen börjat slå sin dotter sönder och samman men hindrats av fattigstugans udda invånare. Till och med en gubbe har lagt sig i, fast han är portförbjuden på kvinnornas avdelning .

Mia letar rätt på Hanna som anförtror sig: "*För när mamma blir arg, så slår hon ihjäl en. Hon slog ihjäl katten som hon blev arg på. Jag var mycket intresserad av allt jag hörde. Här tycktes man leva livet på riktigt. Kattorna slog man ihjäl när man vart arg på dem..... Hon knäppar upp den evinnerliga koftan och kränger av sig den. Löser kjolen, drar det grågula linnnet över huvudet och står där, liten och mager i solen, Kjolens sträva midjeband skär in i den nakna midjan. På bröst huden som sitter spänd över revbenen syns märken efter varje häkta i koftan. Hon är så skriande mager.*

- Får du ingen mat? Frågar jag.

- Jo då men jag vill aldrig någon, jag äter bara på lördan, när mor och jag är till stan, säger hon vårdslöst. Titta här, säger hon.

Snett över ryggen är en bred, uppsvälld valk efter Minas breda näve, och i sidorna är hon blåmärkt av gamla nyp och slag...

Om ett samhälle där de svaga missköts:

*"Grannfrun hade fyra barn, två av dem var idioter. Man skulle hämta dem snart, men ingen kom och hämtade dem. De stackars ungarna var fem och åtta år gamla. ingen av dem kunde tala. De vinglade och for som nyfödda kalvar när de gick. När de sprang slängde huvudet hit och dit. När vi hölls i lekstugan kom de båda två rätt vad det var. De **stal** sig alltid ut, de fick aldrig lov att gå ut. Jag såg aldrig modern gå ut med dem. Jag såg henne bara komma och hämta dem och ryta och gorma och dänga till dem. De skrek på ett underligt sätt, stirrade rätt upp i skyn med de slöa ögonen, skrek som om de väntat hjälp därifrån.*

Lite fler läseprov ur "Mor gifter sig" om ett kvicktänkt flickebarn som producerar nödlögner på löpande band:

Mor hade gett mig fem öre att köpa jäst för, men det fanns en läckerhet hos handlaren som drev mig till brottets bana. Jag köpte bröstsocker för alla fem öre. Jag visste att jag hade gjort någonting alldeles förfärligt. Jag visste att jag inte kunde gå hem utan jäst och jag gick inte hem heller.....

Då kom jag till bron över vägen där det låg en gammal cirkus började jag krypa. i brons springor hade folk kanske tappat något, det var stora springor. Jag kröp tum efter tum under bron. Och jag hittade en 25-öring. Jag var inte det minsta förvånad över att jag hittade den.....

Var har du varit unge? Frågade Mamma och tog fram riset:

Jag dukade upp med en historia, som kom alldeles av sig själv. Jag hade råkat ut för sjåaren "galna Oscar" som hade jagat mig, så jag hade tappat femöringen och jag hade gråtit så rysligt mycket att en snäll farbror i kub hade gett mig 25 öre!.....

Jag minns ett tillfälle, då jag åttaårig, med en klänning av obestämd färg, barfota, hungrig stod i stor tvekan om jag ville vara dotter till handelsbodfrun som nysst nekat mig den kredit mor sänt mig åstad att be om. Handelsbodsfruns flicka stod i affären och hörde fruns och mitt dividerande om den krona affären gällde. Jag kom till den slutsatsen att jag inte ville vara fruns flicka. Någon moral spelade därvidlag ingen som helst roll. Jag ville inte vara hon, jag ville vara jag. Till varje pris ville jag vara jag. Känna som jag, sjunga om jag, ha en mor som jag och jag kände mig ett ögonblick iskall av förfäran, för jag hade verkligen en svag minut önskat mig i andra flickans ställe och jag visste genom sagorna, att en förvandling kunde ske fort nog ibland. En groda kunde bli en prins på en sekund. Jag fick mycket bråttom iväg från affären" .

När Moa är fem år gammal träffar mamma Kristina en diversearbetare vid namn Alfred Karlsson. Hon blir havande, paret gifter sig, det blir en stor förändring som i början verkar mycket lovande. Alfred har just då arbete på en stor bondgård, Mellantorp, en liten bit utanför det dåvarande Norrköping. Dit ut flyttar Moa och hennes mamma. De ska få eget rum med kök och Moa ska för första gången i sitt liv få en egen soffa att ligga i efter alla de golv hon har övernattat på.

Det paradisiska tillståndet tar emellertid slut efter några månader, Alfred super och förlorar jobbet och därmed även bostaden.

På Riksarkivet i Vadstena kan vi följa den vagabonderande familjen, den flyttar i rask takt runt från den ena stora bondgården och prästgården till den andra utanför Norrköping och i Finspång. Alfred städslas som trädgårdsarbetare, dikesarbetare eller statare. Än skrivs familjen in i den ena församlingen än i den andra i Finspång och Östergötland. Moa kommer att flytta från en skola till nästa 8 gånger under sex år av folkskola. Hon kommer också att få en unik bild av livet på stora gårdar på landet där statarna har lägsta status under 1890-talet, en bild som hon med stor detaljrikedom återger i sina romaner på femtiotalet.

(Statsystemet: Statarna var kontraktsanställda på i regel ett år i taget och bodde på godsens i de så kallade statarlängorna. Statarna var gifta och anställdes familjevis, hustrun skulle också att arbeta. Lönen betalades till största delen i natura. Statarna hade rätt att sätta en tunna potatis (100 Kg) per år på godsets jord. I övrigt ingick i lönen ved, spannmål och mjölk samt bostad. Årskontraktet sträckte sig från sista veckan i oktober och ett år framåt i tiden. **Godsägaren hade enligt legostadgan rätt att kroppsligen aga och bestraffa sina anställda.** Legostadgan avskaffades först 1926. Arbetsdagen började vid 4-tiden på morgonen för kreatursskötarna och pågick i 8 - 9 timmar utspridda på hela dygnet. Kvinnorna började mjölkningen redan kl 3.30 på morgonen och hade tre arbetspass till kl 18.30. Arbetet pågick vardag som helgdag. Statarna hade rätt till 30 - 50 fridagar om året, lördagar och söndagar inräknade.)

I "Pigmamma" skriver Moa att styvfadern bär sig åt mot mamman att *"hon blir stel av förfäran många gånger"*.

I "Mor gifter sig" är mamma havande när styvfar misshandlar henne: *"Styvfar hade tagit tag i min mors långa hår. Hon slog till honom i ansiktet men han drog omkull henne, jag började gråta."*

När föräldrarna slåss så slåss även Moa:

Ur "Mor gifter sig":

"Förmansfruns Anna passade på att reta mig. Hon hade en dalkulleväska i ett rött band om livet... Men om en kväll hade Anna två av sina mjölkttänder framme i munnen utslagna, väskbandet var avslitet och väskan var lortig och lerig, för den hade jag trampat ned i ett hjulspår."

De miljöer de flyttar till är inte heller särskild lugna.

I sin självbiografiska *"Jag möter en diktare"* skriver hon:

"Marieborg (ett stort gods som låg utan för Norrköping och som i dag är en känd folkhögskola) är en av de statgårdar som aldrig går ur minnet, ett sånt feodal träl-välde har jag inte upplevt vare sig förr eller senare. Min styvfar skulle ha 175 kr för hela året i kontanter jämte naturaförmåner. I stathuset bodde minst tio familjer i var sitt rum, med dörrarna mitt mot varandra i förstugan. Det krälade av barn. Fattigdomen var så stor att utslitna statarhustrur slogs om att få mjölka för att få någon krona extra. De rök ihop så blodet rann och alla dörrar slogs upp."

1896, 1897 och 1898, när Moa är sex, sju och åtta år föder Kristina barn, som varje gång dör genast eller ett par dagar efter förlösningen. Orsaken är mammans hårda jobb, som blir så

mycket mer betungande eftersom pappan passar på att överge Kristina varje gång hon blir gravid och försvinner ur Moas och Kristinas liv.

Ur "Mor gifter sig":

"Det följde alltid sjukdom, skrik och jämmer med tjocka magar, det var min erfarenhet. Jag hade sett många nyfödda barn i hyreskasernerna och jag tyckte de var förskräckliga. Jag trodde länge att alla kvinnor som var feta, hur gamla de än var så skulle de ha barn snart. Jag var rädd för kvinnor med stora magar. En polis som stod på hörnan i en förstad vi bodde i var jag omåttligt rädd för, både för sabeln och uniformen och för hans stora mage."

Mamma Kristina som annars alltid ser till att hennes unge har rena kläder och är utan löss och passar sin skolgång, orkar inte bry sig om Moa när hon jobbar 10-11 timmar om dan och är havande och ensam. Moa skolkar och driver omkring i stan (I Holmbladskolans dagbok kan vi se hur ofta hon skolkar), hon skriver att hon är lusig och utan skor.

Ur "Mor gifter sig":

"En dam frågade: Varför går du utan skor?"

Jag svarade att jag hade skor därhemma. Ja det är det vanliga, sade damen: det är aldrig så farligt för dem, de skickar ut sina ungar för att tigga, och så har de nya skor och allting hemma!"

Om fattigdomen:

Ur "Mor gifter sig" 31 December 1899.

"När vi ätit vår gröt så säger mor: Nu skall du vara en snäll flicka och gå lägga dig, far och jag skall gå in till stan och vänta in det nya århundrade. Jag var mycket spänd på det nya århundrade, men jag hade inga skor.

I huset där fem familjer bodde, blev det under kvällen så underligt tyst. Föräldrarna hade travat iväg och ungarna låg hemma utan kappor eller skor".....

Vi borde inte ha väckt någon uppmärksamhet där vi gick, en man, en kvinna och ett barn, men det gjorde vi. Min mors blekhet, fattigdom, sjukdom och sorg stod omkring oss...

Hemma i garderoben låg ett tre dagar gammalt lik och mor hade inte pengar till likkista, i affären ville de ha fem kronor för kistan, mor hade bara 4,50 och så hade hon ändå prutat ner priset från 7 kr...."

När Moa på femtiotalet talar för en publik i Matteus Kyrka i Norrköping, berättar hon att hennes döda småsyskon begravdes i sockerlådor som sänktes ned tillsammans med riktiga kistor för vuxna avlidna, Moas mamma såg aldrig en riktig barngrav till sina döda spädbarn. (Så berättar även författarinnan Aino Trosell om sin farmor i boken " En gränslös kärlekshistoria" som också fick lägga sina döda barn i andras gravat)

Mamma är ovanlig för sin tid: Hon tror inte på Gud och hon går på möten hos den arbetarrörelse, som sett dagens ljus endast för ett decennium sedan.

Ur "Mor gifter sig"

Mia: Kommer man i himlen när man dör? Mamma svarar: Nej Mia man kommer ingenstans vare sig i himlen eller på jorden."

Mitt på centrala Skvallertorget i Norrköping, där 3000 väverskor färdades tidig morgon och sen kväll, står i dag en av Py Engströms bästa statyer: den socialdemokratiska agitatorn, Kata Dahlström, talar till väverskorna och varnar för dansen om guldkalven - i själva verket fick

hon stå på någon undangömt plats och agitera - för Kata Dahlström var förbjuden att tala även ute på en landsväg, hon fick stå i diket, men det kom skaror av människor till hennes möten.

Ur "Mor gifter sig":

"Kata Dahlström har suttit i fängelse, det är en farlig människa", sade grannfrun. "Hon är inte farlig. Hon är en vän till de fattiga, det är därför hon har suttit i fängelse", sade mor. Hon talar bra, sade mor. Hon säger viktiga saker".

Moas styvfar var engagerad i den nybildade fackföreningsrörelsen i Norrköping Hamn och senare även i den Sulfitfabrik där han arbetade.

(Redan då Moas mamma började på ylleväveriet hade den första strejken ägt rum på ett bomullsväveri i Norrköping. 1890 sänkte väveriet lönebonusen. Missnöjet pyrde bland väverskorna. Den 2 april 1890 lämnade de vävstolarna och samlades på fabriksgården för att framföra sina synpunkter till företagsledningen. Strejken leddes av en av fackföreningsrörelsens tidiga pionjärer, Anna Särström. När kvinnorna inte fick igenom sina krav gick de ut i en spontan strejk. Det fanns ingen fackförening som kunde organisera dem. I stället trädde den socialistiska arbetarklubben in och styrde strejken. Efter tre veckor gick de 500–600 kvinnorna segrande ur striden. Den tidiga fackföreningsrörelsen var helt manligt dominerad, men år 1905 bildade bomullsväverskorna Avdelning 7 av Svenska Textilarbetareförbundet. Den första ordföranden var Anna Särström. Hon fortsatte som ordförande till 1910 och var därefter styrelsemedlem fram till år 1914. Under hennes ledning lyckades avdelningen år 1907 driva igenom det första kollektivavtalet.)

(1907 blev det en mycket omtalad och berömd strejk i Norrköpings hamn. Stuveriarbetarna i hamnen hade på vårvintern 1907 kommit över papper från arbetsgivarna som avslöjade att arbetsgivarna kalkylerade med att ta över strejkbrytare från England med ångaren Diana som i folkmun kom att kallas "Lumplena". Engelsmännen var inte bara strejkbrytare utan många av dem var kriminella. Under maj 1907 kom det till en rad uppseendeväckande incidenter, då de engelska strejkbrytare sköt skarpt på arbetare som kastade sten från kajen. Två engelsmän hamnade inför rätta för överfall, en stuveriarbetare slogs ned av engelsmännen, två andra fick en kniv i magen av samma engelsmän.)

Episoderna med LumpLena förvandlade snabbt Moa och hennes mor till agitatorer:

Mor och Moa 17 år befinner sig vid biljettluckan på järnvägsstationen i Norrköping, de har just löst en biljett på en andraklass vagn till Mia som skall åka till ett nytt jobb i Stockholm:

Ur "Jag möter en diktare":

"Varför har de inte en tredjeklassvagn med kontinentaltåget, än en ska vräka ut en massa pengar i onödan när kararna går utan arbetsförtjänst tack vare LumpLena, säger mor och räknar växeln.

- Låt bli att resa då, ljöd svaret från luckan.

- En sån knöl, sa mor högt. Och jag passade på att sticka in huvudet till en äldre sur karl i biljettluckan och fråga honom om han hört va mor sa!"

Moa är vid den här tiden kallskänka på väg upp i karriären. Hon borde förstås ha gått på seminarium, **för just hon har ju fått högsta avgångsbetyg i sin skola**, så högt att lokaltidningen skrev om Moa. Det är inte någon liten bedrift: på avgångsbetyget kan vi läsa att hon enbart har gått 135 dagar i skolan sjätte året, medan hennes klasskamrater har gått 185 dagar i samma klass. Liksom Harry älskar sin klasslärare, Karl Johan Staaf, som ger honom en utsäglig längtan efter böcker, älskar Moa sin åldrade lärare på Eliantorps skola i Doverstorp i Risinge utan för Finspång, för läraren har lånat henne Starbäcks historieböcker.

Ur "Kyrkbröllop":

"I den sjunde och sista skolan kom jag plötsligt ihåg allting, alla verser jag lärt mig sen jag började skolan rann som en jämn ström genom minnet... Vi läste om Dannemora gruvor i stora läsboken. Nu skulle jag läsa högt. Jag läste lika långt stycke som de andra hade gjort, läraren bara nickade åt mig att fortsätta. Jag läste en bit till om gruvan, såg upp på läraren, han bara nickade åt mig att fortsätta. När jag slutat stycket om Dannemora gruvor satte jag mig.

Skolläraren satt tyst ett par minuter – Jaha barn, nu hör ni hur ni skall läsa, sa han. Hans röst darrade lite.

Så fick jag låna det första bandet av Starbäcks historia, det var hans eget band."

(Filosofiemagistern och skolläraren Carl Georg Starbäck hade nästan monopol på skolböcker om historia på denna tidpunkt. Hans berättelser är övermåttat patriotiska och romantiska, illustrerade med dåtidens romantiska teckningar.)

Moas läsbegåvning gör att hon har börjat läsa redan innan hon börjar skolan vid sex års ålder. Hennes läsehunger är ett av hennes särmärken och hennes behov av att uttrycka sig i skrift tar får henne att skriva dikter vid tio års ålder fyra år innan Harry föds.

Ur "Jag möter en diktare":

"Jag lekte ofta fågel och hade armarna till vingor och blev utskrattad. Vid denna tid trodde jag att alla blommor växte för min skull. Alla fåglar sjöng för mig. Allt underligt vackert som sol måne och stjärnor och blommor och träd var till för min skull och jag skrev religiösa dikter, kärleksdikter, utopier om en ny jord som skulle vara ljusgrön och en himmel som skulle vara så nära att man kunde kliva in dit och sitta och vila ibland. Kärleksdikterna var till sitt innehåll reminiscenser av alla romaner jag läst. På grund av att jag läst en hop religiös litteratur blandade jag också in Gud och djävulen och Kristus i mina kärleksdikter."

Efter skolan blir Moa anställd som barnpiga på Risinge Prästgård, där den excentriska prästen, Teodor Ekhammar samlar på dödsfall och benknutor på kyrkogården som ligger precis bredvid prästgården. Ekhammar har ett stort bibliotek där Moa får botanisera, fast det blir inte mycket tid över till det.

Ekhammar sitter och stirrar i timmar och dagar på sin första döda frus målade porträtt medan det blåser i björkarnas löv utanför. Hans andra mycket unga fru har hunnit föda honom 9 barn.

Moa skriver i "Kungens rosor" att han behandlar sin andra fru känslolöst "som vore hon en bit av trä". Frun är havande med sitt tionde barn och nu ger prästens fru upp, hon står inte ut med inte att bli älskad. Snart ligger hela vården av hennes tre yngsta barn som är i koltåldern och även av den nyfödde på 14-åriga Moa, medan frun ligger och hostar ihjäl sig, medan snön envist faller över den östgötska landsbygden.

Till sin stora överraskning får Moa 1907 en bok av sin styvfar fick Moa 1907 en bok som Martin Landahls "Fabriksstaden".

Ur "Jag möter en diktare":

"Det var enda gången i sitt liv min styvfar köpte en bok. Den blev totalt sönderläst. Jag tog djupt intryck av den.... Äntligen någon som skrev om arbetsfolk, fabriksfolk i mitt eget land. Skrev om deras liv, kärlek, hat och glädje".

Moa hänvisar i sin ungdomsbeskrivning i "Kungens rosor" till Zola och Diderot och senare till Dostojevski.

17 år gammal försöker hon att ge ut en diktsamling, men den "notarie" som läser den vill inte ge ut den.

1908 läser hon den ryska anarkisten Peter Krapotkins "Erövringen av brödet". (la Conquete du Pain) och blev syndikalist för livet.

(Den ryska generalsonen Krapotkin uppnådde först en storartad ställning som tsar Alexander II s personliga page, men han chockades snart av systemets grymhet och flydde från sitt aristokratiska förflutna. Krapotkin ansåg att det inte var kampen och utslagningen av de svaga som var evolutionens starkaste drivkraft, så som Darwin hade hävdade det, utan samarbetet både bland djur och människor. "Det är en myt att den starkaste vinner genom att trycka ner andra". Krapotkin trodde att även djur kan visa empati. Han skrev bland annat boken *Inbördes hjälp* (1902) Elise Ottesen Jensen som kom att bli Moas redaktör var gift med chefredaktören, Albert Jensen, som översatte Krapotkins böcker till svenska. Krapotkin blev en ledstjärna för de svenska syndikalisterna som Moa kom att sympatisera med.)

Moa hade då för flera år sedan lämnat prästgården och gått "köksvägen".

1905 fick nämligen Norrköpings stora industrialister, patriarkerna Wilgot Carling, Alfred Stenhagen och H.G. Ehrenborg m. flera höga herrar en idé: De ville göra en konst- och industriutställning på Syltenberget utanför staden. Den skulle vara lika fin som Stockholmsutställningen. Det blev den också. Det kom 350.000 besökare från hela landet, Skandinavien OCH Amerika.

I "kungens rosor" skriver Moa att hon trängde sig före i kön, hon var den yngste som fick anställning på huvudrestaurangen, där alla slet som idioter under trycket av de många besökarna. Hon sattes att skära upp bröd till gästarna.

Huvudrestaurangen var en storartad lyxrestaurang vars meny på invigningsmiddagen stoltserade med "*Halmstadlax, späckad oxfilé, gåslever, färsk sparris, mousselinås morkulla (viltfågel) och glace jordgubbar*" ("1906 På jakt efter en utställning" av Magnus och Ulf Höjer).

Av utställningen 1906 finns inte en träbit kvar utom "Moas trappa", en lång vindlande stentrappa ute i naturen, 80 steg var den på, räknade Moa, som restaurangpersonalen sprang uppför varje morgon och nedför varje natt, så trötta att de somnade i restaurangens improviserade "personalbostad" med arbetskläderna på. I "Kungens rosor" frammanar hon en "luktfilm" som ger spykänslor: Den svettiga icke tvättade arbetskraften snarkandes tillsammans i stora sovsalar, där knappast ett fönster är öppet.

I den starkaste scenen i boken hör hon omtöcknad av trötthet ett ångestskri mitt i natten, skriket upprepas åter och åter. Till slut stiger hon upp och hittar en kvinna ångestfull och nästan medvetslös i sin säng med blödande syrefrätta händer, det är hon som brukar putsa kopparfaten, huden är skadat. Moa badar hennes händer och lindar in dem och försöker natten igenom att lugna den feberyra kvinnan.

Tonårsflickan Moas klädsel avvek i början från de övriga kypares och servitrisers. Moa hade klätts ut i en maskeradliknande klänning vars kjol inte var hellång.

Denna klänning provocerade servitörernas till eviga sextrakasserier, Moa var jämt blånypen i armar och höfter. Men man slutade nypas den dagen då Moa gav tillbaka mot en yngre köksdräng som också ville nypas, hon slåss och fejar omkull honom. Efter detta tar Moa på sig en långklänning och ingen hindrar henne.

(1905 var det fortfarande förbjudet för en ung kvinna att visa anklarna. Hellångt skulle det vara. 1903 tog staten det ekonomiska stödet från Folkhögskolorna Håla i Ådalen och Bommersvik i Sörmland, därför att det

ryktades att de unga kvinnorna där gick med blottade anklar - Då gick arbetarrörelsen in och finansierade skolorna)

En gammal servitör på den fina restaurangen under utställningen på Syltenberget tar Moa med till hennes första politiska möte, där hon får träffa politiska flyktingar: ryssar som har flytt från förföljelse efter "Blodiga söndagen" 1905.

("Blodiga söndagen" kallades söndagen den 22 januari 1905 med anledning av en massaker i Sankt Petersburg i Kejsardömet Ryssland, där demonstranter som visade missnöje mot tsar Nikolaj II blev nedskjutna av Kejsarliga ryska armén. Ett fredligt demonstrationståg tågade till tsaren i Vinterpalatset med en lista på krav, som bland annat berörde inkallandet av en nationalförsamling och begäran om ökade rättigheter och skydd för arbetare. I tåget bar man helgonbilder och bilder av tsaren.

Regeringstrupperna beskött demonstranterna då de närmade sig palatset. Uppgifter om antalet döda är osäkra, men över hundra dödades och flera hundra sårades.)

Moa har visat sig att hålla måttet, hon har den fysiska styrkan och håller tempot i restaurangen där arbetet är hårt, tidvis kaotiskt.

När den stora utställningen stänger på hösten, får hon jobb i andra restauranger och utbildar sig till kallskänka, hon blir betrodd.

I "jag möter en diktare" skildrar hon arbetets sena nattliga vedermödor med munter satir.

I tre år arbetar Moa på några av landets stora restauranger och hotell, däribland på "Stora Hotellet" i Örebro, där överklassen samlas: man firar studenter och alla sortens årsdagar och jubileer, vissa fester ser på fotografierna storartade ut, alla är galaklädda, fruarna i full stass.

Moa skriver i "Jag möter en diktare":

"Arbetet, ibland 15 timmar per dag var föga omväxlande. Det var en tid då många åt ihjäl sig på trettio rätter till smörgåsbordet, andra dog av långsam svält."

På stora hotellet fanns en kökskatt som Moa och hennes kamrater, kökseleverna, tyvärr förvandlade till alkoholist.

Ur "Jag möter en diktare":

Sundhetspolisen hade sagt till att det måste finnas en kökskatt för de myckna råttorna på gården, men vi ansåg katten som vår skyddsling, enkom född för att tas hand om av oss och bli en vän vi hade nöja av. Och nog fick katten erfara kärlekens förbannelse. Inte nog med att han föråt sig (på rå köttfärs och vispgrädd) och blev tjock och otymplig som ett gödsvin, utan han blev också alkoholist.

Tre gånger om dagen serverades var sin sejdel öl till personalen och katten som med tiden tappat all ambition, som drinkare har för sed, kom så fort hans tjocka lekamen tillät och tassade till någon obevakad sejdel så den stjälppte och satte sig att lapa glupskt av det utrunna ölet. När öltjuven druckit blev han pirum och satt på värmeskåpet och vaggade fram och tillbaka och jamade som i mars månad"....

Hur det gick till när hon fick avsked från Stora Hotellet i Örebro skrev hon i ett brev till Karl Gerhard 1956:

"Vi var utleda på den svavelosande galna kökschefen och en eftermiddag fick vi höra ett skrik från köket. Vi skyndade ut allihop från kallskänkan och kyparna som stod och väntade på beställningar kom efter och då höll kökschefen på att släpa den stora flickan från Finnerödja runt i sågspånen, höll fast hennes hår och drog allt vad hon orkade. En kypare

fick loss flickan och jag som tappat vettet gick fram och sparkade kökschefen i ändan och skrek att hon var en smutsig och galen kärring. Ja så var det färdigt, så fick jag sparken"

Från Stora Hotellet i Örebro hamnar Moa på Järnvägshotellet i Hallsberg, den pampiga gamla byggnaden står kvar vid järnvägsstationen.

På alla dessa stora restaurang- och hotellkök fanns det "en elefant i rummet", det var den upp till 5 meter långa, två meter vedeldade Bolinderspis av järn, - varmt om inte glödande järn runt vilken de jäktade kökspersonalen jobbade och servitörerna/servitriserna sprang. Inte att jämföra med Harrys kolslukande ångmaskinsdrake, men inte heller ofarlig för "köksarbetarna".

Ifrån det stora järnvägshotellet i Hallsberg kom Moa till det exklusiva sommarhotellet Rindöbaden på Rindö mitt emot Vaxholm där Stockholms borgerskap drack brunn på sommaren - hälsosamt vatten med järn och arsenik - så porträtterade det exklusiva vita hotellet vid stranden sitt "brunnsvatten" på affischerna.

Vaxholmsbåten (finns gamla exemplar kvar i drift) gick till bryggan bredvid hotellet, i utomhuskaféet tävlade kuber med höga hattar och tidens fantasifulla damhattar.

Men från och med nu tar Moas liv en högst oväntad vändning. Det är som om ödet, eller som om olyckan bestämmer. Hon har beskrivit detta i sina böcker: "Du är den enda" 1943 och "Den osynliga älskaren" 1952.

Det är först på fyrtiotalet hon får perspektiv på den allt avgörande våldtäkten 1909, när hon var nitton år gammal, lika gammal som när hennes egen ogifta mamma blev gravid.

Våldtäkten som ledde till ett olyckligt äktenskap i 19 år med 5 barn på sex år.

I 1943 när hon har blivit en känd och berömt författare, hon har upplevt ett lyckligt kärleksliv tillsammans med Harry, skilt sig men just också fått en ny älskare, Karl Schultze vågar hon skriva om då. Nu kan hon äntligen berätta om hur det gick till när hon påtvingades barn på barn under åren 1909 - 1916.

Under 1909 hade styvfadern Alfred och mamma Kristina åter fått det tyngsta jobbet: blivit statare på Djursnäs gods i Ösmo socken, några mil väster om Nynäshamn. Moa stannade över hos föräldrarna på vintern i väntan på nytt jobb. I Ösmo lät hon sig kurtiseras av den nio år äldre stiliga långa stenarbetaren Karl Johansson.

Ur "Den osynliga älskaren":

"Varje lördag eller söndag kom han. Alltid hade han något med sig, men inte till henne, utan till mor. Ett par kilo kött, en hare, ett förklädestyg. Mor blev mer och mer god vän med honom. Far såg lite mörk ut."

En kväll när Karl kommer är mor och far bortbjudna till födelsedagskalas. Det är då Karl tycker det ska ske. Han behöver ta några som helst hänsyn.

Ur "Den Osynliga älskaren":

"Hon reser sig för att duka fram kaffe. Han griper hastigt tag i henne, håller henne fast i ett järngrepp. Det svartnar för hennes ögon av fasa....Han river sönder hennes underkläder, lägger henne ner på golvet. Hon klöser honom, river, bryter och bänder för att komma loss. Plötsligt skriker hon. Skriket går genom de tunna väggarna i statstugan. Ett vilt besinningslöst skrik. Han släpper henne, reser sig snabbt, drar upp henne från golvet. Hon slår honom där hon kommer åt, gråter. "Du buse, du har förstört mig, jag dör", väser hon."

"Tig jänta annars tror jag jag stryper dig". Det värker olidligt i underlivet, hon känner något varmt droppa.

- Du buse , du har förstört mig, jag dör, väser hon. Han håller henne fast.

- Tig jänta, annars tror jag jag stryper dig."

Karl Johansson var 9 år äldre än Moa och nästan 2 meter lång. Moa var 156 cm i strumplästen. Hon hade ingen chans. Att hon frivilligt skulle ha tillåtet samlag utan giftermål kan uteslutas. Moas hade mycket bra självkänsla och var en uppskattad och flitig kollega. Att bli havande utan att var gift var otänkbart med dåtidens obönhörliga stigmatisering av den ogifta mamman, Moa hade dessutom de bittra erfarenheterna av vad detta hade kostat hennes mamma.

(1910 var det lika stigmatiserande att få barn utanför äktenskap som det hade varit för Moas mamma Kristina tjugo år tidigare. Den ogifta mammans sociala ställning var ständigt hotad. 1910 var preventivmedel totalförbjudna, fängelsestraff fick de som ändå upplyste om preventivmedel som t. ex ungsocialisten Hinke Berggren. Den namnkunniga sexualupplysaren Elise Ottesen Jensen beskriver i en intervju med den senare TV-chefen Håkan Unsgård 1965 hur många kvinnor hon träffat sedan tio-talet som reagerat med total frigiditet inför samlaget av fruktan för att bli gravida.

Mina egna erfarenheter: 1958 var jag 16 år gammal, då försvann plötsligt en av mina kamrater till Norge, sin mammas hemland, hon hade blivit gravid och kunde inte "gå med skammen" hemma. Hon kom aldrig tillbaka. 1960 då jag var 18 år arbetade jag som sjukvårdsbiträde på Rigshospitalet i Köpenhamn och tog hand om nyförlösta mammor femton år gamla på en förlossningsavdelning. Jag tyckte jag var så duktig som lade deras barn till bröstet och fick dem att amma, men tjejerna var inte det minsta intresserade, ingen av dem behöll sina barn utan alla adopterades bort.)

Ofrivilligt havande reser Moa rådvill till turisthotellet Älvkarleö vid Dalälvensfall (samma gamla byggnad som fortfarande används som hotell under namnet Älvkarleby Hotell) och arbetar där som kallskänka över sommaren. Men på hösten stänger hotellet.

Deprimerad till döden i åttonde månad går den lille ensam 19-åringen rund som en kula på fältet under vildsvanornas fågelsträck och *"deras dova, eggande, klagorop uppe i molnen"* i Djursnäs i Sörmland.

Hon föder sitt barn hemma hos sina föräldrar, precis som hennes egen mor har gjort det och ungefär vid samma ålder. Men Moa har en yngre mycket handlingskraftig mamma vid sin sida.

Ur "Den osynliga älskaren"

- "Håll i mig bara, håll i så mycket du vill, säger lagårdsförmans fru, men en tår droppar ner på den unga i sängen. Det är så mycket folk i rummet, en svag medicinlukt. Så kommer den svarta natten över henne igen, gång efter gång. Fruktansvärda smärtor, underliga smärtor, det är som om det inte vore hennes smärtor utan som om någon annan led för hennes skull, men att hon ändå kände igen dem, kände dem mycket hårdare än denna andra. Varför hade ingen sagt något? Bättre döden än dessa förfärliga smärtor, detta mörker, denna omöjlighet. Vad är det som sker med henne?"

- Skrik kära barn, ropar någon i hennes öra, en främmande röst! Skrik så mycket du orkar, du kan kvävas annars! Skrik! Gör det är du snäll, tigger en känd röst, hennes mammas. Mor vill att hon skall skrika och ropa?....

En pojke, säger mor.

*Den lille rör sig , tänker vakna, små hål syns i kinderna, ögonlocken lyfts, ett par blåa dimmiga ögon, han gäspar, kindgroparna blir djupare. Hon vet inte vad hon skall göra. Hon är så ljuvligt lycklig, och hon är så matt, har så ont, orkar inte vara lycklig...
Kvarndammens sus hörs in, det mjuka, vita lakanet ligger så lent mot hennes hals. Den lilles kind så obeskrivbart len mot hennes kind Bädden så mjuk. Alla mors bästa sängkläder har hon i sängen..."*

Här skildrar Moa alltså den för det nyfödda barnet och mamman **mest livsavgörande situation**, anknytningen! Den som gäller, inte bara för människor utan för alla högtstående däggdjur:

Hur tar du emot din avkomma? Den minuten när du SER barnet för första gången? (Själv minns jag att jag stick i stäv med mitt löfte om enbart att tala svenska med min nyfödda - var rädd för att barnet skulle hamna i en utanför situation med utländskt språk - omedelbart började tala mitt modersmål danska med barnet, medan jag smekte det och lugnade det, och jag minns att detta betydde allt för mig). Barnets pappa knöt sig nästan lika stort och hårt till barnet i en och samma minut. Men just att pappan kunde knyta sig till det nyfödda barnet var ju per de traditioner som då gällde kring förlossningen mycket mera ovanligt, eftersom pappan mycket sällan var fysisk närvarande vid förlossningen.

När det gäller Moas öde ledde denna anknytning tyvärr rakt in i 19 års helvete:

November 1910 gav hon sig med sin förstfödde på armen ut till ödetorpet i skogen i Sorunda .

Få har fattat varför hon satte sig mitt i ödsligheten efter ett liv med stort socialt umgänge många arbetskamrater och löften om karriär. Hon har ju visat framfötterna, hon har visat sig socialt kompetent, har vid ung ålder bestämt sig för att bli husfru. Kerstin Engman anser i sin utmärkta biografi om Moa "Moa, ordet och kärleken" "*att hon valde att stanna hos sin klass är jag övertygad om.*"

Engman skriver också att en av anledningarna var att hon inte vill lämna bort sin nyfödda. Jag tror på att det sistnämnda var det allt överskuggande motivet: Den som själv lämnats bort som spädbarn och upplevt det helvete, lämnar inte bort sitt spädbarn om hon känner någon kärlek till barnet - och Moa beskriver just sin heta oemotståndliga förälskelse i barnet.

Mars 1910 tar sig Moa ut i skogen till Karl i Johannesdal i Sorunda med sitt nyfödda barn. Men i 10 år nekar hon att gifta sig med honom. Han söp för mycket.

Ivar Lo skriver i sin memoarbok "Tröskeln" att hennes man var svartsjuk och gjorde henne med barn varje år - i allt fem barn på sex år - för att vara säker på att binda henne till hemmet.

Vad var det för torp Moa hade vandrat ut till? och vad hade människorna på torpet för relation till varandra?

Johan Petter Johansson hette farfar, han hade själv byggt huset. han kom till trakten som främmande, han kom som rallare och utböling från Småland till Sorunda. Han var nästan två meter lång. Han hade släpat ihop rucklet med egna händer. Han hade sågat ned träden, avbarkad dem, burit dem till platsen, stöpt grunden och byggt huset. Sen gick han och friade till en bonddotter i Sorunda som hette Ulla Sundström, solid bondfamilj i en av de mest konservativa trakterna i Sverige. Karl var hans första son, han föddes 1881. Sen fick Ulla med mellanrum fyra barn till, när hon dog i 1898 var yngsta barnet 5 år och Johan Petter 60 år gammal. När Moa kom dit bodde Johan Petter där med sina två äldsta ogifta söner, även de

nästan två meter långa, de hade redan hunnit utveckla sig till fullfjädrade alkoholister. Moa var som sagt 1,56 i strumplästen.

Karl, pappan till Moas barn, den äldste av bröderna var 17 år gammal när hans mamma dog, hans lillebror 15, ändå skyllde de sin outsläckliga törst efter brännvin på att de hade blivit moderslösa.

Intervju med Moa i Folket i Bild 1943:

"Brödrarna Johansson i Johannesdal mätte sex fot i strumplästen, deras axelbredd var därefter. När de kom till ett visst stadium i ruset, började de gråta över att de var moderlösa! Deras sorg verkade en aning oppkonstruerad".

Johan Petters två söner arbetade på något bygge långt ifrån Johannesdal och ibland kom de hem på helgerna, då var de fulla, och när de var fulla slogs de och Karl våldtog Moa.

På dagarna satt 20-åriga Moa ensam med svärfar, en tystlåten man utan minsta sinne för renlighet eller ordning, han använde sin återstående energi på lappsomakeri. Johan Petter var halvt analfabet, någon verbal kommunikation förekom knappast mellan lappsomakaren och den unga Moa som hade haft ambitionen att ge ut sina egna dikter!

Varför flydde Moa inte från denna outhärdliga situation? Så tänker vi idag. Det går knappast att förstå att kvinnorna - speciellt de ogifta var så till den milda graden förtryckta och utan mänskliga rättigheter att hon inte hade en chans. Hade hon försökt fly, hade hon genast blivit av med sitt barn. Det var precis det Karl hotade henne med: att ta barnet ifrån henne.

(Ogifta kvinnor i Sverige var inte myndiga över sina barn 1910, kvinnor hade inte rösträtt, de flest yrken var stängda för kvinnor. Den förnedring och det medeltida tvång som mötte samhällets arbetarkvinnor för bara 100 år sedan, hade stora likheter med den kvinnorna får uppleva i den nu så omdebatterade hederskulturen. Moa var som sagt utan de flesta civila rättigheter. Gymnasier stod inte öppna för kvinnor som fick gå i avgiftsbelagda flickskolor. Preventivmedel var förbjudna. Sexualupplysning var förbjuden. Barnen var faderns egendom.

Samtidigt gjorde en kombination av alkohol och stor fysisk styrka ofta de svenska kroppsarbetarna livsfarliga för sina hustrur.

"Kroppens tunna skal"/ Medicinehistorikern Karin Johannisson: Bland männen hörde alkoholismen till de vanligaste vårddiagnoserna, än tydligare alkoholspråk talar det faktum att 56% av alla svenskar över 18 år (1,9 miljoner människor) vid en folkomröstning 1909 röstade för ett totalt alkoholförbud.

Hur såg arbetslivet ut för en svensk lantarbetare? Enkla maskinella hjälpmedel som hydraulik, motorsågar och traktorer fanns inte. Kroppsarbetarnas muskelstyrka har faktiskt mätts av tidens osteopater/medicinska forskare - De sysslade inte med ost, utan os, som betyder benknota på latin. Det fanns betydande skillnader mellan benstommen hos stads- och lantbor beroende på hur hårt fysiskt arbete man utträttade. Muskler fäster till knotorna med senor, knotorna utvecklas i takt med musklarnas växt och behovet av yta för senorna att fästa på knotorna. Männen i Moas omgivning har av olika källor skildrats som bomstarka.)

Ändå valde Moa den ovanliga vägen att inte gifta sig - i ett av landets mest konservativa och traditionsbundna socken, det kan inte ha varit lätt.

Moa skriver i ett brev *"Det har lysts 10 gånger för mig i Sorunda Kyrka men jag nekade att gifta mig, för barnafadern söp."*

Ösmo Prästgård är som de flesta ståtliga prästgårdar ljusgul, den har samma färg som prästgårdarna i Sörmland och Östergötland. En präktiga allé leder upp till byggnaden, framför den växer på sommaren giftiga jättelokor.

Det var här Moa och Karl skulle döpa första barnet som fick namnet Olof:

"Vi anlände just som herrskapet slutat äta middag. Jag såg tydligt hur jungfrun tog sårskålen i nysilver och gick ut i köket och kom sedan in med den diskat och ifylld en skvätt ljumt

vatten... Prästfrun iakttog oss förstulet genom sin pincenez och det i förening med jungfruns stirrande gjorde mig nära nog hysterisk - ingen av de andra barnen blev döpta".

Moa är i romanen "Den osynliga älskaren" fullständig öppen med den totala bristen på erotisk lycka. Hon skriver att hon kräks när han har tvingat sig på henne:

"Snälla, snälla, låt mig vara! snälla, snälla!" Hon hör sig själv kräkas efter samlaget:

"Hon visste att nästa timme skulle komma med böner, tårar och sen igen våld mot henne..

Varje gång "Fredrik" och hans bror kom hem var de druckna.....

Min mor frågade:

- Varför ser dörren ut så där?

- Han sparkar in den, då jag har lagt på hakan, när han kommer full hem. Jag brukar hinna ut genom fönstret, innan han får sönder dörren...

Hon vaknar öm i lederna och med ont i huvudet kl. 5 på morgonen. Spädbarnet 1 månad gammalt skall ammas - 1 åringen skall ha mat- och snart är det färdigt för det tredje barnet – för Karl har ingen förskoning när det gäller vad hennes kropp tål."

Moa och Karl hyr ut ett rum till den gamla basen för skogshuggarna, som hugger träd i skogen kring Johannesdal. Moas barnbarn Harriet Thurgren visade mig rummet som Moa hyrde ut till "Storbasen".

I sin självbiografiska roman "den osynliga älskaren" 1943 Hör basen Betty gråta på natten - Fredrik har oväntat kommit hem från ett bygge där han brukar övernatta i en barack:

"Pojken är bara sex veckor, skriker hon.

- Än sen om han blir ett år eller tio år, eller sjuttio år så är du likadan hör basen Fredriks grova röst. Något ramlar från bordet och slås sönder"

- Basen går ut för att ta reda på vad som har hänt -

"Betty ser upp. Basen stod där och såg välvilligt på Fredrik, och Fredrik skrattade och var så vänlig som om han inte just nyss försökt att strypa henne. Det värkte i halsen, och armarna skulle säkert vara svarta nästa dag."

Moa vet aldrig om hon är köpt eller såld, Karl jobbar på anläggningsarbeten så långt från hemmet att han bara kommer hem på helgerna - om han nu gör det. Han är periodsuppare, så ibland kommer han hem med lönen, ibland kommer han inte hem alls, utan stannar borta i någon barack och super upp lönen eller spelar bort den på kort. Det är en halv mil till närmsta handelsbod och en mil till järnvägsstationen i Ösmo.

Ur "Jag möter en diktare":

"Jag var ingen bondhustru, ingen egnahemshustru, jag var varken fågel eller fisk. Ett halvt tunnland jord. Jag levde på nåder. Lärde mig hantera bössan, livsfarliga gamla muskedunder, lärde mig allt som hör till fisket, försökte till och med harsnaror fast jag aldrig sett en levande hare för än jag flyttade hit"

När Moa börjar skriva kommer tjuvjakten in i bilden:

Ur Moas kåseri "Lura räv" i tidningen Brand (1928-0607)

Du mördar din grannes katt. Läger den så den surnar. När den listiga hönstjuven kommer i tjock vinterpäls, förledd av odören från den sura katten, då skall du sitta inne i ett skjul och räven skall stå utanför skjulet och vädra på katten. Då skjuter du... det sista och inte minsta

bekymret blir hur du ska använda pengarna för rävskinnet... det var minst 2 år sedan du hade 50 kronor på en gång...

NU kommer egendomligt nog den period som ska ge Moa en unik självsäkerhet - om hon inte hade den förut! Det är här hon hämtar sitt ovanliga mod och sin uppkäftighet: Mitt ute i ödsligheten skulle hon egentligen ha varit prisgiven Karls nycker och alkoholism. Hon sitter ju ensam med två små barn? Men just då lär hon sig att klara sig själv inte bara som vilt- och fisketjuv utan även - märkligt nog - som kaféägare mitt ute i skogen. Kontraktet med skogsbolaget finns kvar hos barnbarnet Harriet Thurgren. I detta betingar skogsbolaget sig att småbarnsmamman Moa skall förse skogshuggarna som hugger skogen i närheten av torpet Johannesdal med kaffe, vetebröd och stugvärme på förmiddagen och eftermiddag, två gånger om dagen.

"Den osynliga älskaren": "Hon ville inte ha det såhär. Ha sitt hem fullt av män på dagarna. Men hon måste. Hon fick inte kasta bort något tillfälle att förtjäna en slant...."

Betty började urskilja sina kaffegäster som individer.

Jonke, Ekens-Frans, Smålandspelle, Blekingepelle, Strömstad, Lule-Bengt - de flesta hade öknamn, som ingen tänkt på att de var öknamn. Många hade namn efter trakten eller staden där de var ifrån för att de skulle kunna särskiljas. Även i avlöningslistorna stod ofta deras öknamn och tilläggsnamn. De flesta av dem var gifta, och Betty fick förtroende om småbarn och deras längtan efter egen torva. Ett par var alldeles ovana vid grovarbete. Betty måste lägga om blåsor, smörja med vaselin, men det hjälpte inte. En måste sluta för hans händer stod inte ut. Ett var gemensamt för dem alla. De drack. Somliga måttligt, andra så mycket de kunde förtjäna ihop till....

På lördagen drack männen kaffe endast på förmiddagen och då betalade de för veckan.

Något över femtio kronor fick Betty in första veckan. Då hon betalat i handelsboden och köpt kaffe och socker och mjöl för nästa veckan, hade hon tjugo kronor kvar... Tjugo kronor hade hon och mat i huset och inköp för nästa veckas kaffeservering. Och detta hade hon åstadkommit själv....hon satt ensam i en skog en lördagskväll, ensam med två barn.

Egentligen skulle hon ha varit med ungdom, dansat och haft roligt. Men hon saknade det inte. Om hon blott kunde få ha det såhär, alltid."

Kristina, Moas mor har rest till sin unga dotter ute i skogen till Johannesdal. Tillsammans röjer de svärfars vind som är en stor sophög av pryttlar flera hundra år gamla. Mannen skulle ha varit hem i helgen – med avlöning. Ingen kommer förrän vid fyratiden på morgonen. Då sitter han plötsligt i köket och super med sin bror. Han är inne på tredje litern brännvin på tre dagar. När Moa väcks och stiger upp från de två spädbarnen och kommer ut i köket kallar han henne för hora. Sen kommer Moas mamma Kristina ut i köket – han kallar även Kristina för hora. Då ger Kristina honom två knallhårda örfilar. Han förmår inte att resa sig – han är för full.

I "Jag möter en diktare" skriver Moa om sin fjärde förlossning (En armé marscherar över Korpberget) Det är så brutalt, det är så tungt att jag tvivlar på att jag hade överlevt de vidriga omständigheterna, den förfärliga känslan som en mamma fick genomlida mitt i värkarbetet:

"Året 1914 gick jag över Ormmyrarna på väg hem från sjön. Fast endast 23 år gick jag böjd och släpade benen efter mig, våt till midjan. Vid sjön hade jag betat på 50 kräftburar

tillsammans med min granne, en gammal gubbe, mina händer var blodiga av burarnas plåttrattar. ...Jag hade fått lov av ägaren att fiska under oktober då den egentliga säsongen var slut. Annars fick jag hålla mig ifrån sjön.

Jag var inte så värst smidig i båten, ty den fjärde arvingen kunde komma när som helst. Han var största bekymret, han fick inte komma förrän jag hade fått ihop några kronor....

Det mörknade sådär tvärt som det gör då man lämnat en öppen sjöflata och gått en bit i skymningen. Jag blev lika plötsligt så förlamande trött. Jag släpade mig fram till en åkerhörna där det stått en vält så länge jag hade bott där på trakten och gått vägen fram. Skacklarna var av, vältstocken rutten, men stolen höll märkvärdigt nog att sitta i.. jag satt där och såg mot den mörka lilla kub som var stugan jag bodde i och som nu låg hopkurad under Korpbergets skugga. Över Korpberget började stjärnorna tändas...

Vid varje stuga, varje gård i landet finns en kulle, ett träd, en horisont - som invånarna fäster sig vid som levande väsen. Allt eftersom mörkret föll blev stjärnorna klarare och flera. Det blev en oerhörd stjärnprakt, så som det endast kan bli i oktober.

Det blåste en ljum höstvind. Långt borta i Frankrike och Belgien pågick väldiga slag.

Ättestupor användes inte längre. Alla möjliga rykten gick om krig, att vårt land skulle dras med i kriget. Jag hade inte tid med dessa problem. Inte råd med en tidning.

Familjeförsörjaren var inkallad som soldat, det var en tröst mer än en förlust.

Ty utan arbete var han i alla fall, han som tusentals andra, och det var en mindre i maten.

Han fick åtminstone mat. Drack gjorde de också där han var förlagd. Klara mig skulle jag dock på ett eller annat sätt.

Med ens såg jag i ljuset av stjärnor och måne en mörk armé på marsch över berget.

Nordanvinden hade format skogen efter sitt sinne, och träden hade puckel, alla pucklarna var vända åt ett håll.

Jag tyckte jag måste sitta kvar och stirra på den mörka armén i evighet, hur skulle jag egentligen orka mig hem?

Jag hade dock några bönor där hemma och en kaka bröd, det skulle bli gott med en kopp kaffe. Jag måste ju, måste!

Barnen var så små att jag inte vågade ha dem i min säng, då jag gick ifrån dem. De låg på golvet och sov.....En av de små låg långt ute på golvet, ihopkrupen. Stugan var dragig och förfallen. Den lille hade tårar på kinderna. Han hade fått vakna i ensamhet och mörker och fått somna utan att bli tröstad och omsvept. Jag kände mig som en brottsling då jag såg den lille ligga där frusen och snyftande i sömnen. Jag tyckte att det var mitt fel. Jag hade ofta den känslan att det var mitt fel. Var vi utan mat, var det mitt fel. Och jag drevs att försöka det omöjliga.....

Våt som jag var tog försiktigt en efter en och lade dem i sängen. De smås slappa kroppar var så värnlösa, jag kunde ha gjort med dem vad jag ville. Deras värnlöshet slog mig som ett gissel. Ett intensivt brinnande hat drog genom mitt sinne, ett hat mot kriget, mot arbetslöshet och brännvin.

Tröttheten glömdes, plågorna försvann. Jag tog på mig torra kläder, eldade, kokte mig kaffe och värmdde mjölk. Gav de äldsta, som drack i sömnen och sträckte sig behagligt och somnade in omedelbart. Jag satt mig med den minsta i famnen.

Jag kände att jag snart skulle ha en ännu mindre i knäet. Bekymren och ångesten för morgondagen kom åter. Kanske det inte ens skulle dröja till morgonen? Mor! Fanns det ingen barmhärtighet- fanns ingen nåd?... Hon var på en gård långt ned i landet och hade sitt att slåss med. Jag ville inte oroa henne. Mor satt varje dag i en ladugård och slet med

herrgårdskor och kunde aldrig lita på att styvfar stannade från den ena veckan till den andra. Hos mig kunde hon ju inte vara, jag hade ju inte mat åt mig själv.

I vår by bodde bara fyra människor, den yngsta kvinnan var sextiofem och gick dubbelböjd av kräfte.

Omöjligt få bud var det....

Fyra lakan låg ju rena och ett ombyte åt mig själv, men det borde vara mer. Och vetebröd och kaffe och något att äta. Men jag orkade ju inte. Jag hade inga pengar, och inte blev det kräftor nu i oktober...

det blev nog fattigvården för mig. Här i denna främmande socken. Bland rika gammaldags bönder. Nej, förr fick det blir slut. De fanns ju en utväg. Jag livades upp av utvägen.

Naturligtvis fanns det en utväg, det att göra slut på alltihop, och barnen skulle följa mig.

Det var mina barn, ingen mer än jag och mor hade brytt sig om den. Deras far såg ilsknare ut för varje ny som kom. Han tålde inte barn.....Måtte inte han komma bara. Det sög och värkte i maggropen. Jag var hungrig. Gud vet om jag hade ätit på hela dagen. Kaffe hade jag druckit. Kom han så fick han allt gå utan mat, inte ens kaffe skulle jag koka. jag skulle aldrig göra ett handtag mer. Han skulle få slå ihjäl mig om han ville, men inte en tallrik skulle jag sätta fram en gång. Varför skulle jag passa en man? jag hade tre små och ingen mat. Och inte ett vänligt ord... Jo då, jag var frisk...

Då knackar det på dörren.

Gud! Kom han inte ändå! nej jag skulle inte öppna. Jag sov! Men om han var full, då slog han in dörren och väckte barnen och vi fick ge oss ut i ladan. Hur skulle jag göra? Men jag ville inte. jag borde ta något att slå honom i huvudet med. Kanske jag kunde springa till sjön, men de små, dem orkade jag ju inte med. Och de måste med..."

Jag kan inte låta bli att tänka på mina egna förlossningar när jag läser detta. Att sitta ensam med starkare och starkare förlossningsvärker i kylan så stor förtvivlan och bitterhet efter en lång dags arbete i en oktoberkall sjö - Hade jag stått ut? Det är precis 100 år sedan det här hände och Moa var inte den enda i Sverige som höll på att gå åt på grund av mannens dumhet och okänslighet.

"Någon tassar kring stugan, försöker visst se genom fönstret. Då var det inte han, så mycket besvär för att inte väcka mig i onödan, det gjorde han inte ens när han var nykter. Nu knackar det igen, stilla, försynt. En aning av glädje ilar genom mig. det är ingen farlig människa utanför, det måste vara en vanlig människa, är det också en alldeles främmande gör det ingenting."

Men det är Kristina som kommer: *"Det var mor som stod där, prydlig och ståtlig och rödblommig. Hon hade kommit med sista tåget och gått den långa vägen i oktobernatten."*

Mor har med sig bröd och sylta och potatis och rena lakan...och tre dagar senare finns det en ny son i stugan...

"femte dan kom "han" Med armbindel, trekantig hatt (svenska uniformsmössan då) och sjaskiga kläder, sina egna, kronan bestod inte landsstormen med uniform. Han var upprymd och högtalig och befallde mor och stod i som det anstår en husbonde. Men mor var inte på humör att ta order av honom just då.

- Du kan dra åt helvete med din hatt och din bindel och ditt gevär, sa hon. Och så var det färdigt.

Han skällde ut mor istället för att tacka henne, och han drog iväg utan att ha tittat på sin fjärde son:"

Men när Moa skulle föda sitt femte barn var hon alldeles ensam i sin förfallna stuga, endast barnen var hemma.

Ur "Kvinnor och äppelträd":

Här ligger hon nu på golvet och föder. Tänker på mycket, tänker på att hon är ensam, att hon inte får skrika högt, barnen kan väckas. På knän kryper hon in i kammaren igen Den blanka kopparlampan står på en stol bredvid bädden, fylld med dyr krisfotogen och lågan fladdrar ängsligt för varje rörelse Moa gör i det lilla rummet.

Ny törn, hon skriker långt ner i bröstet, helst likt en döende. Det sliter i korsryggen, svetten lackar, kroppen kommer i darrning, hon tar ned med handen - nej, ännu nej. Det går långsamt, går så sakta, stönar hon. Ny frist. Hon kryper efter tråd och sax och rena trasor. Nu igen, helvete, förbannelse, hjälp mig! Hon skjuter knytnävarna mot varann över underlivet, spjärnar med fötterna mot väggen, skriker hest, tyst, långt ner i bröstet. Ny frist. Hon känner ned med handen. Så långt, milde Gud, och inget vatten kommer. Hon känner hur hinnan om fostret spänner i blygden. Ursinnig, galen av smärta reser hon sig sittande, sliter med fingrarna i fosterhinnan. Den är seg och stark. Naturen är underbar, den skyddar sina ungar bättre än någon girigbuk sitt guld. Hon biter munnen blodig, hon reser sig, lägger sig. Äntligen tränger det fram ur en skälvande kvinnokropp följd av blod och slem och foster-vatten, tränger fram och kräver plats: Ett nytt liv, liv, ty en gäll liten stämma skriker vilt så fort jorden nås. Hon reser sig till hälften, vänder om den lille nyfödde, ty med ansiktet mot jorden föds människan.

Nu fanns det sju munnar att mätta i den lilla omålade dragiga stugan en halv mil från handelsboden. Och nu drabbade första världskrigets med dess brist på mat familjen med all kraft: Bönderna var förbjudna att skicka all maten till städerna, men med utsikt till så goda förtjänster nonchalerade de lagen. Samma år som pojken Harry 13-årig flydde mot Göteborg och tjänade till livhanken genom att plocka grankottar för en gulaschbaron i Skåne som malde ned kottorna och gjorde kaffe av dem, försökte Moa att få tag i mjöl till bröd till sina barn.

I "Jag möter en diktare" (Fem kilo potatis, en kapten och en löjtnant) berättar hon om situationen:

" En afton våren nittonhundrasjutton stod jag i lanthandeln med mina kort och tummade mina slanter.

Det gällde at få dem att räcka till den usla ransonen. Ett kilo socker i månaden, ett kilo bröd i veckan. Bönerna sände allt kött, äg och smör till stan. och där kom knappast dessa produkter ut i allmänna handeln.

Medan jag stod där kom ett par kvinnor in. Bleka, såg ut som jagade. De var från Nynäshamn. Jag kände den ena, hon hade elva barn.

Vi har sprungit omkring hela dan och fått ihop fem kilo potatis, det är det enda, vad skall vi ta oss till, jag är så hungring så jag orkar inte hem, sa den ena. Ingen i affären sade något. Ett par bönder lagade sig i väg ut.

jag tog upp en brödkaka ur mitt brödpaket.

Att baka var inte råd med, mjuka brödet skulle ha gått åt för fort.

jag delade kakan mellan de två och tog en liten bit själv, för jag var hungrig. Dessutom kände jag att jag ville gråta, och det fick inte ske. Jag tuggade hårt bröd för att hindra gråten. Men en tår rann på kinden, det kände jag. Det var inte av medömkan utan av vanmakt och blygsle jag grät. Jag var arg på mig själv för tårarna.

De båda kvinnorna tuggade tyst i sig brödet, köpte en sockerdricka och drack till. Så gick de.

När man läser Moa går tankarna till dagens Sverige. Vissa har fler skäl att vara desperata än andra. Ensamma mödrar som får panik medan de väntar på att kronofogden ska komma med två vakter som byter lås på deras dörr och avhyser dem ut i snön. Kvinnorna som vandrar 2 mil för att få tag i bröd - eller som Moa som - enligt sina vuxna söners berättelse för filmaren Ander Wahlgren fick gå de två milen till Nynäshamn för att begära skor till sina barn.

Sonen Tore berättade för sin son Sune om hur han trampade på en flaska som var sönder och hur Moa sydde hans fot med björntråd. Det finns grader i helvetet.

Fortsättningen på berättelsen ur "Jag möter en diktare":

"En tjock bondfru hade stått med ryggen till hela tiden... Frun vände sig mot mig då kvinnorna gått.

De behöver visst inte gå omkring så där, de gör det bara för att få dan att gå, och hon som har barn skulle inte ge bort sitt.

Jag tappade besinningen. Jag skällde ut frun och allihop i affären. Bad dem veta hut. Men de bara glodde och teg. Tyckte väl jag var larvig.

De förstod mig inte. De förstod inte att halva landets befolkning höll på att svälta sig fördärvad på grund av en klass´ snikenhet, en klass som växt fram likt ogräs ur kriget..."

I filmen Moa Martinson Landsmodern har jag haft den ynnesten att få tillgång till Moas tidiga redskap, som bykgrytan som eldades underifrån ute i det fria, även under vintertid tvättade Moa där. Där stod Moa och rörde i tvätten med en träpaddel, smutstvätten för två vuxna och fem barn som sedan skulle sköljas i den iskalla ån och vridas ut. Moa får som fyrtioårig reumatism i båda händer.

Men det hindrar henne i att skriva artiklar som ofta är burleskt satiriska.

Även när mannen inte har jobb och Moa får gå till bönderna och tvätta eller hjälpa till som extra lantarbetare läser hon Dostojevski på kvällen. Hon skriver om sin "kvällsläsning":

"Att läsa Dostojevski samtidigt som man går på hjälp hos bönder för två kronor om dagen och har fem stycken små som sitter ensamma hemma på dagarna, det kan vara farligt, jag vet det, ty jag hade "Brödrarna Karamasov" hemlånad från biblioteket och läste en stund varje kväll. medan lederna värkte av potatisplockning, öronen bultade av bullret på tröskverket och magen knorrade på grund av otillräckligt med mat. jag såg att ungarna blev allt magrare och blekare, men jag fann det rätt som det var i sin ordning. Människan skulle lida, männen skulle suppa upp allting, kvinnor och barn dö av svält, sedan de skänkt sista slanten till ett ljus åt madonnan".

Året efter Moa har fött sitt sista, barn, 1917, sista krigsåret, kommer några statare gående en mil till Johannesdal från det ståtliga anrika godset, Djursnäs Gård, (där Moas föräldrar också har varit anställda som statare), och ber om att få hålla möte på Johannesdal för att försöka organisera sig.

(Djursnäs Gård en mil sydväst om Sorunda tillhörde från 1590 Helena Gyllenhielm, dotter till Gustaf Vasas son Magnus. När Moas föräldrar kom dit hade godset för länge sedan brunnit ned (1823) och ersatts av en mycket ståtlig byggnad i empire).

Det var fortfarande lagligt för godsägaren att ge statarna spöstraff och när statarna försökte samla sig på Djursnäs Gård skickade godsägaren efter Länsman. Men Helga och Karl lät statarna komma till Johannesdal och upplät sin tomt för dem.

Ur "Jag möter en diktare" " Jag blir en officiell person".

"En dag nästsista krigsåret kom en statare och frågade om de fick hålla ett möte på vår stugtomt söndagen därpå.

Jag hade ingenting emot det och min man lovade också.

Det blev många möten. Lantarbetare som kom från gårdar som låg två mil borta kom hit. En söndag var de etthundratio stycken här på tomt.

Nu blev jag varg i veum, det ansågs att det var min skuld att de fick samlas här...

När jag fick höra vad dessa statare levde på då nittonhundrasjutton, så tyckte jag att jag ändock inte hade det så svårt. Allt hade fördyrats till det mångdubbla, men de hade fortfarande förkrigslöner. Fyrahundra om året, men de hade fått ransonering av mjölk och natura såväl som alla andra. Ransonering på allt utom arbetstid. De kunde inte ens ta ut sina socker- och kafferansoner. Fläsk såg de aldrig, inte kött heller. Många hade inte ett lakan, inte ett linne i huset. En del kom i trasiga skor i höstregnen, hungriga, en del tysta, resignerade, en del ursinniga.

Jag försökte ha litet grovt rågbröd och ekollonkaffe åt dem. Brödet åt de som om det hade varit socker..."

(Just den här beskrivningen drabbar mig. En kväll 1993 befinner jag mig ute på landet i Indien på en på en internatskola för de mest underprivilegerade i Indien, inte de kastlösa utan ursprungsfolket, Adiwasis, (14 procent av Indiens befolkning) 150 km norr om Ahmedabad. Under sena kvällen kommer lantarbetarna tysta vandrande flera mil ifrån för att hålla möte på natten och organisera sig. Tallrikar av palmlblad skickas runt med en klick ris på och en skopa bönesås, dal. Hittills har jag bara sett lantarbetarna sitta och buga i diket döljande sina ansikten med en drastisk underkastelsesgest, när storbönderna kommer åkande förbi dem i sina bilar.)

När Helga öppnade Johannesdal för statarna började Sorundaboerna kalla Helga för "bolsjevik" skriver författaren Kerstin Engman, ett uttryck som vare sig hon eller de visste vad det innebar, annat än att det var ett skällsord som kommit efter ryska revolutionen. Men både Karl och Moa Johansson var organiserade på vänsterkanten i Nynäshamns Lokala Samarbetsorganisation (LS) det vill säga inom den syndikalistiska rörelsen. 1921 blir även Moa medlem av LS = Syndikalisterna i Nynäshamn.)

Moa ur ett brev: *"Hammar-sköldregeringens ransonering var ett hån mot Sveriges arbetare och en förnedring... min äldste son höll på att bli idiot av svälten. Han somnade där han gick och stod...varje dag kom det minst tio luffare förbi vårt ödetorp, jag funderade på att organisera tiggeriet* (barnbarnet Harriet Thurgrens brevsamling i Sorunda.)

Men 1921 blir alltså Moa medlem hos syndikalisterna i Nynäshamn och snart nog avdelningens "korrespondenssekreterare".

Hennes debattglädje och mod uppmärksammades av SAP i Sorunda som gjorde henne till sin andra kvinnliga kandidat i kommunvalet 1922.

Av 25 medlemmar i Sorunda kommunalfullmäktige var 25 män - 4 var kvinnor. Men betingelsen för att hon skulle bli "kommunpolitiker" var att hon gifte sig - så 1922 gifte sig Moa med Karl, 12 år efter att hon hade flyttat till Sorunda. I den feministiska tidningen Tidevarvet beskriver hon 1929 hur hon agerade som kommunledamot i 1922:

"Utan att tänka på det parlamentariska gick jag ibland upp i församlingen och sade min mening, bl. a. om ölhandeln i bodarna, om vård för den och de medellösa etc. En gång valdes jag till talman för tjugofyra arbetslösa män och vi gick upp till fullmäktige och ställde till revolution. Vi måste göra detta, ty två av männen vore söner som försörjde sina mödrar, och dessa mödrar, respektive 65 - 70 år hade endast salt och potatis att äta nyårsdagen nittonhundratjugotre. De övriga voro familjförsörjare, vars barn ej kunnat sändas till skolan av brist på bröd. jag blev förbjuden att tala. Jag talade ändå. Jag kände alla i fullmäktige personligen och jag begagnade mig samvetslöst av detta. Och jag fick tala.

Svaret på min fråga blev: Fattighjälp.

- Men det finns ej ett öre i fattigkassan förrän kommunalskatten kommer in. Och det är tre veckor dit, förklarade ordf.

Då begärde jag tillstånd att gå med lista.

- Ska ni gå tigger, menar ni? Frågade ord.

- ja alldeles som ni, när i fjöl gick med lista till en guldklocka till kommunalkassörens femtioårsdag.

Jag fick tillstånd att tigger.....

På tre dagar samlade jag ihop så det räckte från januari till april."

Moa fick uppdrag att utveckla ett samarbete mellan det nya folkbiblioteket och ABF. ett värv hon behöll, hon engagerade sig länge i uppbyggandet av biblioteket. (Biblioteket finns kvar även idag i den lilla orten Sorunda..)

I kommunen var Helga även ytterst aktiv när det gällde arbetslösheten och det så kallade AK-arbete, som gav svältlön, det enda som stod till buds för hennes man i en lång period. I Sorunda bara någon kilometer bort kan man på en sten läsa: Denna väg byggdes med hjälp av AK-arbete.

Moa protesterade mot dessa arbeten hela tjugotalet.

(AK- arbete tillkom efter första världskriget. Arbetslösheten som 1918 var 4,6 % hade 1922 ökat till 34,3 %. Lönen var 60% - 75% av den i förväg usla lönen. Man bodde i baracker, ofta långt från hemorten och den som vägrade ta ett nödhjälpsarbete blev utan all ersättning.

Vägar och broar blev på detta sätt byggda fram till början av 1930-talet, så kallade AK-vägar finns i stora delar av Sverige; de känns ofta igen på sin rakhet och sina ofta tvära kurvor.

AK-vägarna blev den sista generationens vägar som i det närmaste byggdes med handkraft.)

Moa skrev senare i Tidevarvet:

"Det gjordes en arbetslöshetsberäkning i maj månad i detta år som visade att i Sverige gick 64.000 arbetslösa... Hur många fler människor bero av dem, hur många fler frysande och svältande åldringar, kvinnor och barn betyder de männe? - Det dubbla, kanske det tredubbla, kanske mer... Arbetslösheten har blivit en förfärliga faktor att räkna med, en hastigt växande lavin som håller på att förstöra flera tusentals självständiga präktiga människor, människor som kanske hellre vill taga döden än det allmännas hjälp, människor som varit vana at utföra nyttigt och nödvändigt arbete. De ser sig mer och mer obehövlige. De försöka

andra yrkesgrenar - stängt överallt. De vill bli arrendatorer, kolonister, torpare, statare, men nej. Ett nytt proletariat bildas, de arbetslösas, av bittra människor utan illusioner, som utan egen förskyllan kastats ut i den trista, grå nödens atmosfär. - Får man inte en vision av bleka, magra luggslitna män, som efter misslyckade försök tagit sin tillflykt till landsvägen? Men det finns fler bakom - en hel här av kvinnor, kvinnor som böjs och bryts under bekymren och dagarnas tyngd. Men de stannar på sin post, måste stanna på sin post, ty hos den arbetslösa finns i regel ingen brist på barn. En del av dessa kvinnor har jag sett, har jag gått i flock och farnöte med på alla de förödmjukelsens vägar som den arbetslöses hustru har att gå för att ej bli alldeles skild från sina kära.... Vad skall jag svara mina pojkar, när de fråga, vad ska vi bli när vi blir stora. - Inte kan jag väl säga, att de skall bli luffare, men det då inte ut som om det skulle finnas något annat yrke. Men sannerligen om det föder sin man i längden. Fattigstugorna är fulla och ingen vill förresten ha fattighjälp så länge arbetsförmågan är kvar. Nu har jag framlagt mina bekymmer och farhågor, men jag ska be om att komma åter."

NU har jag gått händelserna i förväg. För när Moa skriver detta är hon redan en skribent att räkna med. Hon blir debattör i en lång rad tidningar på ett för henne ganska oväntat sätt. Det hela börjar med att Moa skriver ett protestbrev till den syndikalistiska tidningen Arbetaren som har beslutat att det skall finnas en kvinnosida i tidningen. Hon skriver protestbrevet på ett omslagspapper, som hon lägger i ett nött kuvert . Men när kvinnliga redaktören Elise Ottesen Jensen öppnar Moas första brev beslutar hon att ta in brevet i tidningen. Det blir Moas debut! (Arbetaren 1922-11-18):

"Det stod en artikel i Arbetaren lördagen den 4 november om kvinnan. Vackert ihopkommen, men alldeles meningslös, tycks det mig. Den var så sentimental och salvelsefull, som om kvinnor vore några idioter eller söndagsskolebarn. Är det meningen att kvinnan skall ha en särskild spalt i tidningen protesterar jag som kvinna mot den där tonen av faderligt överseende med våra svagheter som kom fram i ovan nämnda artikel. Det där, att våra söner växa ifrån oss, att vi ej begriper deras ideal, beror nog på att vi hörde deras far tala om samma sak, strida för samma sak, idka uteliv för samma sak, men att vi kvinnor aldrig se något resultat av detta. Vi äro vi arbetarhustrur, fortfarande lika trådslitna, vi får bildligt talar likt fågelhonan plocka dunet av vårt eget bröst för att skyla våra ungar.... Kvinnan är mannens bästa kamrat om han blott vill erkänna det. Det är ju en gammal tradition hos alla folkslag att kvinnan skall bära sina bördor utan att mucka. Hennes arbetstid och löneförhållanden är just aldrig något tal om, utom naturligtvis för deras vidkommande , som trängas med männen på arbetsplatserna - och detta är något som jag varken som syndikalist eller som kvinna kan gilla. Men vårt samhällssystem har ju drivit det därhän. är det kvinnans fel?

Finns det något hinder för en kvinna att taga del i och hjälpa mannen i hans strid för det nya samhället för den orsaken att hennes arbetsplats endast är hemmet? jag tror ej att någon syndikalist hustru har den tanken att få lika mycket betalt i en fabrik som mannen. Skulle någon tänka så, är det dock ej heller så underligt. Kvinnan har ju många gånger som flicka, hustru och änka ensam varit familjförsörjare..... Är det någon, som i tidningen vill ge mig på huden - jag menar svar på min skrivelse, är jag tacksam."

(Elise Ottesen Jensen har möjligen betytt mer för Sverige än Per Albin Hansson. Var hämtade hon sitt mod att turnera runt i hela landet och praktiskt upplysa om preventivmedel i en tid då detta var förbjudet enligt lag och

kunde ge fängelse? Och hur bar hon sig åt med att nå så otroligt många människor? Alla som sett henne på film inser att mera glödande personlighet knappast funnits. Hon fick sitt patos ur sin stora förtvivlan, det hände när hennes tillbedde far, prästen, bad henne ta hand om hennes mamma. Plötsligt upptäckte hon till sin stora vånada hur totalförstörd hennes mammas kropp var efter 22 (!) barnafödslar. Ännu mycket mer upprörd blev hon när hennes 16-åriga syster skickades iväg, därför att hon blivit gravid. Systemen fick aldrig ta hand om sitt eget barn och bröts ned psykiskt.

Elise Ottesens roll i som agitator i vänstertidningarna kan inte värderas. De socialistiska teoretikerna skriver teoretiskt med en klassisk retorik på vänstertidningarnas första sidor. Men det är Elise Ottesen Jensen som konkretiserar arbetande människors behov inne i tidningarna. "Ottar" är som en flammande låga och så pedagogisk att alla kan förstå henne.)

Elise Ottesen Jensens beslut att ta in brevet i tidningen kommer snart att resultera i en strid ström av artiklar av Moa till en rad vänstertidningar men även till den lokala tidningen *Nynäshamnsposten*.

Helga/Moa är 32 år gammal när hon börjar skriva artiklar från sitt torp.

Enbart i syndikalisttidningen "Arbetaren" kommer Moa att skriva 130 artiklar.

I sin självbiografi: "Livet skrev. Memoarer 1886 - 1966" skriver Ottar:

"Starkt stöd fick jag i mina ståndpunkter av signaturen "Helga" (Moa börjar först kalla sig Moa 4 år senare) Hon var en otrolig frisk fläkt i spalterna. Från, rakt på sak men med försonande humor. Hon bodde på ett litet torp i Sörmland och skickade in sina bidrag på papperslappar av alla de slag. Jag blev snart klar över hennes utomordentliga begåvning och så småningom kom vi i personlig kontakt"

I Arbetarrörelsens arkiv finns två gruppbilder av syndikalisternas tidiga kongresser där Moa och Ottar sitter och står tillsammans. Moa tung med skeptisk blick, Ottar mager och tård efter de svåra åren i Danmark och i sorgen över sonen som dött då Ottar och hennes man bodde i Köpenhamn.

Helga och Ottar är överens om att kvinnorna själv måste bestämma över hur många barn de vill ha. Preventivmedel är förbjudna i Sverige helt fram till 1938 men i Brand finns reklamer för "gummivaror" från början av tjugotalet.

I en obrottslig vänskap agerar Ottar och Moa för kvinnans rätt till sin egen kropp.

Det mest anmärkningsvärda med Moas skrivande är den bredd den uppvisar. Från rent politiska artiklar till satirer av alla de slag.

Här kommer några artiklar där jag förkortat och försökt dra ut det centrala i texten.

Nynäshamnsposten 1927 "Kvinnligt" *Ska vi försöka att rekonstruera den äkta kvinnlighetens gudinna?*

Hon ska ha lagom hull - vara nästan dövstum - svälja förolämpningar och smicker med samma undergivna min. Hon skall alltid förlåta, även när hon får armar och ben blåsupna, eller får en spark. Hon ska vara halvvägs idiot och helst inte begripa vad som sker. Hon ska också kunna trolla, d. v. s få något ut av ingenting. När mannen super sig full, skall hon vara blind, eller göra sig osynlig. När hon fött 20 barn, skurat golv 10.000 gånger och stoppat en miljon strumpor, ska hon fortfarande vara lika förförisk som en adertonåring, annars friar mannen till adertonåringen.

Elise Ottesen Jensen startade en månadstidskrift "Vi kvinnor", där fick Moa sin egen spalt: "Madam Andersson i Gråby", hon skrev brett sarkastiskt på sörmlandsk dialekt. En av hennes

bästa spalter var förmodligen den där hon pläderade för kvinnohus, dit kvinnor som råkade ut för alkoholiserade och kvinnomisshandlande makar kunde fly.

"Vi kvinnor" (1925)

Nu har vi ju kommit så långt så en får skriva nästan va som helst i blana, så ka ja då, fast jag använder både underkjol och yllestrumpor, be o få säga min mening..

När Anna i Fallas karl är fyllesjuk o kräks, då hjälper hon honom på alla vis och lägger ättiksduk på huvudet på´en. Men dä ä fel dä! D´ä just när de ä skrala å fyllan, en kan tala om sanningen för dom. Ja mena ni skulle gråta och vara arga också. Inte det heller förrexten, utan att vi skulle kanske liksom skramla te´ ett hus, där fruntimmer o barn kunde vara, när kära deras kommer hem fulla. Kära ä´ ju förrexten en olycka te´ att ha, men ibland ser det ut som om de skulle vatt snällare, om inte fruntimmerna vore´

Madam Andersson i Gråby.

Från 1922 till 1927 har Moa hunnit skriva 300 artiklar.

Här kommer ännu ett utdrag ur en klassisk Moa-artikel. Den gäller lika mycket för de thailändska städerskor som arbetar ensamma i rikemanshemmen idag , som den gällde för svenska kvinnor 1924.

"Lika lön för lika arbete" Tidningen Arbetaren juni 1924:

"Egentligen skulle jag inte yttra mig i denna fråga. Jag hör nämligen till dem som försörjda genom gifte. Arbetet är en bagatell. Sju personer att hålla hela och rena och en halv mil till närmsta handelsbod. Ja, det är en sorgfri existens vi har vi arbetarhustrur. I synnerhet då vi inte sett röken av en avlöning ibland på flera månader.

Jag låter medan jag är inne på temat, Krapotkin säga några ord. "Varför", säger han i sin bok "Erövringen av brödet" - Varför har aldrig kvinnans arbete räknats för något?

*Varför är i varje familj modern och ofta tre fyra tjänsteflickor **tvungna** att använda sin tid till kökssysslor? Emedan de som vill befria människosläktet inte infattat kvinnorna i sin frihetsdröm och anse som under sin höga manliga värdighet att tänka på dessa kökssysslor, som de kastat av sina axlar och lagt på det stora lastdjuret - Kvinnan.*

"Att befria kvinnan", säger Krapotkin, "det är inte att öppna dörrarna till universitetet, domstolen och parlamentet. Det är alltid på en kvinna som den frigjorda kastar det husliga arbetet. Att befria kvinnan, det är att befria henne från det förslöande arbetet i kök och tvättstuga, det är att ordna så att det tillåts henne att amma och uppfostra sina barn som hon har lust - och under det att hon har tillräcklig tid att ta del i det sociala livet.

Krapotkin har bevisat att maskinen kan utföra snart sagt allting även i det husliga arbetet, men så lång den sociala revolutionen inte har slagit igenom är dessa maksiner oåtkomliga för arbetare...."

I november 1923 skriver Moa ett brev till Danmarks enda proletärförfattare, Martin Andersen Nexö.

Själv barnarbetare och autodidakt hade Andersen Nexö börjat skriva sina stora romansviter redan 1905. Nexö är den tidiga nordiska giganten som berättar om industriarbetar-slummen i Köpenhamn, möjligen ännu jävligare än Norrköpings fattigkvarter.

Med sina breda skildringar av Morten hin Röde och Pelle Erövraren och deras vandring från land till stad, fyra band, och med sin skildring av den ogifta mamman, tjänsteflickan "Ditte Människobarn" livsbana, Ditte som får lämna sitt barn ifrån sig och som går under i

fattigdom och nöd, kom han före Moa att förändra historien i Danmark: Han fick danskarna att ta parti!

Om BRÖDET skriver Nexö: "*Om en arbetare tappade sitt bröd på gatan på vägen hem från arbetet, tog han upp brödet och kysste det och bad om förlåtelse*".

(Naturligtvis fick han, den mest lästa i Danmark, aldrig något Nobelpris).

(I Sverige är Nexö känd från svenska filmen Pelle Erövraren - en film som 1987, 1988, 1989 överöstes med internationella och inhemska priser: Academy Award of Merit, Los Angeles (bästa utländska film), Golden Globe Hollywood 1989, European Film Award Berlin 1989, Palme d'Or Cannes 1988, Guldbagge Stockholm 1988 Robert Köpenhamn 1988 plus ytterligare 12 svenska och danska priser)

Ur brevet till Nexö:

Johannesdal den 1 november 1923

"Blif ej förvånad eller misslynt med dessa rader. Jag har nyligen läst eder bok Pelle Erövraren o jag tackar eder, det är den bästa bok jag läst hela mitt liv o jag har trots min ringhet och fattigdom läst ganska mycket... Eder bok fick jag låna af fru Jensen (Ottar), hustru till utrikesredaktören i tidningen Arbetaren. Albert Jensen. Hon intresserar sig mycket för mig och är så vänlig och klok, hon har en sida i Arbetaren varje lördag som hon redigerar själf o där har hon fått mig till at uttrycka mina tankar offentligt o påstår att jag är ett geni o öser beröm över mig.

Jag är syndikalist det blev jag redan i moderlifvet, min mor gick på fabrik o lefde på kaffe och bröd, man blir syndikalist nä man får sådan näring i moderlifvet o sedan till man är tolv år och får heta horunge av ett dygdeligt fariseiskt samhälle...Jag har svultit och frusit . jag gifte mig fick en man som drack, fick år och barn. Jag har legat här o fött barn ensam utan mänsklig hjälp, jag har långa nätter vakat ensam vid mina gossars sjukbädd, de sista årens arbetslöshet har gjort vårt hem ändå fattigare har ökat antalet lappar på mina gossars kläder, och gjort deras kinder blekare, men jag vill säga Eder ni stora ädla människa at jag aldrig ville byta med en öfverklassfru må de lefva i sin brödhimmel där hjärnan kryper och bukistret sväller, så länge det finns sådana män som Ni o eder vän Jacob Hansen vilken jag läst, så länge är det en heder att stå i proletariatets led. Jag har gråtit med Lassefar när Pelle måste ut i världen o jag har sört öfver Pelle när det växte ohyra i hans skjorta o hålen på hans strumpor blev ohjälpliga. Jag har fröjdats över barnens godhet mot Pelle i Köpenhamn, o jag har ändlöst följt honom genom äktenskap genom folkjubel genom fängelse o jag har slutligen genom allt detta sett en sann människa födas och ni har rätt Det är ej vid en mors smärftfulla rop en människa föds hela lifvet är en födelseprocess...."

Moa anser i brevet att Nexö borde få Nobelpriset för varje bok han skriver.....!

Hon ber så mycket om att få boken "Ditte Människobarn" av Nexö - trilogin om den ogifta pigan Ditte som skriker sig hes av ångest och olycka när hon måste lämna bort sitt barn.

Moa får ett mycket vänligt och engagerad svar av Nexö och hans tredje band av "Ditte Människobarn" på posten. Moa och Nexö korresponderade sedan så länge de levde.

Nexö skrev att han hoppades att Moa snart skulle börja skriva sin första roman. Även Ottar uppmanade henne att börja skriva.

Då satte Moa sig 1924 och skrev.

Hon kallade sin första roman "Pigmamma". Den blev aldrig utgiven som roman, utan

hamnade som följetong i Ungsocialistiska tidningen Brand 1928. Men det var ett ganska

ärorikt ställe att hamna: Moas roman avlöste just den senare så berömda och folkära Jan

Fridegårds följetong i Brand - även hans debutroman "En bonddrängs väg till Långholmen".

Jan Fridegårds roman var också självbiografisk : Efter tre hårda år som livdragon dömdes Fridegård till 8 månaders fängelse på Långholmen. Snart skulle han återkomma med sin berömde roman "Lars Hård"

(Långholmen i Stockholm är ett av de mörkaste kapitlen i modern svensk historia: Det var ett förfärligt fängelse där mängder av politiska fångar har suttit (Jag har filmat de klaustrofobiska cellerna med sina högtsittande gallerförsedda fönster - och även isoleringscellerna i mörker under jord) fångar som August Palm som stiftade socialdemokratin, senare socialdemokratiska statsministern Hjalmar Branting, Amaltheamännen Anton Nilson, Algot Rosberg och Alfred Stern som 1908 satte en bomb under strejkbrytarskeppet Amalthea i Malmö Hamn, Alexandra Kollontaj senare sovjetisk ambassadör, ungsocialisterna Axel Holmström, Zeth Höglund, (kommunist och socialdemokrat), dömd för antimilitaristisk propaganda, Albert Jensen syndikalist och utrikesredaktör för Arbetaren, redaktören Ture Nerman, socialist och antimilitarist (som 1939 dömdes för att ha smädat Hitler), under andra världskriget de senare tyska socialdemokratiska ministrarna Herbert Wehner och Arno Behrsh, som tillhörde motståndsrörelsen mot Hitler - Efter andra världskriget satt berömdheter där som Barbro Alving som nekade att göra sin civilförsvarsövning o. s. v, o. s. v.)

I förordet till "Pigmamma" skriver Moa:

"Min skildring är ej skriven för att briljera med lärdom och bokvett. Min skildring är gjord på ett ensidigt och kanske ofullkomligt språk, men den är ej heller ämnad till akademiskt grammatikaliskt exempel i någon skola. Blir kritiken över mitt förstlingsförsök för hård, böjer jag mig ödmjukt för omdömet. Ty jag har ej författat min bok "Pigmamma" för att få beröm. jag har i ensamma stunder skrivit den som en hyllning till alla proletärmödrar, som i armod och kval lever sitt liv, fördömda av all världens skenhelighet och glömda och förrådada av sina älskade."

Boken handlade om hennes egen mamma, som havande i sjunde månaden går hem till sina föräldrars soldattorp.

Moas mamma har ännu mjölk i bröstet när hon lämnar barnet till föräldrarna och ger sig iväg. Hon kommer att bete sig som en piga aldrig förut har vågat. Hon är pigan som gör revolt.

Ur "Pigmamma"

"Klara var åter i tjänst. Föräldrarna hade tagit den lilla och Klara hade lämnat dem sina besparingar. För att inte ha så långt hem tog hon tjänst hos den snålaste och supigaste bonden i hela Östergötland. han betalade hög lön, ty han hade svårt att få folk... Klara kom dit i mitten av mars. det var kallt och mycket snö. Det var den tyngsta vandringen hon dittills hade gjort i sitt liv:

Varje lem i kroppen drogs till barnet, varje hjärtats slag slog för barnet. I bröstet strömmade mjölken till trots alla kurer hon försökt för att få mjölken att sina. Hon gick raskt, med någon sorts förtvivlad tanka att kunna skynda ifrån den gnagande känslan av saknad och sugande ängslan som fanns inom henne."

När Klara kommer fram till gården har det samlats många arbetsfolk: Skörden ska tröskas, men just då får bondens fru förlossningsvärker:

"- Kors i helvete, hördes bonden, nu måste jag efter barnmorska och får inte tröskat, det är min vanliga tur. Ni får gå hem , middag har ni ju fått gratis nu. Det är då ett jävla pjask med käringar.

I det samma skar hustruns rop genom den öppna kammardörren. Bonden rusade in.

- Inte behöver du skrika så förbannat. Att du jämrade dig när du fick den första, kunde så vara, men inte behövs det något skrik och jämmer, när andra ungen kommer. Var så god och håll tyst. Det är jäkligt nog att bestå mat åt så mycket folk och så inte få någonting utträttat. Och nu ska barnmorskan ha sitt och sedan blir det förstås dop? Här tappade han andan.

Hustrun var blek av smärta och skrämsel, kanske mest av blygsel över mannens uppträdande. Men Klara, som hamnat mitt uppe i denna tragedi, Klara, med färskt minne av sina egna födslovåndor och sitt eget lidande för en mans skull, gick vit av vrede - emot den råa bonden, knöt händerna under näsan på honom och skrek:

- Packa dig ut ditt odjur, ge dig ögonblickligen iväg efter hjälp, annars ska jag laga , att du kommer dit varken sol eller måne lyser."

Sedan får bondhustrun hålla i Klara, håller henne om livet under de långa pinande värkarna...

"Klara kände hur mjölken strömmade till hennes egna bröst och hela hennes olycka och saknad efter sitt eget barn vällde åter fram i henne....."

Berättelser om oförfärade pigor som vågar trotsa sina herrar, bönderna, återkommer gång på gång i Moas böcker.

Moa tar ställning för de absolut mest underbetalda och hunsade i samhället. Pigorna var ännu mera förtryckta än statarna, pigornas arbetsbörda var ännu tyngre. Moa hade upplevt dem hela sin barndom.

Men dessa de mest exploaterade var på tjugotalet och alldeles tysta. De hade ingen politisk representation, inte en egen röst, 140.000 pigor som var outhärliga för det svenska lantbruket. Det skrevs mycket lite om dem, för dem.

2017 kom det genom Fatima Bremmers bok om journalisten Esther Blenda Nordström plötsligt projektörsljus på pigornas dåtida situation - Varför först nu?

(Att skildra pigornas liv fick första kvinnliga riksdagsledamoten i Första Kammaren och dessutom första kvinnliga chef för yrkesinspektionen, Kerstin Hesselgren som sin uppgift i 1907. För då flydde pigorna nämligen Sverige. Pigornas massiva flykt ställde till bekymmer därför att den *"berövade jordbruksnäringen erforderlig arbetskraft"*.

För Svenska emigrantkommissionens räkning sattes K. H. att utröna varför pigorna massutvandrade till USA, ja de utvandrade till och med ensamma, vilket ansågs farligt.

För att få reda på pigornas flyktmotiv, följde K. H. med pigorna. Hon reste den vanliga emigrantrutten med båt från Göteborg på tredje klass och gjorde sällskap med kvinnor som skulle byta båt i England för att komma till USA. Hon stannade i Hull eller Liverpool. Där bodde hon upp till fyra veckor på dåvarande emigranthotell, för att befinna sig i närheten av dem hon intervjuade och för att umgås med dem på kvällstid. När Hesselgren bjöd dem på mat lossnade så småningom de unga kvinnorna och började berätta.

De beskrev ett obeskrivligt hårt arbete OCH sexuella trakasserier. Flickor, bara 15 år gamla, började arbetsdagen vid femtiden på morgonen och slutade inte förrän vid elvatiden på kvällen. De vågade inte sitta ner av rädsla för att få en utskällning. Tjänsteflickorna var påfallande sjukliga eller åtminstone mindre och späda och med *"tämigen förkrympta utseenden"*.

"Att låta 15–16 års flickor börja sitt arbete kl. 4, half 5 till 5 och utan rast gå till kl. 10–11 om kvällarna är omänskligt. De ha värre arbete än drängarna såtillvida, att de under middags- och

kafferaster vanligen också ha att sörja för maten och diskningen, även då de ha utearbete." Skrev Hesselgren.

Ett återkommande svar om bevekelsegrunderna för att lämna landet var alltså arbetsgivarnas sexuella närmanden och våldtäkter. Enligt "Legostadgan från 1833" bestämde bönderna arbetstiden, de hade till och med rätt att aga tjänstefolk under 16 år.

Journalisten Ester Blenda Nordströms låtsas 1914 vara piga på en bondgård hos en medelstor bonde i Sörmland. Livet tycks inte ha blivit mycket lättare än i 1907. Hennes artikelserie - så småningom bok- skall utkomma i upplaga efter upplaga. Den väcker av goda skäl sensation.

Arbetsdagen börjar kl. sex på morgonen med handmjölkning av 20 kor, mjölkningen tar två timmar, Ester får omedelbart blåsor på fingrarna, armarna domnar. (Esters mamma började sitt vuxna liv som piga och Ester **kan** turligt nog mjölka och begå sig i en lantlig miljö).

Sedan måste Ester utfodra svin och höns. Äntligen blir det frukost EFTER att drängarna har fått mat, för drängarnas mat måste serveras av pigorna. Efter frukost blir det vävning i stora tunga vävstolar. Middag förbereds till kl. 12.00.

Sen får drängar och bonde sova en timme. Men pigorna måste fortsätta att arbeta, mjölk ska separeras, bröd ska bakas, ved och vatten ska bäras in, vatten i hinkar med ok över nacken, 14 vändor från källan till boningshuset och stallet, räknar Ester ut att det blir. Efter eftermiddagskaffe med färskt bröd kl 16.00 blir det kvällsmjölkning. Kl. 21 får hon lägga sig, då har hon blåsor på händerna och under fötterna. Hon delar en smal säng tillsammans med andra pigan. I sängen finns det löss. Av rädsla för att bli avslöjad vågar Ester vare sig tvätta sig morgon eller kväll utan endast på helgerna. För 16 timmars arbete om dagen får hennes sängkamrat 15 kr i månaden. Ester tjänar 150 kr i månaden som journalist vid SVD.

Det var det liv som Moas mamma Kristina hade fått leva, både Moa och hennes mamma var tåligare än de flesta).

1925 kom katastrofen till Moa. När hon 25 år senare orkar skriva berättelsen om sina barns död, gör hon det med en enastående stringens, det är stor berättarkonst, fast jag tror inte att Moa tänkte vare sig på puls eller stringens eller litteratur, bölden öppnade sig igen - och ut flöt smärtan.

Ur "Jag möter en diktare - Döden":

En klar aprildag kom döden till mig. Han var så fruktansvärd att jag sviktade. Förståndet vägrade se honom. Ögonen svartnade i hat mot den osynliga. Den svarta osynliga döden, livets starkaste makt. ...

Det vårades ute, de små hade sina land, små små rutor på en halvmeter i kvadrat. Men på nordsidan låg isen ännu stark på sjön, på sydsidan låg den som poröst mos.

En balja med byk - Tvättbaljan väntade på mig, jag hörde dem pladdra i täppan...

Det hade varit tyst länge. Jag såg på klockan. Två timmar hade gått sen jag var uppe sist. Jag gick ut igen, såg mig omkring åt alla håll.

En gumma kommer på källstigen, hon såg så underlig ut. "Kära flicka! Stackars flicka!

Tårarna rann på de skrynkliga kinderna - "Vad är det vad?"... "I sjön, de ligger i sjön".

Jag hörde inte mer. Jag rusade ned till sjön, sprang genom buskskogen, kjolen revs upp, ärmarna slets upp. Jag kom ner till strand, där det var folk. Ett par män höll på med en båtshake. Två svarta hål gapade i isen... Jag sade ingenting. Stirrade i vanvett. Ville inte tro.

Någon fick se mig. Folk kom emot mig.

- "Är de döda, är de drunknade?" Hörde jag mig skrika.

Ingen svarade mig.

En gammal patron talade till mig. Jag hörde inte. Jag rusade hem igen. De måste vara därhemma, de måste - de måste -

....Den yngste född 1916, den andra 1914, båda krigsbarn. Den yngste hade fötts utan jag hade en människa till hjälp. Han hade kommit så oförtänt till jorden.

Jag älskade honom så oerhört. Kanske mest för vi varit ensamma han och jag, om resan till jorden. Och allt jag slitit.

De kom med dem. På i hast gjorda bårar. De lämnade dem hos mig. På golvet i kammaren låg de båda döda, de yngsta sönerna åtta och tio år ... de kunde inte vara döda, de hade ju rosor på kinderna. De sov. Var de döda så måste jag dö och följa dem. Ögonblickligen måste jag dö och följa dom. De skulle inte gå ensamma ned i jorden på kyrkogården i Sorunda.... Jag visste att de inte var döda. Kistorna skulle inte behövas. Jag visste det. Jag satt där inne hos dem hela nätterna.

Deras far kom hem.

- "Du skulle ha sett efter dem, du har inget annat att göra", sa han. Nästa dag gav han sig iväg, men kom igen till begravningen.

Jag var nog vansinnig ett par veckor utan att någon såg det.

Jag vägrade att klä mig i svart på begravningen. Mor envisades inte.

Mor visste allt om fattigbegravningar...

Blommor över allt i rummet, två kors av granris och blommor utanför trappan. Folk kom med blommor. Jag vet inte vilka de var.

Jag fick fina vita kistor av socknen - Kistor måste du skaffa , sa mor.

I flera dagar åt jag inte. Jag drack brännvin ibland. I smyg.

- Kära barn, akta dig, du tål ingenting av det starka, sa mor och grät. Hon kände att jag luktade brännvin. Jag, som aldrig i mitt liv druckit brännvin.

- Trots allt brännvin jag sett drickas , eller kanske just för det.

Jag satt där vid liken om nätterna då barnen hade somnat. Deras far kom hem, grät litet.

Brännvin skaffade han sig. För att döva sorgen, sa folk. Min mor mumlade något som inte kunde uppfattas då han smög med sin butelj. Jag smög också med en butelj.

En kniv satt i min strupe. Jag kunde inte svälja annat än vatten, knappast det. Brännvin gick lättare. Några droppar. Ett halvt glas i timmen.

Jag satt i de ljusa vårnätterna inne i kammaren med granris och blommor och ljus. Folk hade tänt ljus. Det skulle brinna ljus om natten för de döda, sa man. Jag såg ibland den yngste döde le. jag såg gropen i kinden djupna. Han med det ljusa håret, gropen i kinden. Gropen i kinden var det första jag såg den marsnatt han föddes och jag i ångest och ensamhet måste resa mig för att vända honom.

Varje natt satt jag hos dem. På uppståndelsens dag begravdes de.

När vi kom åter från begravningen var rummet tomt. Granriset borta, golvet skurat.

*De **var** döda. I evigheters evighet. De fick gå ensamma in i evigheten, jag gick kvar i vår och sol. Det kunde jag inte, jag kunde inte!"*

Det intressanta är Moas berättelse solidariteten och medkänslan i socknen. De allra fattigaste hade sänt blommor. Skolbarnen hade lagt ihop kransar. En godsägarfru sände en krans -

"Någon hade visserligen sagt att "det var ett rättvist straff åt bolsjeviken". Men till och med ortens pingstväänner hade legat på knä, hela församlingen i ett litet torp och bett Gud hjälpa en olycklig människa. "Pingstväännerna var på den tiden också bolsjeviker, de fick inte hålla

möten vare sig i missionshus eller församlingshem. De fick liksom statarna hålla till i förfallna torp.".....

"I ljusa vårnätter låg våren på bår i mitt torp.

Den kom aldrig igen. Aldrig. Aldrig så som innan döden slagit skuggan över mig.

Ofta ser jag två svarta hål i gnistrande vårisar.

Ofta även när jag rör över sjön i ljum sommar.

Ur ett otryckt manuskript från de brev och manuskript som barnbarnet Harriet Thurgren tar hand om. Barnens lärarinna Elsa Åberg skrev ett fantastiskt brev för att trösta Moa:

Ur brevet:

"Kärleken har givit Eder en stor gåva. Ack sorgen heter den. Men vilken gudagåva! Vilken kraft och skönhet för den icke med sig. Hela Edert liv och all Eder diktning kommer att helgas i dess ljus hädanefter. Ni förstår det kanske inte nu, men spar detta brev till om några år. Många människor bliva av större betydelse för världen och de sina genom sin död än genom sitt liv. Manne (den äldste av de drunknade pojkarna), vårt sorgbarn, är han inte manne nu vårt glädjebarn? Ack hur skall Ni kunna förstå? - Visst hade han kunnat göra världen stora tjänster, han med sitt gryende snille, men det är inte dödat med döden. Den gåva han nu givit Eder skall blomma hos Eder och bära härliga frukter."

Det tog märkligt nog inte länge innan Moa var aktiv igen. Hon skrev i den syndikalistiska tidningen Arbetaren och den ungsocialistiska Brand.

I en artikel i Arbetaren "Äktenskapsskola" gick hon ut med sin egen sanning, en oredigerad sådan, för Moa trodde inte längre på revolutionsretoriken: att män och kvinnor arbetade för samma mål. - Nu, just nu hade hon tydligen den styrka det krävs för att konfrontera förtrycket inom äktenskapet:

"Okunnigheten jämte fattigdomen gör äktenskapet till ett helvete. Detta är mannens fel! Det är han som genom självtagen rätt bär ansvaret. Det är oftare oförståelsen för det vackra och ideella i ett livslångt kamratskap mellan man och kvinna än de ekonomiska bekymren som skapar disharmoni."

Hon var åter involverat i politiken. Hon deltog i möten för att organisera sömmerskorna i fackföreningar. Hon deltog i landskonferensen för de arbetslösa 1926.

Moa talade under konferensen och vände sig mot det förhatliga AK arbetet för arbetslösa, med reducerat lön som man knappast kunde leva på:

"De hustrur som ha att administrera sina hem med AK:s löner är av den mening att eländet skall slopas... Vi tigger hellre enskilt än fortsätta att officiellt stämpas som en mindervärdig klass, parias. Vi vilja ej längre officiellt och som en klar sak nöta avlagda kläder och äta hundmat... Vi taga saken i egna händer och låta ej noblesstanter och representanter i fullmäktige för arbetarna bestämma att vi skola bli stukade tiggare istället för sunda arbetare. Män! Upp till kamp för att ej edra barn får fortsätta med Edert eget påbörjade tiggeri!"

Om livet efter konferensen. "Jag möter en diktare, nittonhundra-tjugosju"

"Våren blev narig, värmen lät vänta på sig . Livet efter min resa till Gävle och besöket på arbetslöshetskonferensen syntes mig mer än omöjligt och mitt beslut att åstadkomma en ändring i mitt liv blev än fastare. För varje dag som gick i tröstlöshet steg bitterheten. Dag

*efter dag i långa sömnlösa nätter steg mitt liv fram som en film för min syn. Jag såg ändlösa tåg av fattigt folk som jag mött eller bott granne med i min barndom: min släkt, deras slit och fattigdom, statarhustrurna på gårdarna runt omkring i trakten...
Jag såg mitt liv som en oavbruten skam. Hela livet hade varit en förolämpning mot oss, tyckte jag, men jag visste ingen råd hur jag skulle få utlopp för mitt hat, min förtvivlan. Jag arbetade med den lilla jordbit vi hade, men jag visste ju att när som helst kunde socknen sälja stugan vi bodde i."*

Stugan var ju svärfars, men eftersom han ville in på fattigstugan, måste han sälja den till kommunen, med egen stuga fick man ingen ålderdomsvård

Ur "Jag möter en diktare"

"De välbärgade bönderna och jordägarna åt och drack som vanligt och stängde sina dörrar för arbetslösa och luffare och såg inte sina statare, drängars och skogsarbetares elände. Myndigheterna åt och drack som vanligt och pratade och pratade. Ingen tycktes göra något för att avhjälpa eländet och tröstlösheten som spred sig i landet bland både arbetslösa och dem som hade arbete. En far som hade arbete kunde försörja unga vuxna kraftiga söner och döttrar som ingen möjlighet hade till arbete. De unga utan arbete hade ingen möjlighet att gifta sig. Fosterfördrivningsfrekvensen var skrämmande.....

Jag skrev och skrev. Jag skrev artiklar, fick sällan betalt, men då någon tia kom, stimulerade det oerhört. Nykterhetspressen räddade mig några gånger - ja från vem vet.

Hilding Lindholm på Templar-Kuriren, som var belägrad av arbetslösa, sände mig då och då en femma eller en tia. Elise Ottesen Jensen, som redigerade kvinnosidan i Arbetaren, försökte så gott hon kunde; men i regel var det inte råd med honorar, det mesta skrevs gratis. En ansevärd hög artiklar och noveller hade samlats på mitt bord....

Men nu våren 1927 skulle jag inte skriva mer, jag skulle försöka att organisera de arbetslösa till uppror mot samhället...

Jag hade hört om luffarkungen, om konferensen i Hallsberg, jag skulle sätta mig i förbindelse med honom. Vi skulle organisera tiggeriet, eftersom det inte gick att få in pengar på något annat sätt. Vi skulle bilda en helt ny organisation, där vi var på vakt mot allt och alla. Alla tegelbruk låg fulla med arbetslösa om nätterna...."

Samtidigt är Moa till slut ordentligt trött på sin make. "Han kan inte ha haft många hjärnceller kvar", sade en av Moas barnbarn, som återgav vad hennes far hade berättat om sin far, Karl, som ofta fick våldsamma utbrott under fyllan och villan, barnbarnet Sune Johansson berättade vad hans pappa hade berättat: Att Karl sprang efter sina barn med en yxa när han var full.

Från "Jag möter en diktare Nittonhundratjugosju"

"Från och med sommaren 1927 hade jag börjat lämna in artiklar till en syndikalistisk tidning i Göteborg, Arbetare-Kuriren. (Chefsredaktören) Welinder hade blivit intresserad av min intensitet då det gällde samhällsfrågor. Mina långa brev om att försöka organisera de arbetslösa till något nytt och helt radikalt tog han på allvar, den ende som gjorde det, jag fick ett stort förtroende för honom....

En dag skrev han att han kanske kunde skaffa mig ett arbete på tidningen och att jag vi tillfälle skulle resa ned till Göteborg. Jag fick stor tröst utav detta brev..."

Men det ska dröja till slutet av oktober 1927 innan Moa skaffar sig möjlighet att resa ned till Göteborg, hon vill inte be redaktören om pengar, hon vill inte komma som någon tiggare. Hon vågar inte säga till sin man att hon tänker resa: "*Utan jag sade att jag skulle resa till Stockholm och försöka sälja en bok*".

I Göteborg känner Moa ingen utom en politisk flykting som flytt från Mannerheims Finland. Han möter henne vid tåget, men rummet hon får ligga över i är inte inbjudande: "*Rummet, ett ruffigt kök, var fruktansvärd kallt, och vägglössen ville prompt värma sig på mig. Jag satt på en stol hela natten....utvakad och biten av ohyra kom jag följande morgon in på redaktionen vid Första Långgatan.*"

Det visar sig att Welinder har ett jobb att erbjuda som mest består i att Moa skall vara hushållerska för honom, sen längre fram kanske...

Ur "Jag möter en diktare" "Nittonhundratjugosju":

"Jag svarade inte. Hushållerska! Aldrig! Kunde jag göra mig fri från mitt äktenskap, kunde jag nog ordna på något sätt för mina barn så behövde jag inte bli hushållerska... jag orkade inte längre se en man i samma rum dag efter dag. Jag måste ut från denna nödens hemmatomfär, som dödade mig. Ville bort från minnet av allt ont.... Jag beskrev hur vi hade det i torpet och förklarade att min man inte var av den sorten som tillät sin hustru bli hushållerska åt någon annan. Jag måste ha skilsmässa och myndigheternas hjälp, ett arbete och en anonym adress under skilsmäsoåret"

Det är samma dag hon träffar den tiggande syndikalisterna, Isidor Knös, som hon känner från tidigare och Harry Martinson, två slaka figurer i trasiga kläder, Martinson med hål i byxorna som blottar nakna skinnet, bleka - tuberkulosen ger dem båda blodbrist, de står och värmer sig vid Arbetare-Kurirens järnkamin.

Hon ger Martinson sin sista tvåkrona till Ungkarshotellet Slafen, så han skall slippa ligga ute i den råkalla natten.

Det som möter henne när hon kommer hem till Sorunda, får henne snabbt att glömma vad som hänt i Göteborg.

Det första den alkoholiserade maken säger är: *jag skall sluta sup!* Moa tror inte riktigt sina öron.

Ur "Jag möter en diktare - Nittonhundratjugosju":

"Jag kom till att tänka på att han inte varit spritörd då han kom hem senast. Rädd att han skulle se tvivlet i mina ögon och bli ursinnig vågade jag inte titta på honom...

Karl börjar samma dag med reparera den dragiga gamla kåken.

"Mina pojkar kom ofta hem på besök och var också förundrade över den ändrade atmosfären hemma. Vi kom överens om att ge min man en skintröja till julklapp. Han hade aldrig ägt ett så dyrt och varmt plagg....."

I slutet av november blev min man nervsjuk. Fick hallucinationer, miste sömn och aptit, måste ta permission från det tillfälliga arbetet. Julen kom och gick, med min man fortfarande sjuk men aldrig sängliggande. Han nekade att söka läkare.

En söndag i mitten av januari begick han självmord någon kilometer från stugan.

Den nya skintröjan hade han tagit av sig. I innerfickan låg hundra kronor och en hälsning till mig och barnen...."

Ingenting är vanligare i denna socken än självmord, men att döden drabbade mig, just mig så tätt i följd, satte tungorna igång. Det var Gud som straffade mig, först genom att ta barnen ifrån mig och sen min man. Man skulle inte sätta sig upp mot överheten, man skulle döpa sina barn...Men jag var långt borta från sladder och kommentarer. Jag var åter inne i ångestens kvarn, där minnen av de döda och levande virvlade runt. Där människor likt dimfigurer virvlade runt....

Jag hade ingen tanke på att han skulle göra något dylikt trots att jag många gånger hört hot om både mord och självmord. man bryr sig inte om sådana överord

Min mor kom från Nykvarn, där hon arbetade på en lumpvind och var som vanligt nyter och med verklighetens friska sälta omkring sig:

- Du ska inte hänga läpp, du är ung och har dina pojkar.

Tänk jag som hann bli gamla kärningen innan jag blev änka. (min styvfar hade dött året förut)"

Ur ett opublicerat manuskript som barnbarnet Harriet Thurgren bevarar i sin källare:

"I mars 1925 drunknade mina två pojkar. De var inte döpta och folk sade" att nu hade jag fått för mina synders skull. 1926 fick jag brev från min morbror i Amerika, att han skulle komma hem och hjälpa mig, men han dog på resan över Atlanten. 1927 fick min man delirium, efter detta blev han nervsjuk och stoppade en dynamitpatron i munnen. Min yngste fann honom med bortskjutet huvud. Ett år efter skar min svärfar halsen av sig.."

"Klarhet

Du hårda tunga sorg,

Du klarhets bästa broder

Du mänskors ende gud

Som håller vad du lovar

i denna stilla kväll

jag djupt välsignar dig."

Redan efter första världskriget hade Moas svärfader som sagt sålt det lilla torpet till kommunen. Efter mannens död, utan försörjare, kunde Moa inte betala hyran och stod nu inför att bli vräkt av kommunen tillsammans med de tre överlevande barnen.

Moa orkade inte med den omöjliga situationen: att stå utan tak över huvudet

Efter begravningen blir Moa sjuk och sängliggande.

Feministen, författaren Elin Wägner som hade köpt Moas artiklar till sin tidning Tidevarvet, insåg att Moa måste bort från Sorunda en tid.

Ur "Jag möter en diktare nittonhundratjugosju"

"Då skrev Elin Wägner till mig att jag omedelbart skulle bege mig till Stockholm. Jag lydde Elin Wägner, hennes brev var så mänskligt, osentimentalt och riktigt.

När jag kommit bland medkännande människor och fått tala ut, kom jag åter i så pass bra balans att jag trodde mig om att kunna ta mig för med något. Elin Wägner rådde mig att ta en kurs i maskinskrivning, eftersom jag nu hade pengar att betala kursen med. I flera veckor bodde jag i ett litet rum intill redaktionen

Samtidigt satte en rad av tidens feminister och syndikalister igång en insamling till Moa. Det var kända aktansvärda personer som aktiverade sig för att rädda Moas kåk: Elin Wägner,

redaktören Albert Jensen, Elise Ottesen Jensen, Borgmästare i Stockholm Carl Lindhagen, den feministiska läkaren Ada Nilson, knuten till tidningen Tidevarvet, rektorn för Sveriges första kvinnohögskola Fogelstad, Honorine Hermelin, och flera andra. Det måste ha känts som en oväntad ära och uppskattning att just dessa kända progressiva personer engagerade sig för Moa. Insamlingen skulle nå en fantasisumma: 3200 kr.

Moa kunde köpa Johannesdal, hon kunde bygga den veranda hon alltid hade drömt om och hon och hennes söner kunde till och med unna sig riktig god mat ibland.

Elin Wägner såg även till att Moa kom in på Kvinnliga Medborgarskolan i Fogelstad, där den högadliga fröken Elisabeth Tamm hade upplåtit sin herrgård, kursdeltagarna bodde på godsets mejerivind ett stenkast från den lille aristokratiska huvudbyggnad.

Slottet ser inte särskild pompöst ut utifrån, men som inuti rymmer stora skatter, i sin tid samlade av anfadern, Ostindiska Kompaniets stiftare.

Moa kom till Fogelstads vårkurs april 1927. Skolan hade bildats av samma kvinnor som hade kämpat för kvinnlig rösträtt.

Skolans stiftare had en holistisk kunskapssyn, man lärde svenska, historia, psykologi, filosofi och religion: Men man hade även kunskapskurs i hur man tar beslut och styr en kommun och fri gymnastik var lika viktig.

Ur "jag möter en diktare nittonhundratjugosju"

"Fogelstad är ett stort gods. Den bördiga slätten ned till sjön Ölajaren, de gamla stugorna som godsägare Beckström samlat ihop nere vid insjöns strand, medletidstavlor, äkta och oäkta om vartannat, hans kyrkogård för hundra och hästar, de vidsträckt gårderna kring Fogelstad, trivsamt och välmågan på godset - Allt blev till en helt ny värld för mig. Det dröjde inte länge förrän jag kände folket på gården, visste allt om kreatur och hästar, hade reda på åker- och skogsareal...."

Här togs nya skikt i min hjärna i bruk. Det jag läst och lärt på egen hand borta i torpet kom till nytta. jag fick resonans för det jag talade om. Mina små talanger, både praktiska och rent litterära, kom till sin rätt, mina praktiska i skolans kök och trädgård, till och med vid vår fisket, min beläsenhet i lärosalen. Stora luckor hade jag i min uppfostran, litterärt och akademiskt sett,. Men det fanns stora luckor i de bildades vetande också vad gällde samhället, så det jämnade ut sig..."

Kursen hade enligt Moas "protokoll" en rent livgivande inverkan, dansen i parken skedde till Moas dragspelackompanjemang.

Två fotografier av kursdeltagarnas maskerad visar en Moa utklädd till journalist med mustasch och solbrillor bland riddare, gentlemen och haremsdamer:

Ur "Jag möter en diktare nittonhundratjugosju":

"När vi kommer är vi tillknäppta, blyga, skygga fruntimmer – mycket hövliga mot varandra – Efter en månad är vi öppna mot varandra, varma och intresserade – och varenda en med den åsikten att livets rätt tillhör alla människor. Fogelstad skola har en uppgift att fylla som universiteten glömt – den, att lära människorna att älska varandra – och känna tidens krav – att lära kvinnorna sluta upp med att vara vare sig lyxdockor eller lastdjur. Ingen kan varmare önska god fortsättning än undertecknad."

Moa.....

Inkomna i vestibulen drucknade vår lilla vårkurs i ett hav av kvinnor. Vårkursens tungviktare som går löst på 72 kilo, kände sig som en liten lammunge bredvid de ärovärdiga matronor som befanns vara en hel konferens av Sörmlands socialdemokratiska kvinnoklubbar. Fröken Elisabeth Tham stod lugn och ståtlig i övre våningen och välkomnade oss. Inte med ett drag förrådde hon oro för mat eller ordning fast hon nyss fått reda på att 25 gäster mer än beräknat anlant.

När fröken Tham höll det korta kärnfulla festtalet, såg många nästan häpna ut. "En kvinna" menade man ur de högsta kretsar som rör om gods och gull och ändå ställer sig på en sida nästan radikalare än de själva. Världen är full av underliga ting....

På lur låg ångesten. Sömnlösheten fortsatte. Inte arbete, inte promenader många timmar hjälpte och läkaren Ada Nilson sa en dag att hon inte tyckte om min uppsyn: jag såg utvakad ut. Det var första gången på sexton år jag hade varit borta från torpet så länge...

sömnlösheten gjorde mig forcerad och en konstlad munterhet stod som ett knippe vasst grus omkring mig. Varje brev från sönerna gjorde det blott värre....

*En dag kom det ett annat brev, det var i mitten av april. På kuvertet stod det **Fröken Helga Johansson**. Eleverna och en lärarinnan som sett den underliga adressen såg lite förvånat på mig. man hade sett listan där det stod att min man begått självmord. Dessutom kallades jag Moa av alla på Fogelstad. Jag hade kommit till Fogelstad som änka.*

Brevet var från Harry Martinson som jag totalt glömt bort och aldrig haft en tanke på att höra av mer. Han skrev och frågade om jag ville sända honom respengar så att han kunde ta sig från Göteborg. Han hade en bra kostym och ville inte ha den förstörd genom en "luff" den långa vägen upp och inte skulle skorna hålla heller. Så undrade han om han kunde få bo i mitt torp åtminstone en vecka så att han kunde samla sig och skriva något - en diktsamling han hade tänkt. Inte ett ord om att jag hade blivit änka, fast han läste det i

arbetartidningarna och sett listorna som gick för mig. Han trodde tydligen att om man blivit änka, då skulle man kallas för fröken! Brevet var eftersänt från Ösmo, min hemorts poststation, så postmästarn där hade nog undrat en del han också. Jag fann adressen lite rörande: En rotlös människas försök att komma underfund med de bofastas etiketter.

Men brevet överrumplade mig. Jag tänkte noga efter om jag då vi råkades på något sätt givit honom anledning att skriva så här. Det kunde jag inte ha gjort. Såvida inte den ensamma tvåkronan tagits som invit. Eller Kiplings "Sju hav" (som aldrig kom till rätta igen).

Jag viste inte vad jag skulle svara. Efter ett par dagar sände jag ett brev där jag talade om att jag för tillfället inte var hemma och att jag inte skulle komma hem förrän början av maj, Att min stuga var urusel och att endast ett rum var beboeligt men att mitt i sommaren kunde man ju vara där. Så om han dröjde till sommaren så kunde han nog bo en månad hos oss.

Några respengar sände jag inte.

Jag reste hem till stugan strax efter detta brev, som jag glömde timmer efter att jag sönt iväg det, jag trodde aldrig han skulle bry sig om ett så kyligt och obestämd svar...."

Moa reser hem till Johannesdal i slutet av april, hon längtar "som en naiv barnunge" efter att få se den nya verandan som de tre sönerna har byggt för de pengar som insamlingen givit. Den andra maj reser hon till Stockholm för att kvittera och få ut pengar från tidningen Brand - Uppe på redaktionen står Harry .

Ur " jag möter en diktare nittonhundratjugosju"

- Jag kommer ut till dig om ett par dar, säger han.

- Jaså?

Redaktör Björklund och jag resonerade senare på kvällen hit och dit om Martinson och hur jag skulle göra.

- Jag har lovat, sa jag. Han ger sig snart av igen, han som är van vid städerna trivs inte med skogen. I tre månader hade jag varit änka. Martinson hade jag råkat flyktigt för fem månader sedan att mötet med honom nu blev överkligt. Jag tyckte att det var decennier sedan jag rest till Göteborg...

5

MOA OCH HARRY

Den åttonde maj 1928 knackar alltså Harry på dörren i modern men utsliten trenchcoat, i kostym med hatt och slips, alltihopa något tillknycklat och nerfläckt efter att han har legat över på den övergivna sågen i Vansta 4 kilometer bort.

Han har knappast kommit innan för dörren innan han får ett typiskt hostanfall.

Ur "Jag möter en diktare nittonhundratjugosju:

"Jag bjöd på kaffe på den nya verandan (som sönerna fått till stånd) i morgonsol och fågelsång, medan tankarna virvlade runt i min hjärna. En okänd, en främmande människa, tydligen sjuk, och själv var jag inte stark. Varför lät jag inte bli att svara på hans brev? Vad skulle grannarna säga, och pojarna?"

Du ser så förfälig ledsen ut, jag trodde du skulle bli glad att jag kom när du är ensam, du som jag, sa han och djupa bitterlinjer kom plötsligt fram omkring hans mun och han såg också förfälig ledsen ut."

Moa borde ha beslutat sig till att köra ut honom: med en tuberkulosdrabbad person i huset kunde alla drabbas, Moa, hennes mor och hennes söner. Men Harry bör för Moa ha tett sig som den personifierade bittra nöden, just en av dem som hon lagt ned så mycket energi på att aktivera och försöka att organisera.

När Harriet visar mig de tackbrev från alla behövande i socknen, som Moa hjälpt med pengar senare, då börjar en bild klarna: Moa kunde förmodligen inte få sig till att kasta ut Harry - (tror inte heller författaren Ivar Lo Johansson i sin biografiska "Tröskeln", som är övertygad om att det var hennes avsikt att bli av med honom) I Johannesdal, Moas hus, visar barnbarnet Harriet Thurgren mig det lilla avskilda rummet, där Harry fick ligga.

(Sonja Erfurth Harry Martinson och Moa 1920 - 1931 s 68: Redaktören för (fackförbundstidningen) "Sjömannen" i Göteborg, Wallentin Eliasson tog ofta hand om husvillan sjömän... Hans son Tor mindes att Martinson bott hos dem och att det hade konstaterats att han hade tuberkulos. Dispensären hade sedan låtit spruta hela våningen mot tuberkulosmitta, trots att det rum som sjömän brukade få disponera låg avskilt från den privata våningen. Tor mindes särskilt att hans mot hade varit förtvivlat, eftersom hon hade köpt nya sängkläder som hon inte vill ha besprutade.)

Moa känner bara Harry från hans åsikter, utifrån de få politiska dikter som han hade publicerat. Alltså var han en kamrat i kampen för ett bättre samhälle. Hon var övertygad om att de båda hade samma idéer om samhällets nödvändiga förändring.

Att Harry rent yrkesmässigt hade mycket att vinna på att vistas hos Moa som kollega med inriktning på vänsterpressen, borde vara klart. Moa hade ett etablerat nätverk av redaktörer på en rad olika tidningar, där Harry också skulle komma att skriva, som t. ex. den feministiska tidskriften "Tidevarvet".

Harry uppger att han vaknar på ett ungarshotell i Göteborg på natten 1925 och diktar sin första dikt och repeterar tyst för sig själv och skriver ner den på en lapp på morgonen.

Det vore en överdrift att kalla hans första dikter visionära, ens habila:

*"Dröm dig till öknens fata morgana
Dröm dig till norrskenets flammande prakt
dröm dig till frihetens lysande fana
Dröm dig till lycka ära och makt*

*Drömmen om fjärran förlovade länder
Drömmar om havsnymfers lockande rop
Drömmen om ljusblå laguners stränder
Drömmar om graven i hembygdens jord"*

Det finns ett par samtida författare som hade lärt känna Harry när han just har börjat skriva dikter. Författaren in spe Arthur Lundkvist träffar honom 1926 på "Barnhusgatan på en av Folkets Hus dystra salar där Hagalunds-Kalle höll till. Han lät arbetslösa sälja sin tidning "Den arbetslösa" De arbetslösa fick behålla pengarna. han brukade då och då köpa en dikt av mig för en tia"

Ur "Självporträtt av en drömmare med öppna ögon" av Artur Lundkvist:

"Och en dag där vi höll på med en sådan affär märkte jag att en ung man kretsade omkring oss. Han såg kvalificerad arbetslös ut, med kepsen djupt neddragen över ögonen. Så kom han fram och ställde sin fråga rakt på sak: "Är du skald?"

Jag gav honom en snabb prövande blick: han tycktes mena allvar med sin fråga, hans blick var öppen och lysande blå i kepsens skugga. Han fortsatte: Är det du som har skrivit det här? Och han drog upp en tidning ur kavajfickan, uppvikt kring en dikt. Jag tillstod att jag var den skyldiga, och då strålade han emot mig med ett stort bredtandat leende och förklarade att han gillade dikten. Jag heter Harry Martinson, sade han. Jag försöker också dikta lite. Vill du titta på en sak?

Han tog fram en sliten anteckningsbok och bläddrade upp en dikt, skriven med ojämn upprättstående stil. jag kan inte säga att dikten gjorde något särskilt intryck på mig, den var avgjort inte modernistisk, utan närmast rimmad vildmarksromantik, påminnande något om Dan Andersson och Jack London, (två diktare som jag vid den tiden ansåg mig ha passerat, lagt långt bakom mig)...

Han hade varit eldare till sjöss, men var fast besluten att inte återvända dit, han hade gjort sitt som havsproletär och gått i land för alltid. Han hade skadat ögonen framför fyrarna, uppgav han, det var därför han gick med kepsen så långt neddragen. Han bodde ingenstans, men hade ett tält som han om natten brukade slå upp utanför staden. Det började dock bli för kallt nu på hösten och han övergick till att sova i olåsta bilar. det var obekvämt och han

blev stel i nacken, gick där och vred på huvudet. Inte sällan var han i sällskap med en ljungsjuk och filosofisk anarkist, Isidor Knös. De var nära kamrater och löste tillsammans livsuppehållets problem från dag till dag..... Jag minns att Harry en dag stannade utanför ett kafé med matservering på Sveavägen och sade till mig: Kan du ge mig 25 öre till en sillmiddag på det stället har de en stor mättande sillmiddag för 25 öre. Jag skulle behöva den just nu! Han fick tjugofemöringen och försvann in för att äta den stora sillmiddagen, sen träffade jag honom inte på närmare två år, han var försvunnit från staden.

I "Tröskeln", beskriver Ivar Lo Johansson sitt första möte med Harry:

"Två tidigare (1926) hade han i en miserabel blå kostym, genomblöt av regnet, kommit upp till min lya på Kapellgränd. Med ett knippe av hans senaste handskrivna dikter till eldtände gjorde vi upp en brasa för att nödortfött torka hans kläder. Det vi bränt hade varit dikter med landskap, sjöar, moln och många sköna metaforer..."

Lars Ulvenstam skriver i sin bok "Harry Martinson ett utkast" 1950:

(Försök och genombrott) Den 17 augusti 1927 införde den syndikalistiska tidningen Arbetaren en dikt som hette "Sanningssökaren"

Sonja Erfurth skriver i sin Martinson biografi: "Harry Martinson och Moa 1921 - 31:

C.J. Björklund, Brands chefredaktör, träffade Harry redan 1926 i Göteborg och mindes att han verkade ihålig och hungrig."När han kom lufsande fram som en utsvulten björn nyss utkrupen ur sitt ide, såg han inte så grann ut. Han verkade ha frusit mycket I Göteborg gick han på bommen som så många andra" (= tiggde överbliven mat hos kocken vid skeppen min anm.)....Martinsons första sjömansvisa i traditionell stil " Old Salt" var infört i "Ny tid" november 1927 och en ren Kipling imitation. "Smuggelbåten"17 januari 1928 var infört i samma tidning. Martinsons efterbildningar gränsade ibland till plagiat.....

En av Martinsons bästa vänner, Oswald Madsen, signaturen Worker i syndikalistpressen, har berättat om Martinsons "plagiat"..."Worker" vikarierade på Arbetare-Kuriren. En dag bad Harry honom titta på en dikt som han skrivit. Worker läste och sade "ja originalet är bättre", "Worker" nämnde vilken dikt som var originalet och som Harry ändrat lite på, men Harry försäkrade att han aldrig läst dikten. När de skulle gå, lade Harry ned dikten i en sliten portfölj. Låset var sönder och en bok föll ut. Det var den bok som originaldikten stod att läsa i....I en recension av boken "Ansikten" erinrade redaktör Welinder om att Handelstidningen i Göteborg inte ville veta av Harrys Dikter, därför de luktade plagiat. Harry deklamerade Frödings " Jag vill jag vore i Indialand" Martinsons dikt " En ökenon vill jag vara" i Eldaren nr 9 1928 är påverkat av Frödings dikt.")

Ivar Lo Johansson - som i "Tröskeln" ofta tycks sysselsatt med att ta heder och ära av sina samtida kollegor smyger också gärna in några frågetecken om Harry har skrivit sina första dikter själv.

När Ivar Lo beskriver Harry i "Tröskeln" sticker hans svartsjuka fram som en illa dold bockfot: *"Trots klädseln verkade han inte ens då som de sjömän jag tidigare träffat och inte heller som en svensk arbetare. Han föreföll inte alls att i sin barndom ha blivit försummad utan tvärtom bortskämd. Bara på hans i barndomen av dåliga skodon fördärvade fötter kunde man se den svenska fattigdomens märke. Han berättade gärna om hur modern lämnat sin barnkull bestående av honom själv och sex systrar och rest till Amerika. Han berättade om hur han och syskonen utackorderats till de minstbjudande bönder i socknen. Då han talade*

om modern skälvde munnen av smärta. Han fick oss, som inte hade sålts på auktion eller som barn haft en mor som rymt till Amerika att på något sätt känna oss obetydliga som inte haft de upplevelserna..."

Artur Lundkvists upplevelse av Harry är förbehållslös, utan baktankar. Ur "Självporträtt av en drömmare med öppna ögon "

"Jag träffade Harry ganska ofta under någon tid. Han talade om sina sjömansår och sina strövtåg i olika världsdelar. Han berättade bra redan vid denna tid och hade ju verkligen något att berätta om. Jag frågade varför han inte skrev ner sina upplevelser. Nja, det var egentligen poesi, prosa intresserade honom mindre. Det behövdes också så mycket mera papper för att skriva prosa, invände han.

Det problemet avhjälpes genom att jag bekostade inköp av en rulle vitt omslagspapper, som delades upp och veks ihop till lämpliga ark. Harry satte sig att plita i parker och vid kafébord. Nästa gång vi träffades räckte han mig några beskrivna papper. Han hade försökt med några upplevelser, sade han, men tyckte inte de tog sig vidare ut i skrift. Motvilligt måste jag ge honom rätt i denna självkritik.

jag var fylld av min upptäckt av den amerikanska diktare Sandburg. Men Harry delade inte riktigt min förtjusning. Han hade varit i Amerika och hade inte min romantiska avståndssyn på det stora landet, han antydde något om att världen var ganska djävlig och att det drog kallt överallt för den fattiga.

Hans röst kunde få en upprorisk, metallisk klang när han talade om världens hårda sidor. Tonfallet lika mycket som orden gav mig en förnimmelse av vilka svidande erfarenheter han hade gjort. Men istället för bitterhet var det en plötslig vrede som slog igenom, frisk och renande..."

Frisk och renande måste den dikt ha framstått som Harry skrivit om de justitiemördade anarkisterna Sacco och Vanzetti i tidningen Brand. Det var ju den Moa berömde, när de träffades första gången i Göteborg:

Dikten hette "Glödande kol":

*"Hjältarnas kolnade kroppar har kallnat i fängelsets bårvalv,
sju års innerlig smärta är slut.
Två stjärnor har slutat att lysa för slavarne vägen mot målet,
vägen ur dogmernas natt hän emot gryningens kust.*

*Men ut från dödscellens dunkel ut genom fängelsets galler
ljuder en ljungande maning genom försöffningens dis,
tänds en eld utav hat, som pyrt uti grändernas mörker,
den kastar sitt flammande sken över landet av mödor och blod.*

*Så sant det finns stjärnor i rymden, så sant att solen oss värmer,
skall vedergällningens dag rinna opp för de skändligas syn.
I tusende år ha de dödat och pinat oss sakta,
i tusende år ha de vägrat oss sanningens rätt.*

*Ni slavar som sovit och drömt så vackert om frihetens stamort,
ha vaknat och sett rikedomens lag är lika i alla land.*

*Ni kanske har vaknat och märkt att för slavarnas här finns ej gränser.
Nej hela jorden är folkets, tag den i världshel kamp."*

Dikten andas samma hopp och förtvivlan som finns i artiklar och brev som Moa skriver samma år, 1927: Just den heta förhoppningen om att de mest förtryckta "slavarna" skall vakna, resa sig.

Men Harrys vrede framfördes förmodligen med vissa förhinder, eftersom han fem månader innan han kommer till Moa på allvar börjat känna av tuberkulosen. Tillsammans med malariarecidiv började hans sjukdom tära på allvar enligt sjukjournalen från Kålltorp Sanatorium.

(Sjukjournalen har upprättats 23/11 1930: "*Sedan början av 1928 känt sig trött. Under de 2 sista åren periodvis hosta med expektorat (upphostningar). Hostan brukar hålla i sig ett par månader med 4-6 månaders intervaller. Efterhand blivit andfådd i backar. Nattsvett emellanåt de sista åren"*)

En vred men inte aggressiv ung man. Harrys saktmodighet är omvittnat av många. Ivar Lo i "Tröskeln":

"Det märktes tydligt på Harry Martinson att han ville stå sig väl med människorna. Han ville bli omtyckt. Ett i mina ögon intressant drag hos honom var att han alltid gjorde sig så gott om tid. Det såg ut om han aldrig hade behövt ha någon brådska. Han rörde sig sakta och gav en bild av att just så rörde man sig ombord på ett fartyg. Allt var viktigt att få gjort men den som skulle utföra arbetet fick aldrig låta synas det var fråga om hafs eller slarv. I naturen tycktes finnas samma likgiltighet för tid. I naturen fanns ett liknande utrymme för evigheten....."

Istället för en alkoholist som omotiverad, som en blixtnedslag från klar himmel, kunde få utbrott och som, enligt sina söner, inte bara hotade, utan använde fysiskt våld, fanns plötsligt på Johannesdal en försynt människa, som berättade sagor från den stora världen, en sjukling som med största uppmärksamhet iakttog den rika växtlighetens snabba förändringar om våren.

Artur Lundkvist skriver i Ur "Självporträtt av en drömmare med öppna ögon":

Han kunde övergå till att läsa dikter ur minnet, ofta dikter som jag i vanliga fall inte skulle ha brytt mig särskilt om. Men hans inlevelse var oemotståndlig och rörde kanske mer än något annat vilken diktare han bar inom sig. Upprorsklagen, vreden över världen kunde återkomma i hans diktuppläsning, men mest var det ett djupt vemod som trädde fram, ett på något sätt osentimentalt, kosmiskt omfattande och ur alla naturens företeelse ekande vemod. Hav och skogar, gräs och gator susade samma vemod för honom. Jag kände mig i nära samklang både med upproret och vemodet, men han hade modet till en naiv öppenhet som jag inte hade och som jag därför beundrade honom dubbelt för. Han var märkvärdig fri från behovet att dölja eller skydda sina känslor. Det var en oskadat tillit till livet, som senare skulle framträda tydligare och ge honom hans suveränitet, hans förmåga att liksom lekande övervinna allt motstånd....."

Till Moa kommer en Harry med hissande ambitioner, han vill beskriva världen på nytt, en 25-åring som har klurat ut sina egna tankesystem medan han betraktat den natur han hungrig har vandrat igenom. Harry har så märkliga och underbara tankar.

Man ser för sig Harry uppe på Korpberget som reser sig över Johannesdal bara ett par hundra meter borta. Hukande intill rötterna av en stor gran förklarar han ett av dessa system (Korpberget har han i början har svårt att gå upp för, han är egentligen för andfådd.)

Ur "Svärmare och harkrank - Granar i blåst"

"Hur vaggas ett träd för stormen? Du ser skogen buga västlig och östligt eller åt nord eller syd och du tänker väl så här: kronan är ett stort vindfång och därav böja sig helt enkelt trädstammarnas kompakta massiva cylindrar, de saviga träpelarna brister inte förrän de böjas för mycket, så enkelt är det... men betraktar du noga en jättegran då den arbetar i stormen, upptäcker du snart hur granen inte alls bugar och bockar som en gosse på nådakalas. Snart ser du att vad du kallar bugningen, flyttar sig inom stammen, den bugande rörelsen kryper, sprider sig inom trädet, fördelas, årsringarna som likt långa rör ligga innan på och utanpå varandra inne i cylindern fjädra sig som spiralringar och sträckningen uppåt och nedåt är ett fullständigt underverk av elastiskt och mekanisk fördelad rörelse.... Hur är det med rötterna? Endast det inre av roten sträcks av vinden. om det yttre av vinden skulle sträckas skulle de fina rothåren brista och trädet skulle på stående fot dö strax efter stormen.... Jag dristar mig: Rötternas yttre kunna liknas vid fantastiska snabelskor, vari klotliknande långa fötter sitta instuckna. Vid storm sträckas respektive sammandrages sträckrotens alla organ inne i snabelskon . Granen reser sig så att säga på tå inne i snabelskorna och sänker sig åter ned i dem...."

Om Harry under fem år som luffare bemötts med en kompakt snålhet, oförståelse och misstro och jagats av illvilliga medborgare, så kommer han plötsligt till ett ställe där vanliga människor blir helt fascinerade av hans berättelser .

För att sätta detta i perspektiv:

I "Jag möter en diktare - Jag får en bok av mor" berättar Moa om längtan till främmande land. Hennes mamma räddar 1921 undan en bok från den lumpvind där hon jobbar, (trasor och gammalt papper förvandlas till nytt papper på tidens återbruk: Lumpvinden). Boken heter "Smålands nation 1894" Men den handlar inte bara om Småland, utan den innehåller dikter om exotiska länder, Kristina ger den till sin läshungriga dotter. Moa hittar en dikt som hon börjar läsa högt:

*"Jag vid den indiska oceanen
en gång som palm uppspirat,
du var den blommande lian
som sig om stammen virat.*

*Du var på Schiras blomsterfält
en gång en morgondimma,
jag vinden var som blåste lätt
dig bort i arla timma"*

jag kände mors ögon på mig och såg upp. Mor var full i skratt.

- Nog är det en snygg palm du skaffat dig alltid, sa hon och grinade elakt.

Tyst mormor, läs mera mamma! Sa den äldste, de minsta började stoja med mormor.

- *Ja det va ju bra att du tyckte om boka, men jag har ett par riktigt bra strumpor till dig också och rocken kan du göra två par byxor av åt pojka.*

- *Kan inte mormor vara tyst, läs mer mamma, sa pojken som fäst sig vid namnen i den fina dikten....."*

Barnbarnen har berättat om sina fäders fascination när Harry berättade från sjömansfärder till fjärran länder: om att luffa runt i Brasilien, om vattenfall som skimrade i regnbågens alla färger mitt i djungeln, om regnskogsträdens meterstora solglänsande blad, om mandarinträd bågande av frukt, om papegojor, eldflugor och eldmyror...

Plötsligt inser Harry att drängar som arbetar så hårt på gårdar i Sorunda får precis samma längtan efter att den stora världen skall öppna sig, som han själv fick när han var barnarbetare/ dräng.

Harry som eldare och luffare i Latinamerika hela tiden har fått de milsvida klasskillnaderna och orättvisorna i den stora världen rakt i synen.

Han beskriver i "Resor utan mål" den rika förorten i Rio de Janeiro där han har krupit omkring på lyxvillans golv och bonat dem alldeles blanka och fått lite slantar av en diskret överklassdam i stilklänning. Han berättar om den amerikanska ranchägaren Alexander Grant med de blåa ögon till häst i Peiraboraba. Grant härskar över en armé av svettande lusiga sockerrörsskördare, Harry skördar också sockerrör i sitt anletes svett och har feta löss han med.

Om pinan att bli begabbat av överklasskvinnor *"många iklädda vajande hundradollars fiberhattar av den sort som tillverkas i Venezuela under det oerhördaste kvinnoslaveri"* som kaptenen lät gå på sightseeing på båten S/S Poljana, välvilliga damer som fotograferade sjömännen *"De sade att vi var very interesting. I början gick vi dem till viljas med Smile, ty vad de ville ha var just och alltid kodakbilder med smile. I början smajlade vi men till slut blev vi rasande på det rika lyxpaketetpå söndagen såg vi praktlyxkvinnan åka surfing innanför hajnädet tillsammans med den mest kerubiska av snobbarna. De var rusiga av resurser och rikedom, rusiga av välbeskyddad livslusta. De ströko förbi vår höga aktarstäv med en motorbåt spänd för surfing. Donkeyman försökte kasta en omogen apelsin i huvudet på snobben . Men den föll ner på surfingflaket fram för kerubens tår, till vårt allmänna beklagande"*.

Han berättar om de förtryckta kvinnorna i staden Polanco uppe i det ödsliga Paysandu i Uruguay: *"Hon stötar majs i den jättestora trämorteln (det är ett tungt arbete). Hon vågar sällan eller aldrig le mot en främling även om han skämtar, jämt är hon allvarlig, försagd. Det förekommer ofta att hon dödar mannen och flyr med barnen över den ödsliga hundramila pampan, om sådana fall talas det mycket i Paysandu, och dock är hon värdig och långt ståtligare än mannen, i Paysandu såg jag aldrig en kvinna rida i trav, hon red alltid i galopp och grensle på hästen sitter hon aldrig"* .

Eller om Kotka, ett samhälle djupt inne i Finska viken som Harry minns när han sover i lä av en bräddstapel i Belgien "blåstämplad i Kotka": *"Där låg jag uppe under skjulryggen - polishundar skällde hela natten - och sökte minnas hamnbilden av Kotka, ty där lasta kvinnor, enbart kvinnor..."*

Rio de Janeiro har en själ, så rik, så nyanserad att den kan meddelas envar, men tag bort monumenten och marmorn från Buenos Aires och den har ingenting annat att ge än sina erbarmliga motsättningar och sin snobbism. Den har en självtagen patricieranda, på lösan sand, som gör en rasande. Tarvliga boskapskungar och vetegulascher med later som vore de grander av Castilien göra sig "fjörnämt" breda på avenidorna och utmana de fattiga att

redan från början förrycka sitt omdöme om Buenos Aires och gå där förblindad av mindervärde och hat.....

Harry kommer ihåg avlägsna detaljer, han kan citera långa dikter, han minns sin barndom i minsta detalj. Vad ska Moa tycka om Harrys fenomenala minne? Det är ju samma skarpa detaljminne som även Moa har, (exempelvis när hon, trettiosex år senare, skriver om lilla skolkamratens, Hannas, kläder: *Hanna hade en kofta på sig som man häktade framtill med omkring trettio hakar. Först häktade man foderlivet med femton häktor och sedan själva koftan utanpå.....*)

När började Moa och Harry berätta sina minnen för varandra? Det fanns goda skäl till att de tog varandras reaktioner på djupaste allvar. Harry skriver senare att han gråter när han ser Moas drunknade barn och deras kistor fram för sig.

Få har haft ett öde som Harry och Moa, ändå har de inte gett upp. Mycket kunde säkert enbart berättas med en viss distans, en viss sarkasm.

En sak är jag övertygad om: Sarkasmerna blev en tändande gnista, som fick dem båda att skratta och gav en ohygglig energi. Den som har humorn som vapen blir lätt euforisk när han/hon möter en annan humorist. Läser man Moas många tidningsartiklar under tjugotalet slås man av hennes bitska satir.

Harry var också bitsk. Han hade ju fyra gånger arresterats för lösdriveri, hans berättelser var ibland burleska. Frän är han i sina "landsvägskrönor" i "Bollesagor". De ges av något skäl först ut efter hans död - Varför vågade han förresten aldrig själv föreslå dem för någon redaktör? Var han rädd för att de var FÖR fräna?

I Moa kunde han vara säker på att han hade en lyssnare som trodde att han talade sanning, en lyssnare som hatade översitteri och avskydde överheten lika mycket som han själv.

"Landsfiskalen och luffaren" heter en rubrik i "Bollesagor" hette, Harry hade ju arresterats för lösdriveri tre gånger:

"landsfiskal Burén i Vene, bland luffare kallad bara Buren, satt på sitt kontor och skar naglarna, då biträdet fjärdingen samt den för människo jakt dresserade tjänstehunden trädde in tillsammans med en nyss arresterad lång och mager luffare.... även hunden verkade pinnstäl av kylan. Den tassade stelfrusen över golvet bort till den öppna brasan där han ställde sig för att fånga in värme till sin stelfrusna kropp medan han höll ögonen fäste på länsmannen.

- Lägg dig i korgen, Jack sade länsmannen vänligt. Du har nog inte haft det lätt idag, skulle jag tro... eller hur? Frågade han vänd till biträdet.

- Nej idag har nog Jack haft det svårt och kallt, svarade biträdet med en stämning som i sin bestämde lydighet lät död, skrämmande och undergiven....

- Och vem är du? Röt Buren, nu vänd till luffaren, som stod kvar där hunden ställt honom

- Han säger att han är en före detta garvare, skyndade sig biträdet att rapportera. Länsman Buren grymtade till. Därpå reste han sig från stolen och gick bort till ett stort skåp. Skåpet täckte nästan hela kortväggen i bredd och gick i höjd från golv till tak.... Det kallades Burens museum och det sades att ytterst få luffare hade klarat sig genom dess prov, det stora verktygsskåpet var bland luffarna både okänt och fruktat....Ve den luffare som uppgav ett yrke och sedan inte kunde leta fram ur skåpet alla de till yrket hörande verktygen. Han kunde vara säker på ett korsförhör som sträckte sig genom timmar och som för det mesta slutade med att Buren röt åt biträdet att antingen skriva upp en skärpt varning för lösdriveri eller också ordna med de saker som hörde ihop med lösdrivarhäktning och luffaretransport till Svartsjö...."

(Svartsjö slott byggdes om till tvångsarbetsanstalt 1891. Det rymde 337 celler. De första internerna kom 29 maj 1891.

Enligt 1885 års lag innebar lösdriveri "underlåtenhet att ärligen försörja sig" även innefattade de som "stryker kring landet". En lösdriverare var "person som icke har fast bostad, fast anställning, medel till sitt uppehälle och som flyttar från ort till ort, försörjande sig med tillfälligt arbete, tiggeri och dylikt, landstrykare, vagabond, luffare". Utöver typen av försörjning var kringstrykandet centralt och innefattade att föra "ett sådant levnadssätt att våda därav uppstår för allmän säkerhet, ordning och sedlighet". Lagen innefattade även prostituerade. Lösdriverare kunde enligt 1885 års lag dömas till tvångsarbete. 1885 var det vanligt att de dömda tvångsutskrevs till militären. De mest kända tvångsarbetsanstaltarna var Anstalten Svartsjö för män, och Landskrona citadell för kvinnor.)

"Luffaren kom fram och började ett förskrämt letande i verktygen...

Va ska en garvare ha av det här? Hörde du vad jag sa? Eller är du?... Va ska en garvare ha! skrek Buren utom sig och slog batongen i skrivbordet så att bläckhornet hoppade till och hunden for upp av sin korg och började morra åt luffaren..."

Efter att luffaren samvetsgrant plockat fram ett antal verktyg bland de rostiga föremålen är han dum nog att påpeka att det fattas en lång rad verktyg för en garvare, då får han svar av Buren:

"Märkvärdigt sånt bekymmer du har om mina verktyg. Men alltid skall vi väl hitta dem någonstans ska du få se. Vad som fattas här finns nog på Svartsjö.

När luffaren hörde dessa ord slutade han att leta och gick och satte sig på en stol. När biträdet och fjärdingen skyndade till för att rycka upp honom ur denna brist på vördnad reste han sig upp och knuffade undan dem, vilket föranledde den trogna hunden att rusa till och bita sig fast i hans byxa..."

Behöver det sägas att det slutar med arestorder och att luffaren skickas till Svartsjö?

Bara tre veckor innan Harry knackade på i Johannesdal hade Moa själv skrivit en artikel i Brand, där den unge man hon hade suttit och iakttagit i "Centralhallen" just KUNDE HA VARIT Harry.

"Ur ögonblickbilder ur samhällslivet (Brand den 14. april 1928)

"I centralhallen "vår" fina centralhall, finns några bänkar.

Kl. 20 en kväll i förra veckan sitter en ung man där på en bänk och sover. Ansiktet är mycket blekt, dragen har det där okontrollerade över sig som djup sömn ger, hårluggen har fallit ner i panna, mössan har åkt på sned. Mannen måste ha ett gott samvete. Ingen missdådare skulle bland bullar, bråk och sorl kunna sova så obekymrad och gott som han. ...

Plötsligt händer något. En portvakt och en polis - kommer marscherande - de marscherar rakt på pojken. Portvakten väcker honom och polisen står bredvid i stram givakt. - Pojken är yrvaken. Det var en pojke på sin höjd 20 år.

- Ni får inte sitta här och sova - Visa biljett!

Pojken får inte upp portmonnän, et går inte fort nog. Portvakten river ut innehållet i pojken portmonnä med en nervös fjäskig brådska.

Pojken måttade en örfil åt portvakten och ögonblickligen högg polisen pojken i kragen med det där välkända greppet. Konsten för en polis är att få tag ungefär mitt på rockkragen och så vrida runt ett halvvarv, så att patienten blir halvt upphängd. Den yrvakna pojken släpades iväg till en bil - med polis och portvakt i sällskap.

Jag gjorde en konstapel, som stod ute vid bilarna, ett par frågor:

- Ursäkta, men om jag skulle råka somna här inne på en bänk i väntan på tåg - blir jag då behandlad som pojken de släpade iväg med nu?

Konstapeln såg mycket nedlåtande ut. Det här de´ förstår ni inte - anständigt folk somnar inte.

Jag gick hem, mycket vis av upplysningen. Jag vill gärna vara anständig, såvida anständigheten fordrar all möjlig snuskig oanständighet av mig och kommer en vakt och river ur innehållet ur min portmonnä, jag må vara yrvaken eller inte, kommer jag alldeles säkert att måtta honom en örfil."

Vad vet vi om hur de arbetade med sina litterära idéer? De skriver att de "renläser" varandras manuskript

Moa hade kommit mycket längre än Harry, när de träffades, hon hade ju också skrivit så oerhört mycket mera. Poesi och lyrik var inte främmande för henne.

Ur Moas artikel "Livets sång" i Nynäshamnsposten 20 juli 1928.

"Sommarmorgonen låg nyfödd. Över östra Södertörn låg skimrande soldis. Morkullan hade knipsande snuddat med vingarna över kärrängens glesa por. Tjäderhönan med hela sin kull var redan under hagens största modergran och plockade löv och frö. Rävomor klev försiktigt utefter en åkerkant på hemväg till ungarna i lyan, bärande en nog så mager frukost åt dem i munnen, en enda ynklig nyfödd harunge. Gökarna gol i alla väderstreck. På den smala stigen till backstugan låg fruktblom i drivor.

Tre koltraster hoppade omkring bland de vita bladen, letande mat - mat åt hungriga ungar, allt under det att den stora grå katten med mord i ögonen och kroppen samlad i en sviktande, skälvande rörelse, bereder sig på koltrastfrukost.

Morgonbrisen susar genområgaxen, vars frömjöl virvlar i lätta slöjor för att lojt dala ned i en knoppande klöveråker, där en och annan nyfödd alsikevädling sprider sin märgfulla doft genom soldis och dagg....

En snok med gyllenprickar, ditklatschade bakom det platta huvudet, liksom för att pröva effekten av gult på gråsvart, har lockats av solbadet ut ur trädans rykvarma gödselshög. Bländat av ljuset rände en yrvaken mus rätt in under trollmakten av hans orörliga ögon. Snoken hade bara att svälja, rulla ihop sig och fortsätta nattens vila.

Likt en sång stiger morgonens doft med vinden. Doft av insjö och älgräs och granarnas årsskott, av syren, konvalj och daggvåt jord, av betande boskap, av skvattram och kärddy, av allt savfyllt sjudande liv....."

Harry låter sin luffare Bolle dö av tuberkulos. Men snart beslutar Moa att detta litterära slut inte skall bli verklighet för Harrys del. Vi vet från barnbarnen att Moa försöker bota Harrys tuberkulos med god och proteinrik mat, det var ju vad som föreskrevs på de tuberkulos-sanatorier som under sedan 1890 hade byggts runt om i hela landet: proteinrik mat tillsammans med frisk luft och vila. Allt tyngre arbete på torpet Johannesdal fick hennes söner utföra.

Ur ett av Moas brev:

"Den första gången jag såg honom avklädd, den goda välsignade människan, såg hur skinnet stramade över de utstående revbenen, såg de magra lemmarna, så ville jag gå ut och mörda någon"

Ur ett annat av Moas brev från Johannesdalsamlingen: *"Jag kör i Harry mat och dryck och grädde och tvingar honom sova. Harry skriver, skapar. Jag skriver en roman."*

När pengarna från insamlingen till Moa tog slut, fick Moas pojkar bidra till den goda maten till Harry, till vispgrädden och köttet.

De två äldsta sönerna 18 och 17 år gamla var drängar på bondgårdar i Sorunda och tjänade 30 kronor i månaden, den yngste, 16 år var vallpojke, herde, och tjänade tio kronor i månaden.

När Harry kom till Moa hade han aldrig skrivit på maskin. Moa hade ju gått på kurs och ägde en Remingtonmaskin. Nu satte hon sig och skrev rent Harrys dikter på maskin. De började flöda i en aldrig sinande ström.

I ett brev till Erik Asklund den 18 november 1929 skriver Harry:

"det här är en djävla gallimatias beroende på att jag ännu inte är van att skriva maskin och därför glömmer bort vad jag väsentligen tänker innan jag hinner skriva ner det. "

När Harry utkommer på Bonniers skriver Tore Bonnier att han är tacksam för att Moa sovrar bland dikterna.

Det är spännande att hålla de maskinskrivna sidorna från denna period i handen, de finns ju fortfarande hos barnbarnet Harriet Thurgren. När Harry skriver på maskin (ofta fortsatte han med blyerts och bläckpenna), syns det att han inte klarar av radavstånden, som varierar ganska hjälplöst i hans brev. Moa har aldrig besvär med radavstånden i sina brev.

Under hela sin barndom lider Harry av bristen på moderlig/faderlig ömhet och omsorg. På varje nytt ställe dit han beordras försöker han (oftast utan att lyckas) att ty sig till moderliga kvinnor.

Efter en rymning återförs Harry till det ålderdomshem som Jämshögs kommun har placerat honom i. Dagen därpå kallades han in till föreståndarinnan, han får sitta på en stoppad stol medan hon förhör sig om honom:

Ur romanen "Nässlorna blommar".

"Varför rymde du från ställena?"

Han såg ner i golvet. Det kunde han inte svara på. Det skulle hon aldrig förstå.

- Nåväl jag ska inte fråga, jag hoppas bara att du inte rymmer härifrån också.

- Åh jo, sade han, men märkte i detsamma, att han sagt fel och ändrade sig blixtnabbt: Nää jo. Det var också fel, det var ett ord som inte fanns. Han blev skyggare och syndigare alldeles med detsamma, snärjde in sina tankar som metrev och vågade inte se upp...

*Hon lade handen på hans hårhjassa och gungade svagt hans huvud med handen. Han tyckte det var bra, fast det var nog kommunalt förstås. Det var **socknen** som klappade honom på huvudet....*

Men en annan gång åker Harry och föreståndarinnan tåg tillsammans:

Han väntade kanske något av hennes hand, fast dunkelt, väntade något av handen. Just då lyfte hon handen och smekte honom på kinden. Då klang det till inom honom, något som kanske kan kallas tacksamhet fyllde honom som ett tungt rus, men han vågade inte räta upp huvudet och se på henne..."

Hos Moa befinner sig Harry plötsligt i den trygghet han aldrig förut haft:

Det finns mat som gör honom frisk, det finns en underbar natur (om sommaren) med en stor sjö, Styran, där man kan ro ut och fiska. Det finns tusenden fåglar och insekter.

Moas söner berättade att Harry kunde sitta en halv dag och titta på en tordyvel - som han sedan kom att skriva om i "Svärmare och harkrank".

En moderlig kvinna med nästan vuxna söner och denna kvinna var även professionell, debattör, essayist och följetongförfattare uppskattat i vida kretsar.

När Harry fick sin dikt om Sacco och Vanzetti publicerat nederst på sidan i Brand, placerade redaktör Welinder samtidigt Moas dikt om Sacco och Vancetti på första sidan av Arbetare-Kuriren.

Moa hade det sociala nätverket som Harry av goda grunder inte ägde, hon hade suttit som kommunledamot i Sorunda kommun, hon skrev kontinuerligt i den lokala tidningen, hon förestod Sorundas bibliotek i samverkan med ABF.

Visst hade Harry seglat tillsammans med många sjömän, han hade luffat i olika världsdelar och mött alla sortens människor, hög och låg, ja även de mest originella medluffare på vägen, men han delade en begränsad horisont med dem. Huvudfrågan för honom och de andra som av nöden tvingades tigga, var hela tiden: Att vara eller icke vara - att tigga sig till åtminstone ett mål mat om dagen, Harry kalkylerade med att få en tioöring i vart tionde hus där han knackade på, vilket tedde sig tyngre och tyngre efter att han smittats av malaria sommaren 1927 .

Moa kunde från folkbiblioteket i Sorunda skaffa Harry litteratur som han begärligt tog emot. Han skriver en dikt där Moa för honom pekar ut gammalbekanta träd som förvandlar sig till hennes mest älskade författare.

*Visst mins du kära, och minns vi gingo
en kväll i senhöststormens vilda skrån
och hörde skogen sjunga under vinden,
och du, du visade på träden hän
och valde ut vart ideal du haft,
i klockarvrå, av trotsare och skalder.*

*Med granhägnesskuldror, huvudet på skaft,
stod först din Bergstedt som en reslig Balder.
Och ibland bräknerna härjade av frosten,
där sunnanbacken neråt sig beger.
en mager gren slog snabba vin i blåsten,
rapp i var gren den snuddiga Voltaire.*

*Och ibland granarna i hårda vreten,
kring modergranens hägn som skalv och rös,
på avtörd pinne, grånad och förgäten
stod Martin- Nexö liksom som han frös.*

En artikel som Moa skriver i Tidevarvet 12 januari 1929 kan ses som en dold uppmaning till Harry att skriva om sin barndom och ungdom. Den heter "Fregatten Vanadis"
"Heren", pojken i fattiggårn, hade varit på bio, för första gången i sitt åttaåriga liv. det hände ej i går och inte ifjol. Det var på den tiden då kvinnorna inte behövde stå nakna framför kameran, för att dramerna skulle dra folk, och då hjältarna accepterades utan guldplomber, blott revolvern satt på sin plats i hölstret. Heren hade fått biopengar av förestånderskan och skådade för första gången skuggornas skuggspel på vita duken. Filmen handlade om fregatten Vanadis' världsomsegling och Heren var eld och lågor. Vem skulle han tala med!

om allt det underbara han sett? Han pratade för sig själv . Han härmade vanadiskaptenens kommandoattityd. Han sköt mössan på ene örat, stack händerna i fickorna och var sjöman på Vanadis. Han sjöng kung Oscars "Östersjön" med det mest ärliga patos hans klara gossaröst kunde åstadkomma och han varken hörde eller såg något omkring sig utan rusade rätt på fattiggårns mest tystlåtna och tvära gubbe, som tog honom i örat och frågade om han hade "blitt tossig". men Heren kände ej något så vardagligt som ett nyp i örat i den kvarten. "jag har sett Vanadis och kaptan och sälbyssa och isberg och palmer och dom frös fötter av sig å dom sköt stora valfiskar!" skrek han andlöst. Den tystlåtna släppte det röda pojkörat och följde efter Heren in i matsalen, där de andra gubbarna höll på med kvällsgröten.

"Nä", ropade en liten torr gubbe: "Va det inte som jag sa! Va det inte en karl som stog å åbåkade sej och gjorde skuggspel på en vägg kino bara på sko, bare te lure pengar å folk." Heren blev mållös av försargelse. "Den där idioten, som jämt gör sig vikti" , skrek det inom honom. "Jag såg Vanadis" sade han högt " och Afrika och Amerika och negrar och indianer", "Bara skojeri! trot inte- bara skojeri!" tjtade den lille gubben under det de andra villigt lånade öron åt Heren. "Och jag såg land av bara is, stora som hela Blekinge, och stora isbjörnar, och kaptan på Vanadis, världens styvaste karl."

"Dä va han ! Heren har rätt, för ja va allt mä där på Vanadis, ja. Alla gubbarna tittade på sin gamle kamrat i livets näst sista anhalt. Ingen tvivlade på hans ord. Han talade för litet i vardagslivet och var för obekymrad om folks handel och vandel för att vara en lögnare. Den pratlystna gubben glömde sin teori om "kinos" hemligheter och fick något drömmande över sig likt en pojke då han läser en indianbok. Och Heren? ja det blev för mycket upplevelser för honom på en kväll. Hans bröst blev för fullt och han rusade ut till den gamla apeln, som hittills varit det enda romantiska och äventyrliga på hela fattiggårn. Han stod vid det gamla trädet och grät av fröjd. -

"Tänk om man kunde stå upp bland lea och gnatiga gubbar och säga "Ja va mä där **de ä sanning**".- Säg det om saker som hänt i Afrika - och på isbärgena. Inte byn rikaste bonne hade vart så långt som till Stockholm en gång....

Nu är Herens gamla kamrater , de livs- och arbetsbrutna gubbarna i fattiggårn, för länge sen döda. Men om Herens tystlåtna vän nu kunde lyssna på sin unga kamrat skulle han få höra saker från jordens mest avlägsna hörn som aldrig blev filmade och som fregatten Vanadis aldrig hann vara med om.

Heren höll sitt löfte till den gamla apeln på fattiggårn.

Han kan stå upp ibland män och säga " det är sant ty jag har varit där". Detta tack vara en man, som trots att han hamnat på fattiggården, även där levde sitt liv så , att han av var och en blev trodd om sitt ord, även då han berättade något så imponerande som att ha seglat jorden runt med fregatten Vanadis.

Det finns två ställen - det finns säkert fler - där Harry beskriver ett skeende med samma ord som Moa använt i en av sina artiklar i Tidevarvet ett halvår innan Harry kommer till Johannesdal.

Ur Moas artikel "För kläderna och kroppen" 15 oktober 1927. Den handlar om hennes systerson som jagar råttor på sophögarna vid Årsta:

"Han hade om natten jagat råttor på sophögarna vid Årsta och för en svans får jägarna 10 öre. Jag trodde inte det var sanning, så jag gick ut där min systerson bodde. Det var en garderob i en inredd tvättstuga. Vattnet hämtade hans värdinna i en öppen källare bredvid avloppsdikeyn och kompostar.... Hans ögon voro klara, mycket för klara... Han skall göra sin

värnplikt i vår, men han skall vägra, sade han till mig. - Han står i en förening som kämpar för fred på jorden - och jag tänkte och tänkte men kunde inte säga ett ord. Det är nog mänskligt att föra råttkrig - men aldrig kommer min systerson att vägra krigsövning och manövrar. Han hinner inte - hans kinder är för bleka, hans ögon för klara."

- Skriver alltså Moa om sin unga släkting som dog i tuberkulos.

Harry skriver om sin äldste systers tuberkulos och hennes död i "Nässlorna blommar":
kinderna voro febriga och ögonen för blanka.

När han på femtiotalet intervjuas om vad som är autentiskt och vad som är fri fantasi i "Nässlorna blomma" säger han att det finns en historia som han fritt uppfunnit, den handlar om två yxmord som begås av den sinnesjuka hustrun i familjen på grangården. Historien påminner mycket om kapitel 11 i Moas "Pigmamma" där bondens sinnesjuka sonhustru slår ihjäl sitt eget barn.

Parets samarbete kommer att resultera i en lång rad självbiografiska romaner från bådass håll under elva fruktbara år.

Läser man Harrys få och enkla små dikter från 1926 - 1928, en väsentlig del av den magra produktionen innan han kom till Moa var ju som förut nämnd rena plagiat och jämför med böckerna "Resor utan mål" fyra år senare 1932 och Kap Farväl 1933, finns det en närmast oförklarlig skillnad. De två reseskildringarna på prosa väckte med all rätt uppseende:

Hur skall vi förklara att Harry plötsligt från 1932 till 1935 kunde skriva fyra stora autobiografiska romaner när han enligt Artur Lundkvist två år tidigare inte ansåg att han överhuvudtaget kunde skriva prosa: "*Han hade försökt med några upplevelser, sade han, men tyckte inte de tog sig vidare ut i skrift.*" Och det måste ju Lundkvist ge honom rätt i. Harrys språk är Harrys, han skriver ibland inte på svenska utan på HarryMartinsonska, han drar ihop två ord till ett nytt hittills okänt, han uppfinner ord som ingen har hört förut. Orden är ofta onomatopoetiska, man känner betydelsen av "krutskt" och "klutskt", det spritter av glädje i dessa nydanelser.

De placerar mäsdrängen, eldaren, Wiperen (torkaren) Harry i ett universum, där klasskillnaderna och underifrånperspektivet på ett dialektiskt sätt förenas med en hyllning till tillvaron i alla dess skepnader, de känns som en poetisk naturkraft har skapat dem.

Hur i all sina dar hade han kommit dit på så ultrakort tid?

I sin yttersta fattigdom ägde Harry före Moa ingen av de medel som behövdes för att bli frisk, det såg ganska dystert ut. Att han även i flera år även därefter såg graven öppna sig, skriver han i sina brev.

Brev till redaktören för "Eldaren" Knut Elmén 24 oktober 1930:

"Jag har övergivit de förbannade diktsamlingarna, Nu skriver jag epik, bred, bred frustande revolutionär epik (förlåt skrytet) men jag kanske dör snart- för övrigt är dylikt skryt berättigad: Läs Jarl Hemmers företal till Edith Södergrans "Min lyra". Edith Södergran - en härlig människa. Hon dog i Raviola - på karelska Näset - i samma sjukdom som jag har..."

Originalen på Uppsala Universitetsbibliotek

Brev till författaren Erik Askund från Epidemiska Sjukhuset 10/11 1930

"Bra om du kunde samla ur Brand (för ett par år) och i Stockholmstidningen. I fall jag dör förstår du så är det ju bra om någon har samlat något. Det känns otryggt att ha strött alla löven till intets vind hän.

Moa bryr sig inte om att leva längre än jag gör. Det har hon sagt. Inte för att jag känner mig så dålig att jag tror jag skall dö nu. Men det är så många som får blödning och dö här, så man kan aldrig veta ..."

Originalen på Kungliga biblioteket

Samtidigt skriver han i sina brev till Moa:

"guldhjärta or heart of gold. I like you and are thinking on You every day...."

Du är den enda människan på jorden. De andra bara nickar och hickar, de bildade bara konverserar...

Men än ha vi inte slocknat. Du och jag. Vi skall arbeta och skapa så länge vi lever. Du älskade, älskade - och jag ska bli en bättre man, mycket mycket bättre.."

Mycket - mycket oförklarligt händer sommaren 1928.

Redan den 13 oktober 1928, ett halvår efter att Harry kommit till torpet skriver Moa en artikel i feministiska Tidevarvet: Brittsommar

"Brittsommar: Hur många människor funno ej sin lycka först i levnadens brittsommar?"

Lyckan i vår levnads brittsommar är förmågan att kunna njuta de solljusa dagarna, trots allt det gråa dis och mörker vi erfarit. Ej heller livets brittsommar börjar med vårens blåögda anemoner; om vi tillfulla inse detta och taga de sköna dagarna utan att begära nyklädda ängar åd kanske vår levnads brittsommar ej brytes av en bråd fimbulvinter, utan förtonar sig i en lång hösts mollackord, där alla strängar äro stämda till det flyende livs lov"

Moa skriver: *Min unge make som har haft det svårt som jag, och som varit ett vederlag för allt mitt onda genom sin godhet, och sitt luttrade sinne, han tror att vi skall kunna skapa oss en egen värld, där sjuka sinnen blir friska. Men jag tror det hör till det övermänskliga att bli frisk och glad efter de kriser jag gått igenom. Eller skall man glömma allt ont? Förlåtelsen är god, men den onda handlingen står kvar, och verkar också, trots alla världens förlåtelse – men blommorna doftar ju i år – trots det de fick en neslig frysningssdöd i fjol.*

Harrys dikt "Fjolårsminnen"

Till min älskade Moa den 1 augusti 1929

Det spelar just en melodram i vinden,

En melodram, en melodram om dig,

Den kastar sig från högsta korpbergstinden

Och brusar genom skogen hän till mig.

Det är ett spel kring stigarna vi gingo

På upptäcktsfärd till Aspmons fågelbo –

Säg, minns du kära, morgonen vi fingo

Se två små ungar på sin farstubro,

Se två små svarta ungar mitt i skogen,

En spillkråkmammas enda, bästa barn

I as som riste sig sin vana trogen

och stod och undrade på barnafarn?

Hur hade Moa och Harry det egentligen med erotiken?

Harry beskrev deras förhållande redan i ett brev till "sjömannens" redaktör Wallentin Eliasson i oktober 1928:

"Jag lever i ett fritt äktenskap med en av jordens ädlaste och radikalaste kvinnor. En kvinnlig intelligens som jag ej sett maken till ens bland män".

Harry hade haft många kvinnor - prostituerade - och Moa hade bara haft Karl Johansson: Men vad skrev Harry om de prostituerade i Bombay.

Från "Resor utan mål":

Det var mig mer än gripande att se dessa försynta vackra hinduiskor vilka tydligen uppfattade det som en fullkomlig nåd att vara prostituerade. Svaret låg ett bösshåll därifrån i marketkvarteret där tvångsbortgifta fjortonårsflickor i sin bästa knoppning sutto på varumattorna vd sidan av tre gånger äldre män med förtorkad hud och bölder på benen. Det låg också på den buffelträcksdammiga Alexandra Road, där havande elvaåringar släpade bördor.....

På Victoria hotells terrass upplystes jag själv samma kväll om något som kommer mig än i dag att undra vad prostitution egentligen innebär. Ty på en skylt stod: Soldiers and sailors not wanted...

Och nu kommer någonting som åtminstone jag inte förväntade mig.

Samma år mötte jag eros i en annan gestalt På New Yorks fjortonde gata.

En dam som i mig såg sjömanstagen och den gröna ungdomen (Harry kan på sin höjd ha varit 20 år gammal min anm.) kom emot mig: "Can I get you for an hour, boy?"

En underlig situation där i kvällsvimlet på fjortonde gatan. Jag stod förvånad, lite förbryllad och kände blodets yrsel vid tinningarna - jag svarade rörd ett knappast hörbart "Yes you can". Hon vinkade åt sig en taxi och vi åkte till hennes våning vid nionde avenyn.

*Flera dagar efter det jag lämnat New York på resa till Wilmington förföljde mig ännu en känsla av at jag **lagts om**; och att en händelse plötsligt vänt om ett lagblad i min själs läxbok. En fråga hade öppnat sig. En kosmisk läxa hade vidrört mina tanke och eros".*

Harry är 28 år gammal och sedan tre år är gift med Moa - gifta har de blivit på Harrys begäran. Då låter han händelsen på fjortonde gatan i New York publiceras i boken "Resor utan mål" - om en kvinna som "**haft**" honom när han var 20 år gammal. Boken utkommer 1932 - d. v. s på en tidpunkt då en sådan händelse är helt tabu. Frågan är hur den skulle anses idag. Han skriver till och med:

Av New Yorkpojarna har jag sedermera hört att företeelsen är relativt vanlig i New York och att lördagslivet i stadsdelen Harlem om vintern till dels, utan att vara särskilt märkbart konstitueras av detta inslag."

Harrys credo när det gäller kvinnan är inte bara intressant, det tycks vara pur feminism Ur "Svärmare och harkrank":

Naturen talar kanske djupast med kvinnlig röst. Och en gång skall kanske kvinnan lära livet att leva sig in i bättre dagar, utplåna der sjuka högmodet och hjälpa livet ut ur mannastålet, ut ur förfrysningen, handlingssjukan och sentimentaliteten , den kvinnliga och den manliga...Ett språk ligger ofött inom oss, och det språket siar: vi äro på väg mot nya artikulationer av ännu knappast halvväckta tankar och ingivelser. och kanske är dt kvinnorna som komma att lyfta det språket ur dunkeln och därmed fullständigt förändra tidslivets ytor och omskapa tankevärldens förhärskande ytskikt. Att så kommer att ske tror och anar jag. Men artikulera det kan jag inte."

Samtidigt är han på ett underligt sätt fast i en traditionell syn på erotik:

Ett av Harrys viktigaste brev till Moa kallas med rätta "driftbrevet" från sommaren 1929. Författaren Kerstin Engman skriver att Harry är mycket påverkat av Freud (som Moa och Harry läser tillsammans)

"Moa det finns bara ett sätt att älska, bara, bara ett sätt. älskar du mig inte på detta sätt älskar du mig inte. Du säger: Mannen älskar bara med drift. Varför skall vi förneka driften? Driften är härlig. Driften är livets rop, förnekar man den förnekar man livet. Om jag säger: Jag älskar bara din själ, så ljuger jag, din själ är bara en utstrålning av ditt levande kött, du älskade välsignade. utan kött har du ingen själ, intet jag kan förnimma. Jag älskar din bild som den stiger fram i kött, dina ögon, dina anletsdrag, din röst, dina andetag din gång, ditt sjungande blod, ditt hängivna famntag. Allt detta älskar jag, älskar jag - och det är stort. det är primitiv kärlek, stor kärlek och jag är beredd att offra allt jag äger, mitt öde, mitt liv, för den. Tag inte driftslivet så allvarligt, säger du. Jo, jag har på sista tiden här i ensamheten tagit driftslivet så allvarligt att jag skapat storstilade litterära saker i den genren att jag själv är förvånad däröver. (Moa ligger på psykiatrisk avdelning i Nynäshamn för något som läkarna tror är psykiska smärtor - i själva verket en av hennes egna hagel i blindtarmen från något djur hon har skjutit och ätit) Det är härligt att få vara ärlig, och man kommer oerhört långt därmed. Aldrig har jag gjort större saker än dess "sånger om köttet" och jag är glad i mitt levande blod över äntligen ha funnit den stora vägen"

Men Moa hade ju i sitt äktenskap påtvingats sin mans hänsynslösa drift, en drift som resulterat i 5 barn på 6 år utan att hon ens visste om hon hade mat till dem. Kanske finns hennes svar i diktsviten "Neuros, del IV:

"De sömnlösa nätternas groteska könsdrömmar med dansande nakna galningar och bockar och tjurar i vild fart om varandra och jag själv springande prisgiven och naken genom folkhopen i stora städer, sökande, döljande min skam, en skam utsägbar för ord. I dagar efter synerna blygs jag att se någon i ögonen"

Inte konstigt om Moa hade blivit frigid för livet av den behandling hon utsatts för av sin make.

Harry ångrar sig snabbt:

"Det sista brevet jag sände, förlåt mig det. Jag hade inte sänt det om jag fått ditt brev före. Älskade! Kära! Driftslivet är en förbannelse. Jag hatar det, avskyr det, trots att det, trots att det kanske dock är grunden till allt i livet. Men jag skall visa dig att jag älskar dig med annat än drift - trots att jag måste erkänna driftens ofrånkomlighet är jag inte bara drift..."

Men i Moas debutroman finns även en helt annan mycket mera bejakande attityd till sexualiteten.

Ur "kvinnor och äppelträd" - Om ena huvudpersonen, Ellen vars öde har vissa likheter med Moas eget och som just misshandlats av sin man:

"Natten är som förhäxad. En stor våldsam oro kommer över henne. Hon känner sig brinnande varm, lemmarna känns spända, det stramar till över underlivet och en mäktig åtrå griper henne. Griper henne så hon blir rädd. Nu är hon mitt uppe i något hon ej förstått eller hört talas om. Ett barn har hon fött, kärlekens smärtsamma famntag har hon erfarit, lidelse

och drift är dock okänt för henne. Darrande av åtrå och av något som liknar skam, vill hon stiga upp igen, men motståndslös dras hon mot den sovande mannen...

Sen minns Ellen hans misshandel och hejdar sig, men det slutar ändå med:

Till hans förundran, glädje och stora fröjd slår hon armarna hårt om honom, viskar obegripliga saker i hans öron. Nattmörkret är borta, solen skiner, två människor famnar varann i lidelse och kärlek....

HUR BÖRJAR HARRYS LITERÄRA KARRIÄR - OCH MOAS?

1928 får Artur Lundkvist en idé om en antologi som 5 unga diktare borde försöka få ut på Bonniers. Harry bör vara med. Antologin refuseras, men 1929 gör Artur Lundkvist ett nytt försök - och nu ger Bonniers ut de fem unga: Artur Lundkvist, Gustav Sandgren, Josef Kellgren, Erik Asklund och Harry Martinson.

1931 utkommer Harry med en egen diktsamling, liten och tunn men ändå: "Nomad", som blir väl mottagen - (endast Ivar Lo är ondskefull, han skriver senare i "träskeln": "En nomad har djur - en luffare har bara löss".)

Harry är oerhört produktiv. I "Svärmare och harkrank" skriver han:

" När jag kommer åter till skrivkojan som Tore och Olof byggt åt mig (Moas söner), ligga manuskripthögarna där i drivor på soffan, på stolen, på bordet och på golvet Det hela ser ut som en vit lossriven fjäderhög av en höna som stridit för livet mot livet. jag sprättar med foten i höggen. har jag fällt av mig allt detta? hypoteser och fantastier som aldrig skall tryckas, som endast vänta på att en liten eld ska tändas ute på moen..."

Vad hade Harry åstadkommit mitt i dessa vildvuxna manuskriptmassor om han inte hade haft Moa som redaktör? Vad Harry lärde sig av Moa framgår bland annat av Moas brev till förläggaren Tor Bonnier: *"Han är oerhört produktiv men kan ej sovra, skrev Moa, varefter Bonnier bad Moa göra urvalet och stryka i Harrys manuskript.*

Sen kommer i rask takt "Resor utan mål 1932" och "Kap Farväl" 1933. De blir med rätta prisade. Harry möts av en sällan skådat entusiasm.

Litteraturkritikern Ingvar Holm:

De första årens författarskap hade varit en andhämtning efter barndomens oro och ungdomens armod. Efter år av svårigheter såg sig M plötsligt uppmärksam, beundrad, älskad. Hans namn var känt. Förlaget befordrade beundrabrev och förfalskare försökte placera föregivna dikter av hans hand. När han 1933 gjort ett förhandsuttalande om det verk som skulle följa efter Kap Farväl! kunde en kritiker med rätta tillägga: "Man väntar boken med intresse – ty nu har han positioner att försvara".

här kommer lite andra recensioner och omtal. Det verkar som om recensenterna har låtit sig gripas av Harrys nydanande språk så till den milda graden att även de börjar nydana - vilket tyvärr ibland leder till absurda infall och språkliga excesser:

Ingvar Holm om Harry Martinson:

"i rikedomen, i rymningarna och bytena av eldarrum, finns ett verklighetsunderlag för den dynamiske, den "motionelle" individen, en av de – med en karakteristisk formulering –

"virrvarrsorienterade gnomerna". M visar sig mitt under bistra konjunkturen ha skiftat däck och kontinenter som barn på isflak om våren. Det fanns en protest mot realitetens gråhet, när den segerrikt världsfamnande nomaden skapades. M hade redan innan han skrev om den rörliga människan, vars känsla och känslighet skulle skolas i växlande miljöer, format sin protest i sak i egna rymningar undan ishavstrader, tropikernas eldarrum och hästlatitudernas virvelstormar."

Kjell Espmark är möjligen inte helt så förvirrad - men ändå - när han länge efter skriver om en av böckerna: *I boken finns den vitalistiska reduktionen av behoven, där finns det kvalificerade hantverkets eftertänksamma visdom och också den rannsakande blicken utifrån och nerifrån på de bofasta i samhället.*

När romanen kom ut uppmärksammades dess samband med M:s tidigare författarskap. Boken har karakteriserats som den fullmogna frukten av 30-talsgenerationens hela samlade andliga och lekamliga erfarenhet (S Björck). I den finns den vitalistiska reduktionen av behoven, där finns det kvalificerade hantverkets eftertänksamma visdom och också den rannsakande blicken utifrån och nerifrån på de bofasta i samhället.

Tore Zetterholm (1978):

M:s bilder och metaforer var gamängaktigt respektlösa. Han var sagans fräcke vallpojke som inte var rädd för att gå tillvaron inpå livet. Hans bilder var konkreta och vardagliga. Han talar om "universums långbord", "Midgårdskorv och Världslimpa", syrensnåret vaggas på "sina breda höfter", "vinden kammar genom en sträv borst av skogar: "
lovorden tog aldrig slut: "Som ett lyrikens naturbarn hade M hela tiden uppfattats av kritik och publik; hans vers formade sig utan synbar möda, hans språk var genialt odisciplinerat och hans iakttagelse sinnligt omedelbar....och så vidare och så vidare...."

1933 kommer sedan Moas första roman på Bonniers: *"Kvinnor och äppelträd"*, som får allt från lysande beröm till en recension som börjar såhär: *"En beklämmande bok!"*

"Kvinnor och äppelträd börjar såhär:

I kväll badar mor.

Det är längesen mor Sofi och Fredrika började med sina bad, men ändock går hela trakten på spänn varje gång det sker. Hela gården, hela trakten, nästan hela socknen.

Två halvgamla kvinnor, både nära de femtio, den ena med femton barn om man räknar med den förstfödda, som kom före hon gifte sig, som för länge sedan försvunnit i vimlet som utackorderad släkting. Den ena med fjorton barn, den andra barnlös, gift med en halvblind ofärdig gubbe som hade litet, alldeles för lite jord, men som enligt ett envist rykte hade de mesta pengar av alla i socknen. Varje socken har en sån där mystisk gubbe som lär ha massor av pengar, en gubbe eller en gumma, allt som det faller sig.

Två halvgamla kvinnor som badar varje vecka. Aldrig har man hört något dylikt i socknen, inte i grannsocknarna heller....

det började för tio år sen, en höst efter linbråkningen.

Fulla av stoff, svarta av damm som kolmilare efter dagar av hårt arbete med linet gick mor Sofi tung och trött i skymningen bredvid sin medhjälperska och ville bli ren.

Det var när hon gick med den fjortonde, vill säga femtonde, och hon var fyrtio år.

- Jag tror inte jag går upp i morgon, jag ramlar nog när som helst, sista ungen fick jag smutsig som jag gick och stod på tröskan, jag orkar inte tvätta mig i kväll heller, jag bryr mej inte om det, jag tror jag kryper upp på höskullen, det går också. där fick jag min första, minns du det Fredrika, att jag fick min första på höskullen?...

Vi går till bykstugan och badar oss, sade Fredrika, och så började det....

Snart står Fredrika där i all sin vita femtioåriga frodighet: Mor Sofis dotter är som en stängel mot den storväxta kvinnan och mor Sofi själv, liten och mager, ser ut som en ynkelig plockad höna om inte det vore för de granna ögonen och det krusiga ljusa håret. Munnen infallen och rynkorna började äta sig in i det lilla energiska fasta kvinnoansiktet, bröstet hängande som två små lösa påsar efter att ha blivit diade av femton giriga små munnar. Den smärta magra kroppen var som en flickas, var smäckrare än någon av döttrarna, när kläderna satt på. Liknade en livets egen runsten när kläderna föll. magen var ett enda ärr, knut vid knut, ärr vid ärr med stora breda skimrande strimmor här och där...."

Efter Kvinnor och äppelträd fortsätter Moa med en bok mest varje år: 1934 Sallys söner, roman, 1935 Rågvakt, roman, 1936 Mor gifter sig, självbiografisk roman, 1937 Drottning Grågyllen, roman, 1937 Motsols, diktsamling, 1938, Kyrkbröllop, självbiografisk roman, 1939, Kungens rosor, självbiografisk roman

Hon fortsätter i samma takt efter skilsmässan från Harry 1940, Vägen under stjärnorna, roman, 1941 Brandliljor, 1942 Armén vid horisonten, (essäer och noveller) Först 1943 tar hon itu med sanningen om sitt första äktenskap med en supande hustrumisshandlare, "Den osynliga älskaren", självbiografisk roman, 1944 Bakom Svenskvallen - memoarer, 1947, 1949 Livets fest, roman, 1950 jag möter en diktare, 1952 Du är den enda (fortsättningen på äktenskapet, 1956 kvinnorna på Kummelsjön, 1957 Klockorna vid Sidenvägen, 1959 Hemligheten.

Hon blir snabbt en mycket uppskattad och respekterad författare.

Till Johannesdal strömmar de unga proletärförfattarna för att umgås och läsa högt för varandra, och äta den mat som Moa och Harry i slutet av tjugotalet egentligen knappast har råd med. - *Om det inte finns mat, så får ni vara utan*, skriver Moa, men alltid snurrade hon ihop någonting gott - tillagad av yrkeskocken, före detta kallskänkan Moa.

Författarna skriver i sina memoarböcker att Harry verkar mycket gladare och mer optimistisk efter han gift sig med Moa. Med hänsyn till hans plötsligt dynamiska skaparkraft, skulle man kunna tänka sig att de hade helhjärtat hade applåderat honom till hans äktenskap och hade uppskattat det - Det gjorde de inte.

För att förstå deras illojalitet och svek mot Moa måste vi titta på deras bakgrund.

Ebba Witt Brattström har ett kapitel i sin doktorsavhandling om Moa Martinson som rättmätigt kallar "Sexualpolitik förklädd till klasskamp" - jag har valt lite andra litterära exempel än hon gör det i sin avhandling.

För att förstå dessa unga som aktivt ingrep för att dra Harry från Moa är det nödvändigt att känna till deras bakgrund:

Torparesonen Ivar Lo Johansson kan i viss mån stå för dem allesamman. Ivar Lo hade växt upp med en allsmäktig far och en till självutplåelse lydig och osjälvständig mamma. Det hade präglat han uppfattning av kvinnor på ett mycket negativt sätt. Det kvinnoförakt som nästan samtliga av de såkallade proletärförfattarna demonstrerade i sina böcker är slående - plötsligt övergår de från att ha varit anarkister, syndikalister "revolutionära" till ett anakronistiskt kvinno/människoförakt

Så vitt jag kan se är Ivar Lo en av de värsta - I sina kvinnskildringar blir kvinnor ofta "höns", "duvor" - en annan ofta begagnat metafor är "get"

Ivar Lo Ur "Godnatt jord":

Mödrarna kom springande från många dörrar. De liknade runda smörkärnor eller tjocka trinda klockor. Under dem rörde sig benen som käppar i brånskans takt.... tantarna talade ofta om något mystiskt, de förtalade grannar och släktingar med ett slags kittlande vällyst. De sade ofta att det "stundade" för dom

"Barnen skickades ut i onödiga ärenden. Mödrarna och tanterna satt med sina vida hemlighetsfulla kjolar utspärrade över knäna och stickade på strumpor eller bara pratade Rätt som det var sade någon: "Nu stundar det".

"För fruntimmer?" frågade en och sträckte nyfiket på huvudet som en hungrig fågel..... Nu kommer han!" sade flera av kvinnorna på en gång. "Jag kände det!" Sade den första av tanterna. "Jag kände det så tydligt". Och de var belåtna ett litet slag. De vaggade med axlarna och vickade med kroppen. De ruskade på sig som hönsen på lagårdsbacken nu hade det i alla fall "stundat" för dom....

Deras bröst var stora och lösa och man tyckte att deras kroppar blev platta under de väldiga bördorna och ansvar som lades över deras axlar och ryggar. Någon tog fram ett bröst och det luktade fränt av mjölken...."

Eller vad tycks om Ivar Los beskrivning av en äldre kvinna i "Statarna":

"Den nya hushållerskan var ful som en utkillad get, tänderna var ur munnen på henne, bröstet hängde urtappade som två väskor i tunna snören , höfterna tycktes var glidna ur led. och på hakan hade hon en skäggvårta. Borste på vårtan pekade rätt ner, precis som den skulle ha gjort på geten."

I Romanen Kungsgatan spelar även där kvinnohöfter en stor roll, kvinnointellekt omtalas inte, finns inte.

ur Ivar Los annars högligen intressanta reseskildring från London "Nederstigen i dödsriket":

"På Marlborough Street kommer en man dragande med ett lik på en kärva. Ut från en dyr restaurang kommer en flock överklassungdomar, det doftar parfym och dyra cigaretter, kvinnorna i sina tunna kläder klänger på männen som duvor"

Var Ivar Lo överhuvudtaget realist?

Ur "Statarna":

"Statarna sade: är man född till träl så är man, det är det som är skillnaden"

Skulle statare verkligen omtala sig själva på det sättet?

Ur Artur Lundkvists "Floderna flyter mot havet":

Och Leander sökte annat i sin ungdoms obestämda hunger. Han hade skaffat sig en cykel och följde med de andra unga männen till dansbanorna. De hade alla blå kostymer och cykelklämmor i byxbenen. De cyklade miltals om lördagskvällarna; redan själva färden var något i sig : Vinddraget omkring dom kom med en eggande förväntan... De sökte sig till avlägsna dansbanor där de aldrig förr varit, de kom till jungfruliga jaktmarker...Cykelhjulen susade , pulsarna dunkade mjukt. Och de skildes åt vid korsvägar, de spred sig åt olika håll, pojkarna följde med flickor, de dansat med och blev slutligen ensamma med dem. Senare på sommaren när säden mognade och träden mörknade blev ungdomen vildare....Flickornas bröst låg kalla i blusarna och ögonbrynen blev våta av fukt....

Arthur Lundkvist ur diktsamlingen "Naket liv" 1929:

*Vi, männen är snabba starka maskiner,
svetten bryter ut i droppar på våra ansikten och lemmar
och arbetets sjungande jublande ton skälver genom oss...*

Vi

arbetare

utan gudar , själva gudar och skapare!

Hedningar med trotsigt raka nackar och ansikten vända mot solen!

I Eyvind Johnsons första bok "Timan och rättfärdigheten" 1925 skildrar han den inbrytande industrialismen med dess brutala motsättningar - strejker - som slutar med polisvåld och skjutningar - Av något skäl är det fabriksägarens fru som är den osmakliga representanten för kapitalismen:

"Marias hjärna svällde som en höna och värpte oändliga drömmar fulla av sedelprassel"....

"Fru Maria Timan tillbragte dagarna hos nya väninnor i butikerna eller med romaner. Med tiden skaffade hon sig en förnäm samtalsstol som ersatte bristen på kunskaper."

Fru Timan halvlåg i en karmstol och sov med öppen mun, hon var fet och röd och Stig betraktade henne..."

Den där sade fru Karlsson argt och de feta fruarna nickade

eftertänksamt och de magra log diskret.... "Skäms" sade de feta representerande hyfsningen och viskade högt till varandra: "Vet frun något? Har frun hört vad den söta ängeln Gabriela sagt? Vad den kära Angelica fått reda på?"

Ur Gustav Sandgrens roman "Samuel" 1933

"- Mitt förhållande till Emy vittrar sakta sönder. När jag ser henne tycker jag att jag känner henne som en läkare måste känna en ofta behandlad patient. Känner hennes tankar, vet vilka tänder i hennes mun börjar bli frätta, vet var finnarna sitter på hennes kropp från vecka till vecka. och en dag förnimmar jag att Emy har stora fötter. Kan en man älska en kvinna med stora fötter? Nej det går säkerligen inte, han kommer att tänka på dem även när hon talar, snegla på dem.

men Emy vandrar sin väg och försöker att ingenting ana. Det är väl inte så gott för henne. I de stora mörkren är gemensamheten det enda som tystar människornas skrik för ögonblicket. En kväll är hon hos mig och vi sitter och tittar på varandra och lyssnar till klockan.

- När ska vi gifta oss? Säger hon plötsligt.

- När jag får högre lön.

- När blir det?

- Sannolikt aldrig.

Tystnad. Jag snarare känner än se ser hur hennes axlar drar sig ihop till gråt. Riktigt, hon börjar gråta stort och lätt. Hon har så lätt för att gråta.

- Du tycker inte om mig mera, säger hon.

- Börja nu inte igen.

Det är kallt och skumt i rummet, det luktar gamla tapeter. Jag förnimmar plötsligt hur omöjligt det är för oss att elda varmt detta rum, även om där brunne tre eldar. Det är våra själar som är för frusna att tina upp.

Jag tröstar Emy så gott jag kan. Hon har varit en god älskarinna. Men den riktiga kärlekn har jag inte känt för henne. Den kände jag för en annan. Och vi skildes - troligen för evigt. Livets tåg går så, det är sällan någon förbindelse.

Emy ändrar taktik. Hon slutar upp att gråta och säger:

Det är en avdelningschef på firman som springer efter mig jämt och samt.

- Du får väl bevilja honom ett möte då, säger jag.

- Det rör dig inte?

- Jag kan väl inte hindra det?

Paus..."

I de unga (proletär)författarnas föreställningsvärld fanns många muser, kvinnor som älskade och tillbad den (äldre) manliga konstnären och gjorde allt för att komma honom till mötes sexuellt samt lösa hans praktiska bekymmer.

Att det skulle kunna finnas en kvinna 14 år äldre än sin älskade man, som skrev lika bra som honom och var hans jämställda på alla sätt, ingick inte i deras föreställningsvärld.

Artur Lundkvist skriver till sina kamrater att Moa är allt för gammal för Harry.

Äktenskapet är ju inte heller harmoniskt hela tiden, utan tidvis mycket stormfullt. Moa är knappast den mjuka blida hustrun, som är tidens gängse ideal, hon betar sig även som en kycklingmamma som till synes bestämmer vad Harry skall göra för sin hälsa.

Unga författaren Erik Asklund beslutar sig för att vara kopplare, han vill att Harry skall åka bort till ett författarkollektiv i Härjedalen och träffa Greta L. - Han får till slut Harry med sig. Det är nu Harry skriver ett helt lögnaktigt brev till Moa, som nästan dör av ängslan när Harry bara försvinner.

7 år efter att Harry har lämnat Moa och tagit ut skilsmässa, skriver Moa till en av sina bästa och mest intima vänner:

Kära kära Karl Gerhard

En liten allvarets melodi kanske! Men vi är ju vänner. En man reagerar olika mot en kvinna. Men kanske det inte är så. Kanske du förstår. Förstår du? Att vänta på en röst i år efter år, vänta. Sitta på helvetes botten och drömma sig bort i andra epoker för att inte förlora vettet, sitta i helvete och de en blommande vit syren utanför fönstret och vilja hugga ned den. Längta hett, vanvettigt. Ty rösten måste vara i ett visst tonläge. Och den kom aldrig. Och helvetet svalnade och vettet och den kalla intelligensen tog vid, men något satt där och ömmade och värkte. Till sist var det något som ömmade man inte visste vad det var. Någon kysste en, någon talade om kärlek, man svarade och livet gick för all del, det gick, kriget gick, allting gick, och i dag kom rösten NU för två timmar sen.

En kvart hörde jag rösten i telefon, en halvtimme gick, rösten var kvar, en timme, då orkade jag inte längre. Jag bad ajö och satt där med två tomma händer! Karl Gerhard, kan du förstå att sorg kan vara så värdefull. Man sitter med två tomma händer när den är borta och är så oändlig mycket fattigare.

Aldrig visste jag, aldrig kunde jag tänka mig, saknad efter sorg!

 Sonja Erfurth, litteraturvetare och journalist, skrev en hagiografi (helgonbiografi) på fyra böcker om Harry Martinson. 1987 kommer hon ut med bok nr. tre på Bonniers förlag. Den heter "Harry Martinson och Moa". **För detta får hon samma år ett fint stipendium av Svenska Akademin.**

Erfurths av Akademiens prisbelönade bok är på 243 sidor. Den framställer Moa som mytoman och så hänsynslös och våldsam att hon är farlig för sin omgivning, inte minst sin make. Moa bär i Erfurths bok ansvaret för att hennes stackars undergivna make begår självmord, Moas vitglödande hat har dödat honom.

Moa förvanskar verkligheten om sitt liv på det grövsta: Moa ljuger när det gäller de viktigaste fakta i hennes liv

1: hon har aldrig varit fattig utom i väldigt korta perioder

2: den alkoholism hon tillskriver sin före make har Moa uppfunnit

- Mannen, Karl Johansson, var absolut inte alkoholist, tvärt om en mjuk snäll människa, en legendarisk arbetsmyra, hans självmord är i hög grad Moas fel, hon har med sin råhet, sina lögner, sin oerhörda aggressivitet mer eller mindre tagit livet av sin man - samma aggressivitet som tar sig rent fysiska uttryck, och som skrämmer den stackars Harry

Sonja Erfurth har ägnat största delen av sin bok till att kasta skit på Moa. Den är full av Erfurths egna värderingar. Boken har huvudsakligen baserats på spekulationer och tredjehandsberättelser som Erfurth spinner vidare på.

Tredjehandsberättelsen kommer från en redaktörfru, en förskolelärarinna som hette Annika Björklund som var gift med C.J Björklund, chefredaktör för den ungsocialistiska tidningen Brand, där Moa skrev stora artiklar. Erfurth kallar henne för "*Författaren och musikpedagogen Annika Björklund*". Björklund försökte visserligen att få ut en enda bok, nämligen sina memoarer om Moa och andra författare på förlaget Bokgillet, men förlaget avböjde främst på grund av den insinuanta skildringen av Moa att ge ut dem.

Början av boken handlar om Harry Martinsons vedermödor, men från och med sidan 90 handlar den om Moa och Moa och Harry. Erfurth tar sig rätten att sätta sig till doms över Moa och kapitel för kapitel bygger hon upp bilden av psykopaten Moa.

S 92: *Barnet Mia (Moas alter ego) skrek och svor och tyckte om att slåss, hon blev ledare för busungarna.*

Sidan 94: *Moa har ingen nyanserad människosildring, utan en värld i svart och vitt med goda och onda människor (sic)*

sidan 99: *Stalldrängens Betty (Moas alter ego) blev kaffekrögarska.* Men Moa hade ju aldrig krog - hon sålde kaffe och bröd till skogshuggarna som var anställda av skogsbolaget som avverkade skog nära johannesdal!

s. 99 "*Betty känner hur hon stelnar inom sig i hat och at hennes tankar är farliga, tar hemska vägar, att hatet får övermakt, men hon kunde inte hjälpa det.*"

sidan 100: *Enformighet och upprepning kännetecknar böckerna Klockor vid Sidenvägen och Hemligheten som utkom 1957 och 1959...Klockor vid sidenvägen är en enda lång enformig inre monolog, där Betty rasande ältar sitt hat och sin vrede..*

Erfurth citerar Moa: *"Ilskan hade som så ofta förr överrumplat henne, gjort henne dimmig, utom sig --- En vettlös vrede stiger i henne"*

Sidan 101: *Fredrik (Karls alter ego) framstår allt mer sympatisk. Han är en snäll människa.....vreden stiger i henne som en galenskap...*

Sidan 103: *I ett brev till författaren Bertil Malmberg skriver Moa om en hund han hade: "Den hunden kan jag gå ut en tidig morgon och avliva åt eder. Jag sköter en bössa utmärkt, skjuter både hundar och kattar när de är överflödiga"*

För att visa att hon gjort självständig research redovisar Erfurth Karl Johanssons taxerade lön från 1922 - 1926. Lönen svänger med ett värde som är något högre än en icke yrkesutbildat arbetares.

Men i Moa-biografen "Moa Martinson Ordet och kärleken" har författaren Kerstin Engman gjort egna uträkningar: I Karls inkomst ingick både redskap och byggnadsmaterial. Det hade ju ändå blivit pengar kvar OM Karl hade kommit hem med lönen. Men i en intervju som författaren och TV-producenten Anders Wahlgren gjorde med Moas son, Tore 1986, säger Tore:

"Det var hemska tider. Farsan var stenarbetare och låg ute på jobb. Ibland kom han hem över helgerna och hade flaskor och kompisar med sig.....

Så här skriver Erfurth om Moas make "Karl Johansson beskrivs av de som kände honom (inga uppgifter om vem de var min anm) som en arbetsmyra. Han sörjde på alla sätt för familjens försörjning. Han var en bra kamrat i arbetet: omtyckt, lugn, vänlig och snäll. Han söp ibland men alkoholist var han absolut inte"?

När Anders Wahlgren gör sin spelfilm om Moa spelar Karls supande en stor roll. Wahlgren skriver manus efter att ha intervjuat Moas ännu levande söner, Olle Erik och Tore.

Så här skriver Anders Wahlgren till mig:

Erik (äldste sonen) berättade om sin pappa att han särskilt i unga år hade haft mycket svårt med spriten, Moa ville skilja sig. Karl hade kommit in i ett gäng med superkompisar, det som jag skildrar i min film. Jag tror det var också Erik som fann pappan när han tagit livet av sig, efter det att han slutat med spriten och blev mycket depressiv. Att Moa skulle vara skuld till detta låter helt befängt. Han hade kanske hade dåligt samvete för att han supit upp sin lön, så att Moa fick gå till Nynäshamn för att be om pengar för skor till barnen, som hon skildrat i sina böcker.

Tores son, barnbarnet Sune Johansson, sade i en intervju med mig 2018 att hans pappa hade berättat att när Karl var full och galen sprang han efter Tore med en yxa.

Erfurth har helt undvikit att intervjua - ja ens tala med Moas då i 1987 fortfarande levande son, Erik Johansson, som erbjöd sig att bli intervjuat, hon har inte heller intervjuat någon av barnbarnen, de erbjöd sig också att berätta vad deras fäder hade berättat och vad de själva

upplevt när de som barn tillbringade alla sina semestrar och jular hos Moa. Hon avböjde att tala med barnbarnen vars berättelser på varje punkt motsäger Annika Björklunds berättelse. Hade Erfurth ändå bara intervjuat tredjehandskällan filmaren Anders Wahlgren, som filmade Moas familj 1985.

Nu blir det värre: Annika Björklund börjar sin berättelse om första mötet med Moa såhär: Moa var "*en liten satt och rätt fet kvinna*". Att Annika Björklund haft helt andra motiv till att svärta ned Moa än just biografiska, framgår. Björklund skriver att Moa är en stupid, självbelåten, egocentrisk, närmast autistisk individ som skriver som en kratta, sätter sig på andra människor och skrämmer dem genom att vara grov i mun.

För att ta en liten detalj - Erfurth:

Såväl Moa som den berömde "Ottar" väckte stora bekymmer och förtret på den tidningsredaktion som publicerade dem (den socialistiska tidningen Brand), därför att ingen av kvinnorna var istånd att skriva ordentlig svenska, utan det var ett tungt redaktionellt arbete att förvandla deras torftiga texter till korrekt svenska".

Detta hade ju kunnat vara sant: "Ottar" (Elise Ottensen Jensen, Sveriges största sexualreformator genom tiderna) född 1896, var norsk och flyttade till Danmark som vuxen. Hon kom till Sverige först som 24 årig, 1919. Det var "Ottar", redaktör på Brand, som upptäckte Moa och började ta in hennes tidningsartiklar.

MEN där står jag plötsligt med ett av Ottars första brev till Moa i handen från ett av barnbarnens samlingar, daterad 1923. Brevet är på felfri svenska!

Erfurth citerar Björklund utan att ifrågasätta:

Moa var oerhörd talträngd och hoppade raskt från det ena ämnet till det andra. Men hela tiden var hon själv medelpunkten i allt hon berättade... hennes förmåga att på ett sympatiskt sätt helt underskatta sina lyssnare var fenomenal... Hon hade inte förstått ett ord av vad jag hade sagt, eller rättare - hon ville inte förstå det. Enligt hennes mening var det hon skrev mycket bra... Helga hade ett behov av till varje pris hävda sig... det åstadkoms genom att Helga förvandlade sin omgivning till idel uslingar och mindervärdiga individer. Hon försökta aldrig studera en människa . Hon gjorde sig en egen bild av personen ifråga och sedan behövdes inget mer.

Hennes eget omdöme var tillräckligt för att placera en medmänniska - enligt hennes egen vokabulär: kossa, apa, idiot, fnask, hallick, fyllo, alkoholist, tjuv, bedrägare, lögnare och mycket, mycket annat. All detta gjorde sitt till att Helga blev fruktad och avskydd av grannar och andra människor som hon av en eller annan anledning kom i kontakt med.... Vare sig de syndikalistiska kamraterna i Göteborg eller Stockholm var förtjusta i Helga. Hon svor och var grov och fräck i mun. "Jag tyckte hon var otäck, jag flyttade mig ifrån henne" sade en kvinnlig syndikalist. Vi beflitade oss om at tala vårdat. Man ville ju inte skämma ut sin klass"....

Annika Björklunds besökte Sorunda i två dagar.

Annika Björklund: "*Med bästa vilja kunde Annika Björklund inte finna några spår av alkoholism hos Karl Johansson. Han hade ett väderbitet ansikte, grova, sega och starka händer och en muskulös kropp... Två hela dygn var Annika Björklund tillsammans med Helga*

och Karl. Mycket sällan hade hon träffat en så omtänksam, finkänslig försynt och genomhederlig man som Karl Johansson med ett så unikt bra minne..."

Annika Björklund tyckte om Helgas pojkar. De var stillsamma och tillbakadragna och mycket uppmärksamma mot sin mor. De lydde hennes minsta vink nästan utan tillsägelse. detta var ingen god uppfostran utan dressyrlydnad, ansåg Annika Björklund som var van att bedöma barn och barnuppfostran.

Annika Björklund lade märke till att pojkarna var mycket fästa vid sin pappa:

Den strikta uppmärksamhet som barnen ägnade åt sin mor, existerade inte i förhållande till fadern. Han var för dem den snälla, store starka mannen som de alla hade något uttalat gemensamt med. En småväxt liten åttaåring kom flera gånger fram till fadern och kelade med honom" (sic!)...Den 14 januari 1928 begick Helgas man självmord i skogen inte långt från bostaden. Han lade en laddning dynamit i munnen och tände på stubinträden. I "Nittonhundra-tjugosju" skriver Moa Martinson att hennes man kort dessförinnan blivit nervsjuk, fått hallucinationer, mist sömn och matlust och måst sluta arbeta.

Erfurth nämner överhuvudtaget inte att Karl Johanssons diagnosticerats för delirium tremens, inte heller talar hon om att Moa slog sönder hans brännvinsbränningsapparat. För Moa var just brännvinsbränningsapparaten den konkreta orsaken till Karls lynnighet, hans brutalitet, penningförlust, och familjens svåra fattigdom. Mot alkoholen propagerade Moa hela sitt liv. Samtliga barnbarn beskriver Moa som absolutist. På jularna när hela familjen samlades hos Moa förekom endast svagdricka till maten.

Men Erfurth skriver: *Helga avskydde sport och tyckte att krogbesök var ett bättre söndagsnöje.*

Erfurth: *"I ett brev till Karl Asplund 3.12.1933 skrev Moa att hennes man var "en alkoholist som sköt sig i ett anfall av delirium". I brev till Bonniers förlag 31.7.1937 skrev hon att han hade skaffat sig en venerisk sjukdom, vilket skulle vara orsaken till självmordet (Enligt Moa hade Karl sällskap med kvinnor som tog betalt för sin gunst när han låg ute och levde "barackliv")*

Men Erfurth vet bättre: *Ingendera av uppgifterna är sann. Karl Johansson led inte av någon sjukdom när han tog sitt liv. De sjukdomssymptom han skulle ha lidit av är desamma som Moa drabbades av efter hans självmord....Omständigheterna kring självmordet gjorde att jag totalt föll ihop rätt vad det var" skrev Moa senare i ett brev..."*

Erfurth drar genast slutsatser : *"Ånger och samvetsqual över det förgångna steg upp ur det undermedvetna som mardrömmar".*

Att Karl efter delirium tremens och sedan sin abstinens blev starkt deprimerad spelar ingen som helst roll för Erfurth: Det var Moa som dödade honom och det medgav hon också! Ännu värre blir det när Erfurth låter Annika Björklund beskriva begravningen av Karl, hon hade bjudits med till begravningen tillsammans med sin make, chefredaktören C. J. Björklund -

"Självar Helga/Moa kall som en isstod och barnen var som alltid väl dresserade. De stirrade själsfrånvarande, rakt över den öppna graven, där kistan med faderns styckade kropp låg,

sammanbitna, stela, hypnotiserade.. Inte en tår fälldes vid den graven... det var en ohygglig stämning - helt överklig.

Ingen av alla Johanssons många släktingar i socknen hade mött upp med en blomma eller en hälsning. Ingen av alla hans vänner och arbetskamrater hade låtit höra av sig. Ingen, ingen enda... men varför - varför?... Jag stod rådlös och handfallen... Johansson var ju en omtyckt och uppskattad man, både i sin fackförening och i kamratkretsen?

Man kan fråga sig hur Annika Björklund får ihop det här? Under de två dagarna då hon träffat Helga/Moa och Karl i Sorunda skriver hon (citat av Erfurth från Björklunds tvådagars besök i Sorunda):

"Annika frågade Karl om han umgicks med sina många släktingar i Sorunda. Nej, svarade han, sedan han gifte sig blev allting så annorlunda. Under hela samtalet nämnde han inte Helga/Moas namn"

Men hur ska dessa släktingar då vara så djupt intresserade av att komma på begravningen? Karl och Moa hade 1928 levt ihop i 18 år? och Karl hade ju - enligt Björklund själv - sagt att förbindelserna bröts i och med Helga kom in i familjen.

"Vi fick sedermera veta att hemma hos Johanssons bror som hade sin bondgård strax i närheten av kyrkan - väntade begravningsfolket, släkt, vänner och kamrater. Så fort Helga och hennes följe avlägsnat sig besökte man graven med blommor och tårar... Prästen som var invigd i saken höll sitt andra begravningstal inför den talrika församlingen..."

Erfurth citerar en annan iakttagare, C. J. Björklund: *Prästen hatade Moa och sade några elaka ord inlindade i kristendomen. Talet var en moralisk misshandelshistoria. Även sången: Jag går mot döden*

vart jag går

(----)

Min gång sig närmar till min bår:

jag går mot döden vart jag går...

Där fick alltså Moa av prästen därför hon nekat att gifta sig med Karl i tolv år därför Karl söp! OCH därför att hon nekat att döpa fyra av sina pojkar, efter att den första hade döpts i prästens såsskål av nysilver som just hade använts vid söndagsmiddagen. Moa hade råkat komma lite för tidigt och sett pigan bära ut skålen efter middag. Skålen tvättades av och bars in igen och sedan fick agera dopfunt, medan "*prästfrun ondskefullt tittade på paret över sin pincenez*".

I Sorunda Kyrka bredvid prästgården finns en stor massiv dopfunt, där Sorundabarnen döps, men där fick förstås inte två ogifta fattiglappar döpa sitt barn.

Efter detta nekade Moa att döpa sina barn. Moa gifte sig uteslutande därför att hon valts in som enda kvinnliga ledamot i Sorunda kommun (som socialdemokrat) och som kommunallemot accepterades det inte att hon var ogift.

Erfurth: Helga hade under 1924 och 1925 skrivit romanen Pigmamma. Enligt hennes egen framställning i Jag möter en diktare hade Elise Ottesen Jensen och en kvinnlig syndikalistkamrathjälpt henne att få manuskriptet renskrivit på maskin. Det är att förringa

arbetet. Deras arbete var att göra läsbar svenska av Helgas manus. Det var ett förfärligt slitgöra. 1926 inlämnades manuskriptet till C J Holmströms förlag. det refuserades.

Nu har jag citerat ca. en femtiondedel av Erfurths alla obegåvade kompileringar och kommentarer. Att ge pengar åt en journalist som enbart använder andra och tredjehandsuppgifter, när förstahandsuppgifter finns att tillgå, är oacceptabelt. Erfurth ger genom alla fyra böcker prov på förakt och animositet, hon tycks lika lite som Björklund ha någon som helst distans till sitt ämne.

Hon skriver om en författarinna som hade en välutvecklad humor och en beundransvärd distans till sitt liv.

Att belöna en bigott, okunnig borgerlig författare bevisar två saker om Akademien

1. Akademiens medlemmar har aldrig brytt sig om att läsa ett humoristiskt vidsynt författarskap som med sin satir och empati förändrat det politiska/könspolitiska landskapet i Sverige mer än något annat.
2. Att medlemmarna – precis som när det gäller anmälningarna mot våldtäkt – fullständigt struntat i att ta reda på fakta. Mycket allvarligt.

- Till och med i sitt allra sista brev där Moa skriver om sin nära förestående död till revykungen Karl Gerhard (Hon har leukemi, hon kan inte längre gå, hon har tappat sitt hår och alla tänder) avslutar hon med en liten humoristisk knorr: "*Nu orkar jag inte diktera mer och fru Nilsson ser trött ut. Vid hinderlopp - kasta först hjärtat över hindret!*"

Har akademien medverkat till att några av våra mest angelägna svenska litterära verk hamnat i skugga? Ses detta som Akademiens uppgift? Samma Akademi som deltar aktivt när det gäller att ge betyg åt hela världslitteraturen?

Ta som exempel Moas lysande roman "Vägen under stjärnorna" som hon skrev efter skilsmässan med Harry Martinson, den är möjligen hennes bästa, men nämns mer än sällan: I "Vägen under stjärnorna" kommer det stora landskapet, Östergötland med sina ekskogar och stora gårdar vandrande med knytt och oknytt, med dårar och uppfinnare, med fromma, fattiga och fanatiker, med glapplingstar och avelstjurar, määrrarna med sina föl, mjölksurrar och dejor, skogstokiga och nyktra, med baroner och storbönder och statare, med pigorna och tattarna. Vi befinner oss i en historisk saga som handlar om känslostormar i hundra år.

En bok som borde vara lika betydelsefull för svensk litteratur som Selma Lagerlöfs "Gösta Berlings saga.

Nobelpriset bör den uppnå "*som inom litteraturen har producerat det utmärktaste i idealisk riktning;*"